RAPHAELIS LANDIVAR

RUSTICATIO MEXICANA

EDITIO ALTERA AUCTIOR, ET EMENDATIOR.

Secreti facita capior dulcedine ruris:
Quod ſpectare juvat, placuit deducere verſu.
Vanière, Præd. ruſtici lib. I.

BIBLIOTECA NACIONAL

BONONIÆ MDCCLXXXII.

Ex Typographia S. Thomæ Aquinatis
Superiorum permiſſu.

URBI GUATIMALÆ

RAPHAEL LANDIVAR.

SAlve, cara Parens, dulcis Guatimala, ſalve,
Delicium vitæ, fons, & origo meæ:
Quàm juvat, Alma, tuas animo pervolvere dotes,
Temperiem, fontes, compita, templa, lares,
Jam mihi frondoſos videor diſcernere montes,
Ac jugi virides munere veris agros.
Sæpius in mentem ſubeunt labentia circùm
Flumina, & umbroſis littora tecta comis:
Tum vario cultu penetralia compta domorum,
Plurimaque Idaliis picta vireta roſis.

Quid vero, aurato repeto ſi ſplendida luxu
Serica, vel Tyrio vellera tincta mari?
Hæc mihi ſemper erunt patrii nutrimen amoris,
Inque arctis rebus dulce levamen erunt.
Sed fallor: placidam. Ah! verſant ludibria mentem,
Illuduntque animo ſomnia vana meo!
Nam quæ arces, magnique caput ſpectabile regni
Urbs fuerat nuper, nunc lapidum cumulus.
Non ædes, non templa manent, non compita genti,
Nec quà tuta petat culmina montis habet.
Omnia præcipiti volvuntur lapſa ruinâ,
Ceu Jovis alatis ignibus icta forent.
Quid tamen hæc doleo? Surgunt jam celſa ſepulcro
Limina, ſe toliunt ardua templa polo.
Flumine jam fontes undant, jam compita turbâ,
Jamque optata venit civibus alma quies.
Scilicet, ut Phariæ volucri, felicior urbi
E proprio rurſus pulvere vita redit.
Gaude igitur, rediviva Parens, Urbs inclyta regni,
Excidioque novo libera vive diu:
Et clarum ſubitâ partum de morte triumphum
Laudibus ipſe tuum promptus in aſtra feram.
Interea raucum, luctus ſolatia, plectrum
Accipe; ſiſque loco muneris ipſa mihi.

MONITUM.

RUSTICATIONIS MEXICANÆ huic carmini præfixi titulum, tum quod fere omnia in eo congesta ad agros Mexicanos spectent, tum etiam quod de Mexici nomine totam Novam Hispaniam vulgo in Europa appellari sentiam, nulla diversorum regnorum ratione habita.

In hoc autem opusculo nullus erit fictioni locus, eam si excipias, quæ ad lacum Mexicanum canentes Poetas inducit. Quæ vidi refero, quæque mihi testes oculati, cæteroquin veracissimi, retulere. Præterea curæ mihi fuit oculatorum testium auctoritate subscripta, quæ rariora sunt, confirmare.

Ad fodinas quod attinet, plura in hoc carmine desiderari fateor. Neque enim mihi proposui exactissimam ejus laboris notitiam exhibere; quippe qui magnæ molis volumen exigeret; sed præcipua dumtaxat, scituque digniora.

Denique ut inoffenso pede carmen hocce percurras, Lector benevole, te monitum velim, more me poetico locuturum, quotiescumque inanium Antiquitatis numinum mentio inciderit. Sancte equidem scio, ac religiose profiteor, hujusmodi commentitiis numinibus sensum nullum inesse, nedum vim, ac potestatem.

Vereor tamen, ne dum iſta percurreris, aliqua interdum ſubobſura offendas. In argumento quippe adeo difficili omnia latino verſu ita exprimere, ut vel rerum ignaris ſub aſpectum cadant, arduum quidem eſt; ne dicam impoſſibile. Nihilominus claritati, qua potui diligentia, ut providerem, plurimum in iis, quæ nunc primum in lucem prodeunt, adlaboravi: vulgata vero ad incudem revocavi; in quibus plura mutavi, non nulla addidi, aliqua ſubtraxi. Sed verendum eſt adhuc, ne incaſſum deſudaverim, neque eorum ſatis deſiderio fecerim, qui in rebus etiam ſuapte natura difficillimis nullum vellent laborem impendere. Solatio tamen mihi erit, quod hac ſuper re Golmarius Marſiglianus cecinit:

Heu! quam difficile eſt voces reperire, modoſque
Addere, cum novitas integra rebus ineſt.
Sæpe mihi deerunt (jam nunc præſentio) voces:
Sæpe repugnabit vocibus ipſe modus.

LIBRORUM INDEX.

1.	*Lacus Mexicani*	p. 1.
2.	*Xorulus.*	17.
3.	*Cataractæ Guatimalenſes.*	31.
4.	*Coccum, & Purpura.*	42.
5.	*Indicum.*	53.
6.	*Fibri.*	62.
7.	*Fodinæ Argenti, atque Auri.*	76.
8.	*Argenti, atque Auri Opificium.*	88.
9.	*Saccharum.*	100.
10.	*Armenta.*	115.
11.	*Greges.*	127.
12.	*Fontes.*	144.
13.	*Aves.*	160.
14.	*Feræ.*	175.
15.	*Ludi.*	192.
	Appendix.	205.

ARGUMENTA
TOTIUS CARMINIS.

IN LIBRO PRIMO

Lacuum Mexicanorum.

EXordium, *a verſ.* 1. *ad* 6. *totius carminis argumentum*, *a v.* 7. *ad* 17. *ſcribendi cauſa*, *a v.* 18. *ad* 27. *Invocatio*, *a* 28. *ad* 31.

Mexici brevis deſcriptio, *a* 32. *ad* 36. *ejus lacus*, *è quibus duo præcipui*, *a* 37. *ad* 48. *eorum nomina*, *a* 49. *ad* 52. *Lacus Chalcenſis primatum tenet*, *a* 53. *ad* 60. *plures colligit aquas*, *ac tempeſtatibus caret*, *a* 61. *ad* 69.

Fons Cryſtallinus e medio aquarum erumpit, *a* 70. *ad* 87. *hinc de origine fontium*, *a* 88. *ad* 101. *fontis* Chalcenſis *origo*, *a* 102. *ad* 114. *in medio fontis Crux lapidea ſolo fixa*, *a* 115. *ad* 129. *tranſitio ad hortorum deſcriptionem cum invocatione*, *a* 130. *ad* 139.

Hortos conficiendi cauſa, *ac civium dolor*, *a* 140. *ad* 156. *horti natantes conſtruuntur*, *ac Tyranno Axcapuſalci fit ſatis*, *a* 157. *ad* 198. *horti ſæpe aliò tranſeruntur*, *a* 199. *ad* 204.

Riparum cultus, *a* 205. *ad* 209. *ubi aves multæ; quas inter eminent Paſſer*, & Centzontlus, *a* 210. *ad* 231.

Civium in hortis conventus, 232. *ad* 250. *piscatus*, *a* 251. *ad* 270. *fictio Poetæ inducens ad ripam canentes*, *a* 271. *ad* 297.

Lacus Texcucani, *& canalis*, *quo alitur descriptio*, *a* 298. *ad* 305. *ejus fulfugo*, *a* 306. *ad* 314. *ejus tempestates pomeridianæ*, *a* 307. *ad* 332. *lacus nunquam redundat*; *quamvis multos colligat rivos*, *a* 333. *ad* 342.

Anatum in lacu aucupium, *a* 343. *ad finem*.

IN LIBRO SECUNDO

Xoruli.

Propositio, *a v.* 1. *ad* 7. *hæc describendi causa*, *ab* 8. *ad* 11. *invocatio*, *a* 12 *ad* 18.

Vallis Xoruliæ *status ante ruinam*; *sacchari opificio*, *armentisque instructæ*, *a* 19. *ad* 35. *etiam avibus chortalibus*, *& columbis*, *a* 36. *ad* 58.

Domus, *& templum*, *a* 59. *ad* 64.

Cladis vaticinium, *a* 65. *ad* 79. *Agricolarum timor*, *a v.* 80. *ad* 97. *heri ad agricolas increpatio*, *a* 98. *ad* 113.

Murmur subterraneum, *a* 114. *ad* 127. *terræ motus*, *a* 128. *ad* 141. *Agricolarum fuga*, *a* 142., *ad* 166.

Campus flammas evomit, *a* 167. *ad* 179. *longius agricolæ discedunt*, *& mons è saxis efficitur*, *a* 180. *ad* 194. *hiatus alii in campo aperiuntur*; *quibus postea ob-*

struc-

ſtructis, unus tantum reſtat, a 195. *ad* 206.

Magna in prædio ſtrages, a 207. *ad* 219. *ferarum timor, a* 220. *ad* 234.

Tempeſtates horridæ, a 235. *ad* 266. *Amnis gelidus abit in calidum, a* 267. *ad* 287.

Poſt cladem cœlum primùm calidum, temperatum evadit; terraque uberior, a 288. *ad* 299.

Terræ motus Bononienſes, eorumque cauſa, a 300 *ad* 342. *ſed B. V. præſidio fidendum, a* 343. *uſque ad finem.*

IN LIBRO TERTIO

Cataractarum Guatimalenſium.

Propoſitio, & invocatio, a v. 1. *ad* 10. *Guatimalæ veteris deſcriptio alluvione deſtructæ, ab* 11. *ad* 28. *novæ Guatimalæ deſcriptio, ejuſque ruina, a* 29. *ad* 60.

Montis altiſſimi deſcriptio, a 61. *ad* 76. *ejus aquæ, nemora, flores, fructus, foſſæ, a* 77. *ad* 107. *ejus nubes pomeridianæ, a* 108. *ad* 130.

Pagi vilis notitia, a 131. *ad* 136.

Magnæ foſſæ, & porticus ſaxeæ deſcriptio, a 137. *ad* 170. *Collis adverſi deſcriptio; ubi de Pica, a* 171. *ad* 191.

Cataractæ deſcriptio, a 192. *ad* 208. *Fluminis curſus, a* 209. *ad* 225.

Altera ejuſdem fluminis cataracta, & quidem major; & lacus inferior ab eo formatus, a 226. *ad* 258.

Iris;

Iris ; & fluminis alveus profundiſſimus , ad 259. *ad* 277.

Civium in porticu conventus , a 278. *ad* 287.

Hoc portentum ſuperat ſeptem mundi miracula , a 288. *ad finem .*

IN LIBRO QUARTO

Cocci , & Purpuræ .

Propoſitione facta , & invocatione , a v. 1. *ad* 11. *urbs* Oaxaca , *ejuſque agri deſcribuntur , a* 12. *ad* 27.

Nopalis *deſcriptio , a* 28. *ad* 45. *ejus ſerendæ ratio , a* 46. *ad* 52.

Porcellionis coccinci forma , & mores , a 53. *ad* 74. *hic* Nopales *habitat ; ibique genus auget , a* 75. *ad* 93.

Ejus hoſtes , a 94. *ad* 112.

Agri mundities neceſſaria , & quæ ad eam aſſequendam ratio tenenda , a 113. *ad* 123.

Porcellio a pluvia , ventis , & frigore defendendus ; & quomodo ; a 124. *ad* 143.

Poſt duos menſes ſtaturam generi propriam attingit ; hinc aliqui in futurum annum ſervantur , a 144. *ad* 163. *reliqui traduntur morti ; abeuntque in Coccum , a* 164. *ad* 187.

Hic labor Indorum proprius , a 188. *ad* 205.

Tranſitio ad agendum de Purpura , a 206. *ad* 210.

Nicoyæ *oppidi deſcriptio , a* 211. *ad* 220.

In ripis maris Nicoyenſis *purpura colligitur , a* 221. *ad* 231.

Lu-

Luna creſcente ſuccus e Murice extrahitur, a 232. *ad* 249.

Rupto Murice, purpura extrahitur, filumque tingitur, a 250. *ad* 260.

Purpuræ inventio, a 261. *ad finem.*

IN LIBRO QUINTO

Indici.

Poſt propoſitionem, & invocationem, a v. 1. *ad* 11. *quæ terra Indico ſerendo ſit apta; ejuſque cultus exponitur, a* 12. *ad* 52.

Indici ſatio, & cultus, a 53. *ad* 80. *meſſis, a* 81. *ad* 96.

Indici opificio ſtagna tria omnino neceſſaria, a 97. *ad* 116.

Hiſce ſtagnis apprime lotis, Indici opificium a majori incipit, a 117. *ad* 139. *Aqua herbis tincta tranſit ad alterum ſtagnum; rotæ motu agitatur, donec cœnum in fundo reſideat, a* 140 *ad* 166. *Inde pulsâ aquâ, cœnum in tertium ſtagnum capulatur, a* 167. *ad* 184.

Cœnum illud in ſaccis pendulis reliqua purgatur aqua, a 185. *ad* 193.

Siccatur poſtea Soli ſubjectum, a 194. *ad* 201. *curandum tamen, ne repentino imbre obruatur, a* 202. *ad* 209

E putrefactis herbis muſcarum examina pullulant, a 210. *ad finem.*

IN

IN LIBRO SEXTO

Fibrorum.

Propoſitio, & invocatio, a v. 1. ad 10. Fibri deſcriptio, a 11. ad 38. mores, a 39. ad 54. induſtria, a 55. ad 72.

Arborem, repaguli fundamentum, proſternunt, a 73. ad 88. Repagulum fluvio coercendo conficiunt, a 89. ad 122. repaguli figura, a 123. ad 142.

Inde urbem in ripa extruunt, a 143. ad 157. domorum diſpoſitio, a 158. ad 171. & cultus, a 172 ad 189.

Fibri feſſis ſuccurrunt, a 190. ad 194.

Alimenta in hyemem ſervantur, a 195. ad 223.

Urbs incolitur, a 224 ad 237. ſceleſti ab urbe pelluntur, a 238. ad 243.

Fibrorum otium, balnea, &c. a 244. ad 251. partus; ac diſceſſus in ſylvam, a 252. ad 268.

Fibri ſolitarii, a 269. ad 283.

Fibrorum hoſtes, a 284. ad 290. aſtutia a 291. ad 315.

Multiplex eos venandi ratio, a 316. ad finem.

IN LIBRO SEPTIMO

Fodinarum.

Poſt brevem anacephalæoſim, propoſitio, & invocatio, a v. 1. ad 14.

Lon-

Longiſſimus montium ordo, ubi fodinæ latitant, deſcribitur, a 15. ad 34.

Fodinarum venæ variæ, a 35 ad 60. quibus retectis altè mons foditur, a 61. ad 72.

Tædis utendum eſt, a 73. ad 90. & mons trabibus ſuſtentandus, a 91. ad 97.

Argenti vena retecta ſæpiſſime in ima præcipitat, a 98. ad 107.

Magna ex ipſa rupe reciduntur fulcra, quæ antri faſtigia ſuſtentant, a 108. ad 111.

Labor partitur, a 112. ad 120.

Foſſores vectibus ferreis rupes exſcindunt; atque aqua emolliunt, a 121. ad 135.

Vapor lethalis e rupe aſcendens, a 136. ad 150.

Rupes duriſſima ſcalpro, & pulvere nitrico rumpenda, a 151. ad 170. vel igne ſuppoſito, a 171. ad 178. ſed fumus vitandus, a 179 ad 190.

Saxa vehonda ſurſum humeris, vel machina, a 191. ad 196.

Foramen rectum, a ſuperficie montis ſuperiori ad antrum uſque ſubterraneum, faciendum; antlia deſuper collocatur, a 197. ad 217.

Aqua ſæpe e rupibus manat, a 218. ad 227.

Sed extrahitur montem ad radicem terebrando. a 228. ad 235. vel una, aut duabus antliis, ſi aqua non abundet, a 236. ad 254.

Cuſtos ad fodinæ limen ſaxa recipit, iiſque egenis ſuccurrit, a 255. ad 269.

Foſſores, ſoluto penſo, ſibi laborant, a 270. ad 278.

Pue-

Pueri ſaxorum fruſtula lecturi fodinam ingred.untur, a 279. ad 286.

Fures, a 287. ad 301. Operarii infima plebs, multique ſceleſti, a 302. ad finem.

IN LIBRO OCTAVO

Opificii Argenti atque Auri.

Propoſitione, & invocatione facta, a v. 1. ad 13. fundus, ubi argentum extrabitur, deſcribitur, a 14. ad 19. Saxa gravibus clavis in lapillos reducuntar, a 20. ad 23.

Lapilli ferratis pilis ingentis machinæ abeunt in pulverem; qui in capſis, obductis telâ e filo ferreo contextâ, excipitur, a 24. ad 38.

Puerorum huic labori addictorum periculum, a 39. ad 45.

Reliqua lapillorum fruſtula piſtrina teruntur, a 46. ad 50.

Pulveri in chorte acervato, atque aqua ſuperfuſo ſal admiſcetur crebra pedum tritura, a 51. ad 58. deinde argento vivo *exploratur, calidane miſtura, an frigida illi opus ſit, a 59. ad 71.*

Si miſtura calida limus indigeat, illi admiſcetur pulvis cupreus, ſale præparatus, atque igne coctus, a 72. ad 79. Si vero miſtura frigida ille indigeat, poſt argentum vivum *calx adjungitur, a 80. ad 90. tum li-*

mus

mus per decem continuos dies calcatur, & remediis admiſcetur, a 91. ad 102.

Experimento illius limi aqua diluti agnoſcitur, utrum plus argenti-vivi indigeat, nec ne, a 103. ad 122.

Lacus ligneus turbine armatus, ubi argentum a fœcibus ſeparatur, a 123. ad 141. Mactris iterum argentum abluitur, a 142. ad 148.

Maſſa argenti purgatur argento-vivo *in ſaccis pendulis in coni figuram formatis, a 149. ad 155.*

Variæ ex argento flexibili figuræ, a 156. ad 167. quæ poſtea ſuper craticulas poſitæ, ac ferreo operculo tectæ, reliquum argenti-vivi *medio igne deponunt, & durantur, a 168. ad 175.*

Etiam aqua ferventi argentum extrabitur; tum mactris abluitur, & craticula purgatur. a 176. ad 205.

Etiam fornacibus duabus, longo nexis canali, lapilli plumbo, & creta mixti clauduntur, argentumque deponunt, a 206. ad 240.

Aureus pulvis piſtrina teritur; ibique argento-vivo *ſuperfunditur, & miſcetur; atque a pulvere aurum ſeparatur; tum mactris abluitur; ſaccis, & craticula purgatur, a 241. ad 264.*

Quandoque fornacibus binis etiam ſeparatur aurum, a 265. ad 267.

Argentum, & aurum igne examinantur; & Principi quinta pars ſolvitur, a 268. ad 279.

Aurum argento admixtum ſeparatur, antequam pecunia cudatur, a 280. ad finem.

IN-

IN LIBRO NONO

Sacchari.

Propoſitio, & invocatio, a v. 1. ad 14. modus colendi agrum cannis deſtinatum, a 15. ad 27. modus ſerendi cannas, a 28. ad 54.

Sata rigantur a 55. ad 69. Canneta runcanda, & riganda alternis, a 70. ad 98.

Cannarum meſſes, a 99. ad 107. Cannarum ſuccus corpus refrigerat, a 108. ad 123.

Canneta ita ſeminanda, ut quotannis meti poſſint, a 124 ad 138

Trapeti communis, quo cannæ teruntur, deſcriptio, a 139 ad 165.

Trapeti aquarii deſcriptio, a 166. ad 193.

Cannarum tritura, & operariorum periculum, a 194. ad 214.

Cannarum ſuccus ahenis tribus decoctus, & purgatus abit in mel, a 215. ad 255. tum in ahenum frigidum capulatus denſari incipit, a 156. ad 265.

Formis coctilibus, infra perforatis, ſed creta obſtructis mel excipitur, denſatur, & reſerato poſtea foramine inferiori purgatur, a 266. ad 283

Sacchari coni creta obliti albeſcunt; ubi de hujus artis origine, a 284. ad 308. coni ad Solem ſiccantur, a 309. ad 321.

Deſcriptio caſæ ſaccharo ſiccando deſtinatæ, a 322. ad 346.

Turdorum aſtutia in ſaccharo ſurripiendo, a 347. *ad* 358.

Placentarum opificium, earumque uſus, a 359. *ad finem.*

IN LIBRO DECIMO

Armentorum.

Poſt propoſitionem, & invocationem, a v. 1. *ad* 13. *prædia deſcribuntur, a* 14. *ad* 25.

Equi emiſſarii, ejuſque armenti deſcriptio, a 26. *ad* 53.

Equorum domitura, a 54. *ad* 75. *prælia, a* 76. *ad* 96.

Armentorum ſeparatio, a 97. *ad* 111.

Equarum armentis non nunquam præficitur aſinus; ubi aliqua de mulis, a 112. *ad* 124.

Aſini cum equo prælia, a 125. *ad* 136.

Aſinus per majorem anni partem præſepio detinetur, lacte paſcitur, atque oleo unctus ad futuram progeniem præparatur, a 137. *ad* 147.

Tauri, & vaccæ campis errant; ſed puerperæ rapto vitulo in ſepta quotidie venire coguntur; quod ſi nolint, quotidie ab equitibus compelluntur; a 148. *ad* 172.

Mulctræ deſcriptio, a 173. *ad* 202.

Vituli annui obſignantur, a 203. *ad* 217.

Taurorum globus; unde alii lanienæ, alii laborí

bori deſtinantur, a 218. *ad* 238.

Taurorum domitura, a 239. *ad* 259.

Tauri montani; eoſdemque venandi ratio, a 260. *ad* 300.

IN LIBRO UNDECIMO

Gregum.

Propoſitione facta, & invocatione, a v. 1. *ad* 17. *prædiorum diverſitas exponitur, a* 18. *ad* 24.

Prædia ovibus deſtinata, a 25. *ad* 41.

Ovium iter longiſſimum, a 42. *ad* 69. *pernoctandi ratio, a* 70. *ad* 88.

Quid, ſi latrones, aut feræ greges invadant, a 89. *ad* 99.

Ovium graviditas, a 100. *ad* 108. *itineris finis, a* 109. *ad* 114. *partus, a* 115. *ad* 140.

Ovium Xenodochium; ubi de nutricibus, a 141. *ad* 159.

Ovium reditus in prædium, a 160. *ad* 166. *Decimæ Eccleſiæ, & Villico ſolvuntur, a* 167. *ad* 173.

Tonſura, a 174. *ad* 181.

Arietum prælia, a 182. *ad* 196. *Alii in patres, alii, jam dudum caſtrati, lanienæ deſtinantur, a* 197. *ad* 201.

Caprarum greges albi, quòd maculoſi pavorem ſibi invicem ſub noctem incutiant, a 202. *ad* 216.

Caprile pecus irrequietum, & errans, a 217. *ad* 224.

Pernoctandi ratio, *a* 225. *ad* 231.

Capræ fulminum timore diſperguntur, *a* 232. *ad* 240. *ſed poſtridie ad cornu ſonitum redeunt*, *a* 241. *ad* 247.

Caprarum graviditas, *a* 248. *ad* 255.

Caulæ in medio agri, *paxillis in terra fixis intus circumdatæ*, *capris parituris aptantur: puerpera cum prole ad paxillum alligatur*, *donec invicem ſe noſcant*, *amentque*, *a* 257. *ad* 270.

Quod ni faciat paſtor, *matres omnino capreolos deſerunt*, *a* 271. *ad* 275.

Capri bimi caſtrantur; ac recens nati patres in futurum annum deſtinantur, *a* 276. *ad* 282.

Caprarum in prædia reditus, *a* 283. *ad* 290.

Laniena caprarum, *ejuſque ratio*, *a* 291 *ad* 322.

Porcorum prædia prægrandibus chortibus inſtructa eſſe debent: altera magnis haris intus circumdata omnibus feminis communis eſt; altera, *parvis circum ornata*, *feminis jam fœtis eſt propria*, *a* 323. *ad* 337.

Maribus longe a feminis area etiam magna, *magniſque haris inſtructa paratur*, *a* 338. *ad* 341.

E chortibus, *jam hordea paſti*, *in campum exeunt porci*, *unde redeunt hora ante meridiem; aquam claram potant; nitratâ terrâ veſcuntur; atque umbram in haris captant*, *a* 342. *ad* 367.

Tribus a meridie exactis horis iterum in campum exeunt uſque ad Solis occaſum; unde in tecta redeunt, hordeoque paſti in haras dormituri relegantur, *a* 368. *ad* 376.

Por-

Porcarum graviditas, *a* 377. *ad* 386.

Porca illa die paritura arcta concluditur in hara, *a* 387. *ad* 402.

Porculi imbelles, *ac mole minores occiduntur*, *a* 403. *ad* 408.

Porculorum ludi, *a* 409. *ad* 417. *excessus ab haris maternis*; *& marium a feminis separatio*, *a* 418. *ad* 425.

Omnes mares, *& feminæ jam fœtæ castrantur*, *exceptis tantum patribus*; *ad quod munus eliguntur in venturum annum recens nati*, *a* 426. *ad* 429.

Porcorum saginatio, *a* 430. *ad* 440. *laniena*, *a* 441. *ad finem*.

IN LIBRO DUODECIMO

Fontium.

Propositio, *& invocatio*, *a v.* 1. *ad* 11.

Fons Guadalupanus (*ubi aliqua de templo B. V.*) *a* 12. *ad* 23. *salutaris*, *a* 24. *ad* 29. *magno impetu limphas evomit*, *a* 30. *ad* 37. *ejus origo*, *a* 38. *ad* 56.

Fons Tzapopanus *in agro arido*, *a* 57. *ad* 69. *fossa*, *atque antrum fontis*, *a* 70. *ad* 80. *aqua e fastigio antri manat in morem pluviæ*, *sed cum magna diversitate*, *a* 81. *ad* 104. *lacus a pluvia in antro formatus*, *a* 105. *ad* 108. *aquarum diversitas*, *a* 109. *ad* 118

Fontes Uruapani *novem fluvium efformant, qui* Uruapam *abluit, inque saltum properat, a* 119. *ad* 138. *hujus fluvii cataracta, a* 139. *ad* 164.

Fons aureus dictus (quod auri fodinam penetrare dicatur) calidissimus, a 165. *ad* 176. *salutaris, a* 177. *ad* 185.

Fons S. Bartholomæi calidus; sed frumento opportunus, a 186. *ad* 205. *est etiam salutaris, a* 206. *ad* 213. *Circum fontem plures rimæ, quarum aliæ aquam, aliæ fumum, atque omnes limum suppeditant, vestibus tergendis aptum, a* 214. *ad* 224.

Fons Aticpacus *erumpit e rupibus, magnamque fossam implet, a* 225. *ad* 235. *fonti imminet mons conicus, & altissimus, a* 236. *ad* 240. *aquæ clarissimæ, adeoque largæ, ut flumen magnum e fossa exeat, quod tripartitum in Oceanum præcipitat, a* 241. *ad* 253.

Fons varius in medio agri variis eductus rimis, nunc frigidam, nunc calidam, nunc tepidam aquam, at semper vitream eructat, a 254. *ad* 276.

Poetæ vota in fontem directa, a 277. *ad* 282.

Transitio, & invocatio, a 283. *ad* 288.

Fons Istlanus *quolibet prope ipsum accedente recedit; mox vero iterum aqua fluit. Si tamen secundo accedas, aqua non amplius sistitur, a* 289. *ad* 316.

Fons auritus in culmine Tamapachii *montis, a* 317. *ad* 336.

Fons Teguacanus *manat alternis horis, a* 337. *ad* 352.

Fons

Fons Nexapanus *nocte duntaxat fluit*, *a* 353. *ad* 372.

Fontes Quincii, *calidi*, *frigidi*, *sulphurei &c. a* 373. *ad finem*.

IN LIBRO DECIMO TERTIO

Avium.

Propositio, *& invocatio*, *a v.* 1. *ad* 10.

Aves chortales in America plurimæ; non tamen de his agendum, *ab* 11. *ad* 25.

Aves tantum montanas persequimur, *a* 26. *ad* 28.

Pavus Indicus, *ejusque origo*, *a* 29. *ad* 36. *mores*, *a* 37. *ad* 54 *modus eum aucupandi*, *a* 55. *ad* 66. *alius modus*, *a* 67. *ad* 91.

Phasiani descriptio, *& cursus celer; item eum aucupandi modus*, *a* 92. *ad* 117.

Chachalacæ, *&* Pavæ *figura*, *mores*, *easque condiendi ratio*, *a* 118. *ad* 137.

Perdicis, *& Coturnicis volatus*, *vivendi ratio; at modus eas aucupandi*, *a* 138. *ad* 150.

Turdus, *& Palumbes*, *aliæque innumeræ*, *a* 151. *ad* 154.

Transitio ad aves coloratas, *& canoras*, *a* 155. *ad* 157.

Julquei (*vulgo* Yulqueo, *aut* Bùcaro) *color*,

lor, *cantus*, & *mores*, *a* 158. *ad* 168.

Cardinalis (Cardenal) *color*, *cantus*, *a* 169. *ad* 176.

Acredulæ (Calandria) *colores*, *cantus*, *a* 177. *ad* 182.

Piti (Pito-Real) *figura*, *color*, *cantus*, *a* 183. *ad* 190.

Foſſarum incola (*Guarda-barrancas*); *ejus figura*, *color*, *cantus*, *a* 191. *ad* 198

Centzontli *nigri* (Centzontle negro) *figura*, *cantus*, *a* 199. *ad* 204.

Riſis (Riſe) *color*, *cantus*, *a* 205. *ad* 210.

Avis quatuor colorum (Quatro-colores) *colores*, *cantus*, *a* 211. *ad* 216.

Colibrii (Colibri, *ſeu* Chupa-mirto) *forma*, *colores*, *paſtus*, *ſomnus*, *a* 217. *ad* 242.

Canarii *cantus*, *ludi*, *nidi*, *a* 243. *ad* 261.

Regis avium grandium, *ac nigrarum* (Rey de Zopilotes) *forma*, *colores*, *atque carnes paſcendi apparatus*, *a* 262. *ad* 274.

Tzacuæ (Tzacua) *colores*, *cantus*, *ac vivendi ratio*, *a* 275. *ad* 292.

Pſittaci (Loro) *colores*, *ingenium*, *ac mores aliqui*, *a* 293. *ad* 303.

Tranſitio ad aves rapaces, *a* 304. *ad* 306.

Aquilæ forma, *magnitudo*, *furor*, *a* 307. *ad* 322.

Falconis (Alcon) *color*, *figura*, *induſtria in avibus abripiendis*, *a* 323. *ad* 335.

Niſi

Niſi (Milano , *ſeu* Gabilan) *color* , *rapacitas* , *a* 336. *ad* 343.

Cenchridis (Cernicalo) *forma* , *color* , *volatus* , *rapacitas* , *a* 344. *ad* 355.

Scolopacis (Pitoreal , *ſeu* Cucharon) *forma* , *colores* , *roſtrum* , *lingua medicinalis* , *a* 356. *ad* 380.

IN LIBRO DECIMO QUARTO

Ferarum .

Facta propoſitione , *& invocatione* , *a v.* 1. *ad* 8. *ſylva deſcribitur* , *a* 9. *ad* 14.

Bobis jubati (Cibolo) *deſcriptio* , *ejuſque furoris* , *a* 15. *ad* 35. *eum venandi ratio* , *a* 36. *ad* 50.

Tapyri (Tapyr , *ſeu* Danta) *deſcriptio* , *ac modus eum venandi* , *a* 51. *ad* 74.

Leonis deſcriptio , *& ejus rapacitatis* , *a* 75. *ad* 85.

Tigridis deſcriptio , *& ejus rapacitatis* , *a* 86. *ad* 96.

Eeos venandi ratio , *a* 97. *ad* 130.

Urſi deſcriptio , *& ejus rapacitatis* , *a* 131. *ad* 145.

Urſum venandi modus , *a* 146. *ad* 156.

Panteræ parvæ (la Onza) , *forma* , *color* , *a* 157. *ad* 167.

Mo-

Modus eam venandi, *a* 168. *ad* 175.

Lupus, *ubi de ejus induſtria*, *a* 176. *ad* 208.

Lupum venandi modus, *a* 209. *ad* 211.

Lyciſca (Coyote), *ubi de ejus forma*, *colore*, *aſtu*, *atque ululatu*, *a* 212. *ad* 228. *modus eam venandi*, *a* 229. *ad* 231.

Apri Mexicani (Jabalì) *deſcriptio*, *ac de ejus in dorſo pinguedine*, *ferocia*, *atque eum venandi ratione*, *a* 232. *ad* 255.

Hiſtricis (Puerco eſpin) *deſcriptio*, *a* 256 *ad* 266. *eam venandi modus*, *a* 267. *ad* 271.

Cervorum agmen, *a* 272. *ad* 287. *agmen venandi ratio*, *a* 288. *ad* 299.

Modus venandi Cervum ſolitarium, *a* 300. *ad* 325.

Lepores innumeri in valle Chicapæ (*ubi aliqua de ejus temperie*, *aquis &c.*), *& modus eos venandi*, *a* 326. *ad* 345.

Cercopitheci (Mono con cola) *figura*, *& magnitudo*, *a* 346. *ad* 364. *ejus aſtutia*, *a* 365. *ad* 384. *ratio eum venandi*, *a* 385. *ad* 424. *ratio venandi ejus pullos*, *a* 425. *ad finem*.

IN LIBRO DECIMO QUINTO

Ludorum.

Propoſitio, *& invocatio*, *a v.* 1. *ad* 8.

Gallorum ad prælia præparatio, *a* 9. *ad* 36.

Aera

Area prœliis deſtinata, a 37. *ad* 42. *prœlia, a* 43. *ad* 78.

Equorum ad curſum delectus, & præparatio, a 79. *ad* 91. *eorum ad locum, unde currere debent, diſceſſus, a* 92 *ad* 100. *curſus, a* 101. *ad* 117.

Area tauris agitandis deſtinata; a 118. *ad* 125.

Taurus in arenam prodit, ubi a peditibus illuditur, a 126. *ad* 147. *& ab equitibus, a* 148. *ad* 264. *occiditur, a* 165. *ad* 178. *Quandoque gladiatores in arena pereunt, a* 179. *ad* 185.

Taurus, equorum inſtar, ſtratus: a 186. *ad* 209.

Alius ab equitante in tauro taurus agitatur, a 210. *ad* 221.

Eques duplici vectus equo curſitat, a 222. *ad* 232.

Volantum ludus. Primum machina deſcribitur, a 233. *ad* 259. *deinde ipſe ludus, a* 260. *ad* 275.

Lignum ſevo litum, cratere argento pleno coronatum, a 276. *ad* 287. *plures aſcendunt, donec aliquis craterem revellat, a* 288. *ad* 310.

Pilæ ludus, pro ut ab Indis, in more poſitus eſt, a 311. *ad finem.*

IN APPENDICE

De Cruce Tepicenci.

Poſt præcedentis carminis anacephalæoſim argumentum proponitur, a v. 1. *ad* 10.

Di-

Divinæ Sapientiæ invocatio, ab 11. *ad* 20.

Vallis Tepicenſis deſcriptio, a 21. *ad* 32.

Tepici *oppidi deſcriptio, a* 33. *ad* 43.

Prope oppidum, in aperto campo, Crux inventa eſt, e terrâ gramine obductâ confecta. a 45. *ad* 55.

Gramen Crucis areſcit agro virente; arenteque agro Crux vireſcit, a 56. *ad* 73.

Clavorum loco avenæ, reliquo gramine majores, conſurgunt; & loco plagæ lateris foramen cernitur, unde olim aqua ſalutaris manaſſe fertur; quæ poſtea ceſſabit, a 74. *ad* 89.

Crux muro cingitur, a 90. *ad* 93.

Ad juvenes Mexicanos adhortatio, a 94. *ad finem.*

F I N I S.

ERRATA CORRIGE.

Pag. 64 v. 59. *curtu*,	lege, *curru*.
pag. 89. v. 303 *ſæx*,	lege, *ſæx*.
pag. 113. v. 68. *cochleati*,	lege, *cochleari*.
pag. 125. in not. *inneſtunt*,	lege, *inneſtunt*.
pag. 132. v. 199. *placidis*,	lege, *placide*.
pag. 142. v. 409. *clauſis*,	lege, *clauſtris*.

Si quæ ſunt alia, ipſe corriges.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER PRIMUS.

Lacus Mexicani.

OBtegat arcanis alius ſua ſenſa figuris,
Abſtruſas quarum nemo penetrare latebras
Auſit, & ingrato mentem torquere labore;
Tum ſenſum brutis aptet, grataſque loquelas;
Impleat & campos armis, & funere terras,
Omniaque armato debellet milite regna.
Me juvat omnino, terræ natalis amore,
Uſque vireſcentes patrios inviſere campos,
Mexiceoſque lacus, & amœnos Chloridis hortos
Undique collectis ſociis percurrere cymbâ: (1)
Tum juga Xoruli viſam, Vulcania regna;
Et vitreos celſo latices de colle ruentes;
Coccineumque dein, Tyriumq;, Indumq; venenum:
Oppida mox Fibri telis, ferroque fodinas
Aggrediar; luteiſq; aſtringam ſacchara formis:
Hinc fuſum regione pecus, fonteſque ſequutus

Et

(1) *Horti enim Mexicani lacui innatant.*

Et volucres, & luſtra canam, ludoſque docebo.
Debueram, fateor, mæſto præcordia peplo
Induere, & lacrymis oculos ſuffundere amaris:
Nam flores dum prata dabunt, dum ſydera lucem,
Uſque animum, pectuſque meum dolor altus habebit.
Sed tantum cogor celare in corde dolorem,
Corde licet cauto rapiat ſuſpiria luctus.
Quid triſtes ergo gemitus de pectore ducam?
Ardua præcipitis conſcendam culmina pindi,
Muſarumque Ducem ſupplex in vota vocabo;
Ambit enim quandoque dolens ſolatia pectus.
Tu, qui concentus plectro moderaris eburno,
Et ſacras cantare doces modulamina Muſas,
Tu mihi vera quidem, ſed certe rara canenti
Dexter ades, gratumque melos largire vocatus.
Urbs erat occiduis procul hinc notiſſima terris
Mexicus, ampla, frequenſq; viris, opibuſq; ſuperba,
Indigenis quondam multos dominata per annos:
Nunc vero Hiſpani, populis Mavorte ſubactis,
Sceptra tenent, ſummâque urbem ditione gubernant.
Plures hanc vitreo circumdant fonte lacunæ,
Quæ blando parvas allectant gurgite puppes.
Non tamen has omnes mens eſt celebrare canendo:
Nam quæ ſepoſitæ proſpectant longius urbem,
Flumine nec tanto turgent, quod fama frequentet,
Nec nitidos ſquammâ piſces, florumque natantes
Areolas, Anatumque vadis examina paſcunt.
At quæ purpureos Phœbi remeantis ab umbris
Infringit radios, & quæ declinat ad Auſtrum,

(Apta

(Apta quibus flexus donat commercia rivus)
Fluctibus exundant, ſpumoſaque littora pulſant:
Deliciæ populi, & florentis gratia ruris.
Has prope frondoſis conſurgunt oppida ripis,
Quæ nomen geminæ, famamque dedere paludi:
Hoc *Chalcum*, *Texcucum* illud longæva vetuſtas
Dixerat, atque ambo patriâ de voce vocarat.
Tunc alias aliis recto diſcrimine limphas
Prætulit, & vario prudens celebravit honore.
Nam licet anguſtis geminæ loca tuta carinis
Exhibeant, ſerventque altis pro mœnibus urbem,
Allicit at vero cives argentea *Chalcis*,
Quod lætas fegetes, quod puris paſcat in undis
Arboreis intexta comis peramœna vireta:
Gloria prima lacûs, & culti dedecus agri.
Hic dulces vaſto latices exaggerat alveo:
Namque per obſcuros tranquilla fluenta canales
Colligit, & tenues etiam ſine nomine rivos,
Puraque gramineis undantia flumina campis.
Non rapidum Boream, non illuc Æolus Auſtrum
Mittit, nec ſævis Eurus, Zephyruſque procellis
Ardua luctantes ſeſe in certamina poſcunt.
Murmure ſed poſito, ventiſque in clauſtra fugatis,
Incubuit puris tranquilla malacia limphis.
Sed tanto quamvis exuberet æquore *Chalcis*,
Fons tamen in mediis manat pellucidus undis,
Quem neque flaventi permiſcet littus arenâ,
Arva nec infecto deturpant proxima limo:
Sed clarus, ſed purus aquis, ſed vitreus humor,

Vel minimos poſſis ut qui labuntur ad ima,
Luſtrare obtutu facili, & numerare lapillos.
Hic vero tantâ ſaliens è gurgite rivus
Eructat gelidam vi, ut ſummas impete cœco
Scandat aquas, magnoſque dein ſe extendat in orbes.
Ceu quondam grajus bibulis Alphæus in oris,
Obſcuro poſtquam rapidus ſe condidit antro,
Labitur impatiens greſſu properante per umbras
Immenſum ſubter pelagus, fluctuſque ſonantes,
Sicanios donec liceat contingere fines,
Ore, Arethuſa, tuo revomens argenteus amnem:
Haud ſecus occultos ſequitur fons ille meatus,
Optatas donec fugiens pertingat ad auras.
Unde tamen jugis ducatur fontis origo,
Quove reluctantes conſurgant impete lymphæ,
Incertum. Quis enim certis ſe noſcere ſignis
Dicat, concluſum ſecretis aera foſſis
In varias cogi brumali frigore guttas
Acturas exinde leves per gramina limphas,
Et largos etiam prærupto e pumice rivos.
Ni potius nigras ſubiens maris unda cavernas
Inde per anguſtas quærat ſpiracula rimas,
Dum ſale ſub terris poſito, pravoque ſapore
Irruat in campos humor, fonteſque, lacuſque
Impleat, & gratâ recreet dulcedine plantas.
Aut certa irrigui ducant exordia fontes
Montibus ex altis, pluviâ, glacieque gravatis.
Hæc mens, hæc animis potior ſententia conſtat,
Queis natura parens miranda arcana recluſit,

Ar-

Arduaque oſtendit fontis primordia noſtri.
Nam quamvis clivos campus ſejungat ab undis,
Et nulli aprico conſurgant gramine colles,
Alta tamen gemini tollunt faſtigia montes
Proxima ſyderibus, clademque minantia cœlo,
Plurima quæ glacies Borea concreta nivali
Uſque tegit, multaſque rigens ſe tollit in ulnas.
Hæc ſenſim ventis, Phœbique ardore ſoluta
Ima petit montis penetrans illapſa latebras,
Guttarum donec rapido velut agmine facto
Erumpat, vincatque undas fugitiva paluſtres.
Additur huic aliud, quo non præſtantius ullum,
Prodigium, inſigne, inſuetum, cui nomen in ævum.
Ardua crux niveo, ſolidoque e marmore ſecta
Artificis dextrâ, ferrique rigore polita
Tollitur irrigui fontis ſubmiſſa profundo
Fixa ſolo, terræque ſimul ſic mordicus hærens,
Ut nullo poſſit niſu, nulla arte revelli.
Quis vero ſit caſus, quæve laboris origo,
Æternis clauſere umbris monumenta vetuſta.
Caſtalium poſthac ſileat Cirrhæus Apollo,
Et Lybicas Ammon contemnat Jupiter undas,
Vel quos clara dedit latices Arethuſa pudicos:
Quæque ſuos ſileant fluvialia numina fontes,
Solaque Mexiceum commendet fama fluentum,
Nobile Chriſtiadum fecit cui teſſera nomen.
Nunc agite, & quoniam concedunt aſtra quietum
Æquor, & anguſtas allectant cærula puppes,
Ocyus exiguam ſubducam margine cymbam,

Dotales pulchræ viſurus Chloridis hortos,
Quos Indi patrio dicunt ſermone *Chinampas*.
Tu tamen interea, Zephyri pulcherrima conjux,
Quæ pictis ornata roſis dominaris in arvis,
Dic mihi, quis flores levibus commiſerit undis,
Et mare culturæ tumidum ſubjecerit agri,
Munere quando tuo rident pomaria gemmis.
Mexicei primum mediâ ſtatuere palude
Urbem, aliquot tandem magni poſt luſtra futuram
Imperii ſedem. Tanto tamen ardua faſtu
Templa Deûm, Regumque arces, turreſque, domoſque
Conſtituit, tantumque brevi gens inclyta crevit,
Ut Regi, (2) cui tota diu ſubjecta tributum
Solverat, ingentes curarum immitteret æſtus;
Scilicet augeri gentemque, urbemque dolebat.
Quare aliud miſeram gravius, nec viribus æquum
Vectigal juſſit crudelis pendere gentem;
Ducere odoratos ſubmiſſis fluctibus hortos
Frugibus inſignes, cultoſque virentibus herbis.
Quod ſi juſſa viri fieri tunc poſſe negarent,
Excidio mulctare urbem, populumque parabat.
Ingemuere omnes, gemituque auguſta replebant
Templa Deûm: ſparſis bacchatur turba capillis.
Omnia ſed prudens vincit ſolertia gentis.
Ingenio freti cives, animique vigore
Accingunt ſe operi, tectiſque, undiſque relictis,
Nigrantes penetrant ſylvas, atque avia curſu,

Quæ-

(2) *Rex Axcapuſalci.*

Quærere textilibus frondoſa arbuſta geniſtis.
Cuique ſuum partitur opus, ſua munera cuique:
Pars lento vellit faciles e vimine ramos,
Pars onerat cymbas, pars remis ducit onuſtas:
Fervet opus, duroſque juvat perferre labores.
At poſtquam ſylvæ magnum congeſſit acervum,
Cunctaque conſilio maturo turba paravit,
Concurrit, texitque leves e fronde tapetas
Oblongæ ſtoreæ ſimiles; quos mœnia propter
Expandit, textoſque ſalo committit aperto,
Callibus hinc atque hinc multis ſuper alta relictis.
Ne tamen infenſi ſpargant conamina venti,
Aut mare furripiat pronum fugientibus undis,
Cauta trabes fundo nodoſo ex robore figit,
Vimineaſque ligat ſtoreas ad tigna rudenti.
Hæc ubi felici norunt confecta labore
Mexicei, proras certatim ad littora vertunt,
Mox agros repetunt hilares, fuſique per arva
Effodiunt campis pingues ad ſemina glebas.
Non ita ſollicitæ carpunt per florea rura
Nectar apes denſæ, magnis alvearia ſilvis
Cum nova conficiunt, replentque examina melle.
Tum lembos onerant collecto ceſpite pubes,
Et vaga multiplici convolvunt æquora remo.
At ubi diſtentos undis venere tapetas,
Quiſque ſuperfundunt lectas ſine vomere glebas,
Udaque frugiferæ committunt ſemina terræ.
Hic jacit in campos granum Cereale natantes,
Hic olerum gaudet lætum diffundere ſemen.

Nec deſunt, queis, veris honos, Regina vireti
Culta rubet, Veneri quondam ſacrata profanæ. (3)
Ut vero mediis vernantem fluctibus agrum
Conſpexit, concors feſtivo turba tumultu
Exultat, remiſque movens per cærula nantem
Ardua crudeli perſolvit dona tyranno.
Aſt alios undis hortos ſibi cauta reſervat,
Qui Floræ gemmis addant Cerealia dona,
Et quos aſſidue ſubigens diuturna propago
Incorrupta ſui ſervet monumenta laboris.
Sin autem prædo cultu nudaverit hortum,
Turbidus aut ventus maturis frugibus obſit,

Er-

(3) *Hortos hoſce teſtis oculatus* P. *Acoſta Hiſpanus deſcribit, laudatque; cujus hæc ſunt concepta verba: Los que no han viſto las ſementeras, que ſe hacen en la laguna de Mexico, en medio de la miſma agua, terran por patraña lo que aquí ſe cuenta, o quando mucho creeran, que era encantamiento del demonio, a quien eſta gente adoraba. Mas en realidad de verdad es coſa muy hacedera, y ſe ha hecho muchas veces hacer ſementera movediza en el agua, porque ſobre juncia, y eſpadaña ſe hecha tierra, y allì ſe ſiembra, y cultiva, y crece, y madura, y ſe lleva de una parte a otra.* Lib. 7. hiſtor. natur. & mor. totius Americ. c. 5.

Gemelli teſtis etiam oculatus hæc ait: In fatti l' anno ſeguente portarono a quel Re un orto natante di diverſi legumi: e fino al dì d' oggi coltivaſi sì fatto terreno mobile nella lacuna.

Pongono eſſi ſopra l' acqua giunchi, e gramigna inteſſuti con terreno ſopra, che reſiſta all' acqua: e poſcia conducono facilmente, dove meglio vogliono, il natante giardino. *Tom. 6. lib. 1. c. 4.*

Errantem limphis alio traducit agellum;
Sævaque verſutus declinat damna colonus.
Hinc totidem genti ridentia floribus arva,
Quot nantes placide videas ſuper alta tapetas.
Has agri fluitantis opes hunc æmula cultum
Proxima ripa dolet, ſeſeque virentibus Ulmis,
Et Ceraſis, fætâque Pyro, Maloque rubenti,
Et Lauro, & Pinu, Cedroque, & Quercubus altis,
Vereque certatim diſtinguit prata perenni.
Quin etiam luco volucres tot condit opaco,
Ut blando percuſſa ſonet modulamine ſylva.
Hinc pennata cohors vario diſtincta colore
Gaudet iter liquidum pictis abſcindere pennis
Gutture feſtivos luſus per inane canoro
Effingens, dulceſque ciens per littora cantus.
Dulce canit Paſſer (4), roſeis quem fuſa capillis
Criſta tegit, plumæque fluunt per colla rubentes.
Ludit & inſignis raro diſcrimine vocum
Alituum Princeps, quo non vocalior alter,
Centzontlus (5), priſco volucris non cognitus orbi,
Qui

(4) *Il Gorrion, maſſimamente il maſchio, canta molto ſoavemente, ed è grande quanto un paſſero.* Gemelli lib. 2. c. 9.

(5) Centzontle *vox corrupta eſt ab antiqua* Centzontlatolli, *quæ* innumeras voces *indicat. De hac avi Franciſcus Hernandez Hiſpanus hæc habet: In cavers, in quibus detinetur, ſuaviſſime cantat, nec eſt avis ulla, animalve, cujus vocem non reddat luculentiſſime, & exquiſitiſſime amuletur. Quid? Philomelam ipſam longo ſuperat intervallo.* Hiſtor. avium novæ Hiſpan. c. 30.

Tum Bonare verb. Poliglotte. *C'eſt l'oiſeau, que les Mexi-*

Qui voces hominum (*) ſimulat, volucrumq;, canumq;,
Et modulos etiam ſociantis carmina plectro.
Nunc canit ad numerum, nunc Milvum fingit edacem,
Nunc ſimulat felem, litui nunc ſigna canori
Reddit, feſtivuſque latrat, lugetque, pipitque.
Incluſus caveâ gaudet volitare canendo,
Jungereque inſomnes modulis noctesque, dieſque.
Non ita compoſitis deflet Philomela querelis
Mœſta ſcelus, denſis nemorum cum tecta ſub umbris
Populeas tremulis ſylvas concentibus implet,
Luſibus ut ripas hilarat *Centzontlus* amœnis.
Hoc melos, has undas, hæc littora grata frequentat
Nobilis exiguis pubes devecta phaſellis,
Vere novo, croceis cum nantes floribus agri
Luxuriant, pictiſque roſis ver prata coronat:
Quiſque levem gemino conſcendit remige puppim
Demulcens animum ſuavi modulamine plectri;
Cui procul obſcuris reſpondet vocibus Echo,
Sylvaque dulciſono cantu percuſſa remugit.
Tunc celeres ducunt dubia in certamina cymbas,

Pro-

---

tains nommens Centzotlatolis, *c' eſt à dire, qui a quarante langues . . . . On pretend, que ſon chant eſt ſi doux, & ſi melodieux, qu' il ſurpaſſe en agrément celui de quelche autre oiſeau, que ce ſoit. On aſſure méme, qu' il contrefait la voix des autres oiſeaux &c.*

Mr. Barrington Vice-Preſident de la Societé Royale de Londres aſſure avoir vu cet oiſeau contrefaire dant l' eſpace d' un minute le chant de l' alouette des bois, du pinçon, du merle, de la grive, & du moineau.

(*) *Voces hominum ſæpe imitatur hæc avis, non articulando ut Pſittacus, ſed ſibilando.*

Pronaque remotum contorquent cærula plauſu,
Dum viridi puppim ſignet victoria lauro.
Mox circum areolas victi, victorque natantes
Obliquos penetrant calles, ſinuoſaque circum
Littora diſcurrunt, actis per florea lembis.
Ceu quondam Theſeus Cretâ generoſus in alta
Eluſit cœcos labyrinthi pervigil orbes
Ancipiti luſtrans fallacia limina flexu:
Haud ſecus incertos veſtigat remige calles
Nutantes peragrans hortos urbana juventus.
Sunt etiam interdum, curvo quos prendere piſces
Ære juvat, prenſoſque vagas deducere ad oras,
Dum procul a tergo ripâque, hortiſque relictis,
Effuſum penetrant cymbis, ac remige pontum.
Hinc caute dapibus tectum fallacibus hamum,
Quem tereti ducit lino fatalis arundo,
Piſcibus objiciunt, juſſique ſilentia ſervant.
Continuo circum glomerat ſe copia nantum;
Nec tamen infenſos ullus contingere paſtus
Audet; ſed rurſus tendit declivis in ima.
Mox repetit curſum; gelidis mox labitur undis:
Itque, reditque viam, donec pellectus odore
Dente venenatas avidus depaſcitur eſcas.
Nec mora: deprenſum calamo piſcator ad auras
Extollit, tota ſociûm plaudente corona.
Ille cavam moriens tremulis quatit artubus alnum,
Dum calamis alios rurſus de more paratis
Turba capit. Tanto nutat ſub pondere cymba.
Exultant animis illi, prædâque potiti

Occi-

Occiduas redeunt omnes ad tecta ſub umbras.
Aſt ubi veſanus ceſſavit vere tumultus,
Inque urbem numeroſa vadis ſe turba recepit,
Diſcurrunt placidi per amœna ſilentia ripæ,
Queis cordi tranquilla quies, quos cura fatigat,
Et quos facundæ juvat indulgere Minervæ.
Tunc capti tacitâ rigui dulcedine ruris
Littora concentu replent quandoque Poetæ.
Hic pius æthereo ſtagrans Carnerus (6) amore
Terribiles Chriſti plagas, ludibria, mortem,
Opprobriumque crucis numeris deflevit amaris.
Hic clarus ſacro ſuccenſus Abadius (7) æſtro
Occinuit Domino ſublimes carmine laudes.
Hæc quoque terrifico ſtrepuerunt littora cantu,
Pelæi cum fata viri, cum ferrea bella
Doctus Apollineâ cantaret Alegrius arte. (8)
Quin ſua littoreis ſignarunt nomina truncis
Zapata, (9) et Reyna (10), et ſocco celebratus Alar-
Triſtia lenirent dulci cum tædia plectro. (co,(11)

Ut

(6) *P. Jo. Carnero Angelopolitanus Paſſionem Domini verſu hiſpano vulgavit.*

(7) *Didacus Joſephus Abad Michoacanenſis Heroica de Deo Carmina in lucem edidit.*

(8) *Franciſcus Xaverius Alegre Veracrucenſis Homeri Iliadem e græco in latinum vertit carmine elegantiſſimo; cui Alexandriadem adjunxit.*

(9) *Zapata Mexicanus, poeta lyricus.*

(10) *Reyna Michoacanenſis D. Joannis Nepomuceni vitam hiſpano carmine edidit.*

(11) *Alarcon Mexicanus, poeta comicus celeberrimus. Alios*

Ut tamen occinuit modulis Joanna canoris, (12)
Conſtitit unda fluens, ruptoque repente volatu
Aere ſuſpenſæ longùm ſiluere volucres,
Viſaque dulciſono concentu ſaxa moveri.
Ne vero Muſas livor torqueret amarus,
Ipſa Aganippæas juſſa eſt augere Sorores.
Non ſic argutis florentia prata Cayſtri
Inſonuere modis, niveus cum littore Cycnus
Alterno moriens miſcet ſuſpiria cantu.
Sed jam præcipiti labuntur flumina curſu,
Totaque per longum ſtagni fugit unda canalem,
Qui piger irrorat campos, qui interſecat urbem,
Qui varios ſequitur ſinuoſo fonte meatus,
Abruptis donec ſpumanti vortice ripis
Volvitur in ſalſam præceps per ſaxa lacunam,
Jordano ſimilis, proprias cum perderet undas
Dulces, mixtus aquis fœtentibus Aſphaltitæ.
Nam puris quamvis *Texcuci* rura fluentis
Exſudent, dulcique palus ſe nutriat unda,
Unda tamen ſalſo, mordacique incubat alveo,
Qui latices vitiat, ripaſque ingratus acerbat.
Hinc macies herbis, virgultiſque horrida tabes:

Non

bene multos, quos numerare poſſem, poetas Mexicanos miſſos facio, ne tædio ſim, ut Cardenas, Munnoz, Fuentes, Arriola, Leon, &c. &c.

(12) *Joanna Agnes a Cruce, Virgo ad D. Hieronymi Deo ſacra, omnigena eruditione exornata, & ob elegantiſſima carmina trib. voluminib. in lucem edita inter Muſas merito computanda.*

Non ibi fas terræ geniales ducere fructus,
Nec licet armentis jucundum carpere gramen:
Urit enim patulos peſtis ſæviſſima campos.
Æquora quin etiam ſalſo fœdata ſapore
Flumineos propriis piſces a fluctibus arcent.
Quod ſiquem dulcis pertæſum *Chalcidis* ardor
Cœcus agat ſalſam nando penetrare paludem,
Peſtiferas ut tangit aquas, letho occidit atro.
Subdola præterea fallit maris unda phaſellos: (13)
Vix etenim pelago conſurgens Phœbus eoo
Palantes cœlo ſtellas, noctemque fugavit,
Cærula cum placidos oſtentant mitia fluctus.
Aſt ubi Sol tenues contraxit corpora in umbras,
Ac medium curſu flagrans trajecit Olympum,
Colligit Auſter atrox rabiem, magnoque tumultu
Æquora commiſcet, ſpumaſque ad littora volvit.
Nunc præceps levibus ſub cymbis unda dehiſcit,
Nunc violenta redit, ſe ſeque ad ſydera tollit.
Parvula cymba gemit repetito verbere læſa,
Et nautæ valido *Superos* clamore fatigant:
Ac niſi ſollicitus clavum Palinurus ad oras
Dirigat, exiguam demergent fata profundo.
Sed tamen infidis extat ſua gratia limphis.

Nam

(13) *Mais aucun lac n' eſt auſſi ſingulier, que celui du Mexique; une partie des eaux de ce lac eſt douce, & ſtagnante; l' autre eſt ſalée, & a un flux & reflux; mais qui n' étant pas aſſujetti à des heures fixes, paroit occaſioné par le ſouffle des vents, qui rendent quelque fois le lac auſſi orageux, que la mer même. Bomar. verb. lac.*

Nam cum Chalcenſem deglutiat ore canalem,
Et lacus innumeros abſorbeat undique fontes,
Ingreſſos alveo latices concludit avaro,
Nec guttam permittit aquæ fugere inde per arva,
Quin tantis repletus aquis, lacus ipſe redundet.
Ceu mare, cum medias terras interluit undis,
Concitaque oceani patulo bibit æquora rictu,
Quin terræ inſidientur aquæ, quin flumen ab oris
Exeat, aut aliis ineat commercia pontis. (14)
Nil tamen antiquus ſpectavit gratius orbis
Inſidiis, quas turba gregi parat Inda volanti.
Principio fluvialis Anas, pars prima paludis,
Æthereas perſæpe plagas, fluctuſque ſecabat
Mexiceos, nec tela virûm, fraudeſve timebat.
Quin etiam lacuum ripis errare ſueta
Sæpius indigenas audens ludebat inermes.
Sed tandem audacem gentis ſolertia vicit.
Creſcit enim denſis ventoſa cucurbita ſylvis,
Supremiſque hæret truncorum pendula ramis
Congrua Neptuno, Bacchoque futura lagena.
Has inter ſolers majores deligit Indus,
Et vacuas mittit vitreas innare per undas,
Major ubi alituum collecta eſt turba natantum.
Horret Anas primum, tantiſque exterrita monſtris
Littora flebilibus fugiens clamoribus implet.
Aſt ubi nulla vident diſpendia ferre vagantes,
Linquit corda pavor, redeuntque ad ſtagna volucres.

Illæ

(14) *Ne ullam hac ſuper re opinionem amplecti cogar, placuit rem, ut oculis ſubſtat, exponere.*

Illæ Anates innant circum, non amplius ullam
Exterrent, reduces nec turbant mole volantes.
Tunc Indus capiti vacuam verſutus adaptans
Aſſimilem prorſus reliquis errantibus alto,
Membra procelloſis, collo tenus, abdit in undis,
Inceditque ſolo, nuſquam prope littus amœnum
Profundo; incautum (quod ſecta cucurbita rimis
Oſtendit) donec ſenſim penetraverit agmen.
Tunc alias nantum atque alias diſcrimine nullo
Surripit occultus dextrâ, pedibuſque prehenſas
Subjectis mergit limphis; & præcoce letho,
Quin fraudem obſcuram præſentiat ulla volantum,
Contortâ velox animam cervice revellit.
Scilicet incultæ tanta eſt induſtria genti!

Finis Libri Primi.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER SECUNDUS.

Xorulus.

NUnc quoque *Xoruli* (1) Vulcania regna canendo
Perſequar, & nigras montis penetrabo cavernas,
Qui mala tot populis, clademque minatus acerbam
Divite florentes populavit germine campos,
Flammarumque globos, & ruptis ſaxa caminis
Impatiens vomuit, gelida formidine gentes
Concutiens, poſtrema orbis quaſi fata pararet.
Nam quamvis animum delectent floribus horti,
Claraque fertilibus labentia flumina pratis;
Sunt tamen interdum, vigili quos horrida viſu
Aſpectare juvat longe, & reputare tuendo.
Tu, Pomona ferax, montis perpeſſa furorem,
Et levibus tetri Vulcani exuſta favillis,
Dicito, quas campis uſit *Xorulus* ariſtas;
Quas nigro denſas ſpoliavit robore ſylvas;
Quiſve furens armis bellum commiſit Olympo,

(1) *Mons ignivomus Provinciæ Michoacanenſis.*

Horrida nocturnis præbens ſpectacula flammis;
Omnia quippe gravem referunt ambuſta ruinam.
Vallis erat veteri *Xoruli* nomine dicta
Undique diffuſos late porrecta per agros
Melligenis cannis, armentiſque apta ferendis;
Plurima cui pingues humectant flumina campos,
Ac multo taciti diſtinguunt ſubere luci.
Hæc partim cannis aſcripſerat arva colonus,
Mollia quæ centum dives findebat aratris;
Innumeris partim gregibus tribuebat alendis.
Roſcida nectareo implentur cellaria melle,
Canaque fictilibus conflantur ſacchara formis.
Lanigeras nullum pecudes capiebat ovile;
Sed ſylvis paſſim, campiſque errabat apertis
Turpe pecus, vigilum turba comitante Moloſsûm,
Quam paſtor circùm baculo ſylveſtris agebat.
His armenta boum, leviumque colonus equorum
Junxit, qui ridens carpebant æquore gramen,
Aut luco placidi captabant frigus opacum.
Ne tamen agricolam ſubeant faſtidia campi,
Provida chortales auxit fortuna volucres,
Quæ mites feſſum recreent, animique vigorem
Ingenio reparent blando, preſſumque malignis
Curis perfundant tacitâ dulcedine pectus.
Hinc Anatum numeroſa cohors, hinc garrulus Anſer;
Et Gallina ſuæ cuſtos fidiſſima prolis
Vaſtam complebant chortem; quos pone ſequentes
Aſſiduo teneri pipiebant murmure pulli.
Hos inter pictus, volucris Junonia, Pavo

Tem-

Tempora ſydereo graditur diademate cinctus,
Gemmatâ gaudens nunc terram verrere caudâ,
Nunc ſurſum pictæ ſtellata volumina tollens
Ferre gradum tumidus vano ſplendore colorum,
Et lente varios ſe ſe verſare per orbes.
Quin etiam celeres, Cythereia turba, columbæ
Æthera per liquidum celſa de turre ruebant
Alternos formare globos, rapidoque volatu
In gyrum duci, penniſque obducere Solem.
Cum vero e campis conſueta ad tecta redirent,
Atria vaſta domûs, ceu nubes denſa, tegebant,
Quæque ſibi, pulliſque dapes lectura tenellis,
Mollia qui lautæ fierent obſonia menſæ.

Eminet hæc inter clari domus alta coloni?
Antiquâ conſtructa manu, cultuque ſuperba,
Præ foribus magrâ ſtumulorum adſtante catervâ.
Hanc prope ſurgebant parvi penetralia templi,
Quod pietas olim multo luſtraverat auro,
Aſſiduoque frequens populus ſacravit honore.

His fallax opibus gnavum fortuna colonum
Auxerat, & gratâ tranquillum pace bearat,
Cum ſubito ſenior, genti non cognitus ante,
Lutea quem veſtis, cruduſque tegebat amictus,
Canâ ſpectandus barbâ, venerandus & ore,
Siſtitur, & mœſtis miſcens ſuſpiria verbis,
Tempus erit, dixit, quo non crudelius ullum,
Septenos poſtquam Phœbe compleverit orbes,
Autumnuſque nigras æquarit lucibus umbras;
Cum vulcanus edax iſthæc impune per arva

Sæva furet, vallisque cadet consumpta favillis.
Ignea per campos volvi saxa, horrida saxa,
Et longo mersum *Xorulum* funere cerno.
Dixit: & agricolas trepidos, ac multa parantes
Quærere longævus gressu properante reliquit.
Hæc vero miseri pavido dum corde volutant
Indigenæ, servantque imis infixa medullis,
Extemplo pennata volans per rura, per urbes
Turbida fama ruit tantæ prænuncia cladis:
Scilicet excidium *Xorulo* instare tremendum;
Nec lætas illic segetes, armenta, domosque,
Nec glebas homines doctos versare futuros:
Omnia quin potius flammis peritura propinquis.
Continuo turbati omnes, ac lethifer horror
Ossa quatit, gelidoque rigent in corpore venæ.
Tunc subito properare domo, simul arva tumultu
Deserere, & sylvas ardent habitare remotas.
Qualis ubi Jonas Ninive præsagus in ampla
Ultricem Regi cecinit, populoque ruinam;
Tunc trepidare omnes, magnusque ululatus ad auras
Pallidaque ancipiti tenuari membra timore:
Haud secus agricolûm venturi conscia casus
Turba timet, magnâque omnes formidine pallent.
Nuncius interea domini perstrinxerat aures
Rumor, & in vulgus volitans infausta ferebat,
Attonitis subito cladis terrore futuræ
Agricolis armenta boum, pecudesque relinqui.
Advolat ille citus, violentisque ocyor Euris
Accurrens valli, pavidis sic voce profatur:

Quæ

Quæ vos, o miſeri, quæ vos dementia cepit,
Ignoti vanis tantum concedere dictis,
Ut gazas, & rura patrum, patrioſque penates,
Et quidquid vobis majorum cura paravit,
Omnia præcipites curſu mittatis inerti?
Hic vigor, hæc virtus animi, pectuſque virile?
Ah! pudeat trepidare viros, pudeatq; trementes
Femineo fugiſſe metu flaventia culta.
His mulcebat herus nutantia pectora verbis,
Ignotique viri ſpernenda oracla monebat.
Jamque pavor ſenſim laſſos dimiſerat artus,
Cum ſubito mugire ſolum, raucoque fragore,
Horrendum procul auditæ reſonare cavernæ.
Æquora quin etiam tranquillo aſſueta labori
Nocte, dieque tonant ſonitu concuſſa tremendo.
Ut ſolet interdum nubes denſata vapore
Fervidus æquoreis quam Titan extulit undis,
Purpureas vibrare faces, atque ignibus uri,
Terrificumque ciens cœlo tenebroſa fragorem
Æthera permiſcet, campos, monteſque tumultu:
Non aliter pinguis nigrantia viſcera vallis
Inferno paſſim reſonant turbata boatu.
His rurſus concuſſi animi, noctеſque dieſque
Horrida venturæ reputant præſagia cladis.
Utque propinquavit Libræ Sol aureus altæ,
Extemplo vallis viſa eſt trepidare profunda,
Et nemus, excelſæq; domus, templumq; moveri,
Parvaque terribili nutare mapalia motu.
Sub pedibus qua terra patet quaſſata vacillat,

Nec titubante gradu potis eſt conſiſtere planta:
Genua labant, penituſque fugit veſtigia tellus.
Tunc ſtridere trabes tecti, penetralia ſcindi,
In præceps volvi trepido magalia caſu.
Quin etiam ſolido conſtructum marmore templum
Attolli viſum ſurſum tellure tumente.
Interea Solem nubes obduxerat atra,
Incubat & triſti ſuſpecta malacia cœlo,
Infandamque viris portendunt omnia cladem.
Attonitis primum torpebant verba palato,
Luminaque obtutu terror defixerat uno.
Sed tremulas magno voces agitante dolore,
Dant gemitum, mæſtiſque omnes clamoribus auras
Complent, & caros humectant fletibus agros.
Pars lacrymans fatum incuſat, pars poplite flexo
Imbelles tendit ſupplex ad ſydera palmas,
Parſque onerat Superûm ſacris altaria votis.
Quos tremulâ affatur pavidos ſic voce Sacerdos:
Quid juvat ignavos longo indulgere dolori,
Et caput interea tanto objectare periclo?
Maturare fugam, campiſque excedere præſtat.
Oh! fugiamus, ait, fugiamus funera: cœlum
Permittit, ſuadetque fugam: fugiamus, amici:
Sic decet his monitos mortem vitare minantem.
Dixit: & ante alios per apricæ devia vallis
Carpit iter, terramque celer vix ſignat eundo.
Cætera turba ducem pedibus ſectatur anhelum,
Et rapido velox curſu jam cominus urget
Femineis vaſtos complens ululatibus agros.

Sic

Sic gazas, ſic illa domos, ſic arva relinquit.
Ceu quondam græcæ tenebroſa volumina flammæ
Dardanidæ fugere citi, perque avia caros
Deſeruere lares, patriamque, & Troia regna,
Labentis patriæ transfixi corda dolore.

Jamque procul miſeris *Xoruli* abſceſſerat arvis
Extremum gaudens populus vitaſſe periclum,
Cum nova turbatis Vulcanus monſtra minatur.
Tempus erat, quo clara ſuos Latonia currus
Æthereas emenſa plagas declivis agebat;
Quin tamen interea roſeos Aurora jugales
Annueret rapido ſegnis ſubmittere plauſtro,
Cum ſubito tellus horrendo rupta fragore
Evomit Ætnæas furibunda ad ſydera flammas,
Ingenteſque globos cinerum, piceaſque favillas,
Obſcura denſans totum caligine cœlum,
Flammea ſaxa volant rutilis decocta caminis
Et crebro tellus caſu tremefacta dehiſcit.

His autem pubes rurſus conterrita monſtris
Longius ire parat, tutaque in ſede locari,
Nullus ubi terræ convellat mœnia motus,
Nec rutilis bacchans Vulcanus ſæviat armis.
Namque flagrans intus rabidi veſania campi
Vicinas magnis urgebat motibus arces,
Totque furens tædas vaſto vibrabat hiatu,
Ut magno celſas ſuperarent impete nubes,
Putpureâque urbes implerent luce remotas. (2)

(2) *Urbi* Paſtquaro 40 *milliaria a* Xorulo *diſſita ejus flammis tota illuminabatur.*

Quin etiam cineres liquidum per inane volantes
Disjunctos populos (3) paſſim preſſere timore.
Tot vero interea flammatæ fragmina rupis
Impatiens ructat monſtris fæcunda vorago,
Ut ſaxum ſaxis, ac rupes rupibus addens
Ingentem mediis montem (4) glomeraverit agris.
Una tamen cunctis cum non ſatis eſſet abyſſus,
Quatuor hanc circum, ſectis compagibus, ora
Ardenti Vulcanus edax torrente recludit,
Horrendum pecori, gentique auctura periclum:
Quæ poſtquam lapidum denſus præcluſit acervus,
Deſuper & flavas ignis congeſſit arenas,
Indomitum tellus uno vomit ore furorem.
Non ita limphatus bacchatur Veſvius igne,
Pathenopem facibus terret cum proximus urbem;
Horrida nec tantis Siculos quatit Ætna ruinis,
Cum ferrum dura tractant incude Cyclopes,
Aut motu Enceladi Trinacria tota vacillat.
Decolor hinc tabes ſylvas obduxerat atras,
Nigranteſque diu quercus, altæque cupreſſus
Lurida tendebant exutæ brachia fronde.
Gramina marceſcunt pratis, & mellea dona
Nectareum combuſta ſolo fudere liquorem.
Igne pecus pavidum, fortiſque ad aratra juvencus
Occidit, aut lethum fugit per aperta viarum.

In-

(3) *In urbe* Queretaro *centum quinquaginta milliaria a* Xorulo *remota cineres quotidie in chortibus colligebant cives.*

(4) *Congeſta ſaxa montem in medio vallis efformant altitudinis ad milliaria tria.*

Inſuper egregii ſedes antiqua coloni
Prona cadit, magnamque trahit labefacta ruinam.
Templaque jam pridem cultu decorata ſuperbo
Impete lapſa ruunt, caſuque per æquora circùm
Contremuit tellus, monteſque dedere fragorem.
Undique mors inſtat, pavor undique, & undique terror.
Permeat hic etiam lucos, & luſtra ferarum
Turbatas cogens denſis excedere regnis.
Quæque fugit ſylvas, obſcuroque antra receſſu,
Ac veteris prorſus jam nunc oblita furoris
Oppida, ceu ſaltus olim, cicurata frequentat.
Sic Leo, ſic atrox Urſus, ſic prava Lyciſca, (5)
Sic præceps animi, ac miteſcere neſcia Tigris,
Et quicquid latebris lucus concludit opacis,
Præſidium quærunt hominum per tecta gemendo.
Ceu cum poſtremus mundi poſt tempora finis
Concutiet terrore feras; homineſque trementes
Motibus inſolitis, flammiſque vorantibus orbem
Tuta in ſpeluncis atris habitacula quærent,
Inque vicem vacuas errabunt bruta per urbes:
Haud ſecus exterret vallem Vulcania peſtis.
Aſt ubi compoſitus tenuavit Mulciber ignes,
Terraque paulatim motu laſſata quievit,
En nova Xoruli vertex portenta minatur
Disjunctis latura metum, mortemque propinquis.
Plurima paſtorum ſedato turba timore
In patrios mærens ſenſim remeaverat agros,

Dif-

(5) *Fera hæc ab Indis* Coyete *appellatur*.

Diſperſumque pecus campis revehebat apertis,
Ardua cum montis velat faſtigia nubes
Horrida, ſulphureo, nigroque coacta vapore.
Exiguo primum ſcintillat lumine nimbus,
Arrectas ullus ſonitus quin verberet aures.
Sed vires fulgor paulatim nactus eundo
Horrendum extemplo tonitrum cum fulmine miſit,
Concuſſique gravi fremuerunt murmure colles.
Ingeminat nubes ictus, & fulgura paſſim
Purpureis accenſa rogis per nubila denſa,
Perque agros lucent; totidem mittuntur ab alto
Ardentes longum, cœlo reboante, ſagittæ,
Eliſæque cadunt ſonitu per jugera flammæ;
Nec potis eſt ullus tædas numerare triſulcas.
Tam crebris udus late micat ignibus æther!
Tot nigrans torquet lethalia ſpicula nimbus!
Scinditur in partes jaculata e nubibus Ornus,
Præcipiteſque cadunt ingenti murmure Cedri.
Hinc ſubitâ innumeræ mulctantur morte bidentes,
Et montana pavens tremulo fulgore juvencus
Ire parat, ſpargitque amplis pecuaria ſylvis.
Hæc nova *Xoruli* graſſatur valle quotannis,
Omnia quæ triſti replet vicinia luctu,
Pernicies infauſta gregi, pecoriſque magiſtris.
Sic rabie bacchans ſemper *Xorulus* iniquâ
Aut flammis campos replet, aut ferit oppida telis.
Quin etiam gelidas montis veſania limphas
Confundit, nimioque urget violenta calore.
Vitreus amnis erat clivo delapſus ab alto

Af-

Aſpera diffugiens levibus per ſaxa fluentis,
Cultaque ductilibus perfundens æquora rivis.
Hic gelido teneras ſpargebat flumine plantas,
Arenteſque greges magno recreabat in æſtu.
At poſtquam tetras abrupit flamma cavernas,
Terraque montanis arſit *Xorulia* tædis,
Igneus undantem deſcendit fervor in amnem,
Fluminaque ante gelu pecori jucunda petulco
In calidas abeunt fumanti gurgite limphas.
Nec præceps quiſquam pedibus tranaverit amnem,
Amiſsâ quin pelle luat temerarius auſum.
Ut tamen ad medium properat Sol igneus orbem,
Unda prius fervens æſtum tepefacta remittit.
Ut ſolet in Libycis Cyrenes limpidus agris
Fons undantis aquæ mediâ ferveſcere nocte,
Et contra rutilo Solis fervore rigere: (6)
Haud ſecus ardentes amnis *Xorulius* undas
Præpes agit, Phœbique dein ardore tepeſcit.
Accedunt nec parva tamen ſolatia tantis
Excidiis; ſua nam campis ſua gratia major.
Vallis enim primum nimio ferventior æſtu,
Replevit poſtquam *Xorulus* cuncta ruinis,
Graminaque infenſus maculavit cæde cruentâ,
Nec Libico enervat languentia membra calore,

Fri-

(6) *On dit, que la Cyrenaique en a une* [*fontaine*) *qui eſt froide le jour, & chaude la nuit. Cette fontaine me fait ſouvenir de celle de Jupiter Ammon, Selon Lucrece elle étoit froide le jour, & chaude la nuit. Regnauld tom. 2. Entretien 12.*

Frigore nec Scytico torpent ad munia palmæ;
Aere sed gaudent populus, pecudesque benigno.
Sic lætos quamquam spoliavit germine campos,
Terraque per lustrum nullis fuit apta serendis
Fructibus; at vero ex illo tot tempore fœtus,
Antiquum ut vincant præsentia commoda damnum.
His ego dum modulis conabar fallere curas
Ad vaga per campos properantis flumina Reni,
Extemplo stridere trabes, reboare cavatæ
Ima domûs, nutare solum, tectumque moveri;
Et quæ firma diu multos stetit una per annos,
Ex imo verti nunc visa Bononia fundo.
Corda pavent, gelidosque quatit tremor horridus artus.
Excessere omnes domibus, consistere contra
Nec possunt, totâ passim discurritur urbe.
Æstus enim rabidâ livoris tabe Vesevus,
Postquam Parthenopem toties concusserat urbem,
Ac flavas toties consumpsit sævus aristas,
Nostras stare arces, turresque, urbemque dolebat.
Hinc sensim tenues per subterranea regna
Vestigans aditus, inferna callidus arte,
Sulphureæ tandem pressit vestigia venæ,
Felsineam donec licuit penetrare cavernam.
Contigit ut vero convexum Mulciber antrum,
Continuò nitrum, sulphurque, atrumque bitumen
Subjectis ussit facibus: Vulcanus habenis
Immissis sævit, crassisque vaporibus antri
Æra densatum violento ardore relaxat.
Protinus in gyrum laxatus volvitur aer

Hinc

Hinc atque hinc : quærit quà tellus ſecta dehiſcat
Irrequietus amans anguſto carcere ſolvi.
Mox contracta furens ingenti murmure rumpit
Vincula, concutiens ſuperam conamine molem,
Æthereum donec fuſus contingat inane,
Et liber, præcepſque ruat per prata, per undas.
Non ſecus atque olim (ſi fas eſt credere dictis)
Infenſus populis, flammiſque *Colima* (7) ſuperbus
Sub denſâ varios fodit tellure meatus,
Arva quoad ſubter *Xorulia*, ſulphura tædis
Accendit, motuque agros quaſſabit acerbo.
Inde vomens, ruptis vallis compagibus, ignem,
Extinxit veteres ſimulatâ pace caminos,
Xoruli ut vaſtâ penitus fornace recluſâ
Per nova verſutus ructaret culmina flammas.
Quis vero infernus cum rumor fertur ad aures,
Aut fremit horribili tellus conterrita motu,
Ingenti ſubito mentem formidine preſſus
Non pariter nobis (terris avertito noſtris
O Superi monſtrum) *Xorulia* fata timebit?
Sed paveant alii, paveant, Jeſſeia Virgo,
Qui tua perverſis maculant præconia linguis,
Et queis, grata olim, forſan tua munera ſordent.
Quid vero paveat præclara Bononia cladem,
Cum tua perpetuis cumulans altaria donis
Promeritos demiſſa tibi perſolvat honores,

Et

(7) Colima *mons etiam ignivomus ſeptuaginta circiter milliaria a* Xorulo *diſſitus ignes ſuos extinxiſſe dicitur, ſimul atque* [illegible] *cœpit.*

Et dignas memori referat de pectore grates?
Quare age, Virgo Parens, populo succurre vocata,
Auxilioque urbem facilis solare gementem:
Et dum clarus equis lustrabit Phœbus Olympum;
Altaque præcipites fugient in cærula fontes,
Munus inoblitâ famosa Bononia mente
Extremas mundi semper celebrabit ad oras.

Finis Libri secundi.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER TERTIUS.

Cataractæ Guatimalenſes.

SAt monti, & flammis, nocuis ſat carmine nimbis,
Excidioque datum. Repetam nunc flumina cantu,
Flumina per duras ſaltu ſpumantia cautes,
Grata verecundæ captant ubi frigora Nymphæ.
Naiadum formoſa cohors, Dryadeſque puellæ,
Lactea quæ vitreis perfuſæ corpora limphis
Et nemus, & fluvium, vallemque habitatis opacam,
Dicite, quis præceps adigat per inane fluentum,
Aptaritque lares vobis ſub rupibus altis,
Si rupes, Nymphæ, ſi vere flumen habetis.
Urbs infauſta fuit, ſuavi Guatimala cœlo,
Dives aquis, populoque frequens, ac frugibus uber.
Hancce ſolo primum fundaverat Indus amæno
Montis inacceſſi poſitam radicibus urbem
Arboribus denſam crebris, ac floribus agri
Incultis certe, ſed qui viridantia montis
Semper odorato pingebant terga colore.
Quin etiam felix duro ſine vomere tellus
Maturos hortis fundebat prodiga fructus,

Quos

Quos inter celſi montis radice ſub ima
Cautibus e vivis manat fons vitreus undâ,
Fortis ubi epotis æſtum pulſare juventus
Gaudet aquis, dulcique rigat pomaria rore.
Hanc urbem, hos agros olim gens Inda colebat.
Ut vero Hiſpani regnum ditione tenere,
Jurisque devictæ cœperunt dicere genti,
Extemplo alluvies montanis fluctibus aucta
Templa Deûm, gentiſque lares abſorpſit, & urbem. (1)
Tunc alio Hiſpanis viſum transferre colonis
Reliquias urbis, mediâque in valle locare,
Quam circum norant celſis pro mœnibus apte
Surgere ſydereos elato culmine montes
Frondibus inſignes, undiſque, ac vere perenni.
Hic, procul indigenis antiquâ ſede relictis,
Hiſpani poſuere novi fundamina regni,
Ingentemque urbem vaſta in convalle locarunt
Callibus inſtructam rectis, multoque patentem
Circuitu; quam nulla unquam contagia diri
Vexabant morbi; nimio nec Cynthius æſtu,
Nec gelido populum Boreas horrore fatigat.
Templa laboratis acciſa e rupe columnis
Ardua, Panchæo ſemper fragrantia thure,
Undique fulgebant auro luſtrata coruſco.
Limina tum pulchro paſſim decorata nitore,
Luxurieſque agri, ac rorantes gramina fontes
Æternum dederant urbi nomenque, decuſque.

Urbs

(1) *Die* 10. *Septemb. Ann.* 1541.

Urbs tamen infelix, quam ſors ſuprema manebat,
Ingenti demum terræ concuſſa tremore (2)
Tota labat, nulloque ruunt diſcrimine tecta.
Templa, domuſque cadunt, ſaxiſque obſtructa rotatis
Nulla per antiquos reſtabat ſemita calles.
Interea nubes, cœlum quæ umbroſa tegebat,
Lugentique diem, Solemque amoverat urbe,
Effuſos ſubito præceps ſe volvit in imbres,
Fœdavitque omnes undanti flumine gazas
Infectas limo, terrâque, undâque ſepultas.
Tollitur inde virûm clamor, mæſtuſque ululatus
Femineus, totumque replent ſuſpiria cœlum.
Et patres natum, & nati doluere parentes
Suppoſitos terræ, vulſamque a ſedibus urbem.
Hujus in aſpectu, quà Phæbus vergit in Auſtrum,
Arduus exſurgens ſublimi vertice clivus
Æthereas luſtrare plagas, at tangere viſus
Aſtra ſupercilio, bellumque indicere cœlo.
Ampla ſolo figit patulo fundamina moles,
Flectitur & vaſtos adeo diffuſa per arcus,
Ut per bis denas *leucas* volvatur in orbem.
Mox arctat maſſam, ſenſimque arctata volumen
Hoc magis imminuit, quò udas petit altior auras,
Aligeras donec faſtu ventoſa ſuperbo
Vincat aves cono, denſata & nubila vincat.
Qualis ubi aerio nimbos abrumpit Olympus
Vertice, & æthereos auſus conſcendere tractus

(2) *Die 29. Julii. Anno 1773.*

Aſtra petit, Phæbemque amens, Phæbumque minatur:
Haud aliter pulchri frondoſa cacumina montis
Nubibus abruptis criſtâ, ſe in ſydera tollunt.
At vero paucis, gelidum quà reſpicit axem,
Undat aquis clivus: multo tamen amne profuſus
Uſque fluit, pelago ſævit quà turbidus Auſter,
Humectatque vagis Auſtralia terga fluentis:
Quem circum denſâ montem tegit arbore lucus
Incomptus ramis, tenebriſque obductus opacis,
Quas genus aligerum modulis oblectat acutis,
Præſertim teneram foveat ſi femina prolem.
Aſt loca radici populus vicina profundæ
Excolit, & duro tractat verſata ligone,
Nunc fruges teneras, Cereris nunc ſemina ſulcis
Spargens, nunc ramos figens ex arbore demptos.
Hinc etiam vario diſtinguit gramina flore
Cum violis calthas, cum nardis lilia miſcens,
Quæ montem gemmis propria ſtatione decorant.
Sola venenatis florum Regina rubetis
Uſque rubeſcentes fœtus cum lucibus æquat
Florida perpetuo diſtinguens munere prata.
Turba tamen ſolers Auſtralia terga frequentat,
Maturos citius lectura ex arbore fructus,
Fervida quòd pingui tellus uligine læta
Largius edat opes nigrâ ſpectabilis umbrâ.
Sic Pepones, ſic Pruna manu, Citroſque, Nuceſque
Innumeroſque alios fœtus plebs Inda legebat
Fertilis aſſiduis terræ proventibus uber.
Inſuper in magnos ſe mons abſcindit hiatus

A ſummo paſſim porrectos culmine ad imam
Radicem; ſed quos foliis virgulta tenellis
Undique diſtinguunt, annoſa & robora denſant,
Exuto donec demiſſa per æquora faſtu
Planet iter, puriſque riget ſata læta fluentis.
His prudens opibus rarum natura jugavit
Portentum, celſum decorat quo prodiga clivum.
Occiduas ſiquidem properat cum Phœbus ad undas,
Obvia quotidie medium præcingere montis
Gaudet inacceſſi candenti ex vellere nubes.
Lenta gradu primum madido procedit ab Auſtro
Parrhaſium ſimulans curſu petere ardua plauſtrum:
Sed facili magnum flexu ſinuata per arcum
Eoum certat greſſu contingere Solem,
Circundatque diu nigrantes Ilice lucos
Albenti zona, montemque per ilia cingit.
Ut vero longùm ſeptem converſa trioni
Circumiit, texitque levi velamine terga,
Algenti rurſus nubes obvertitur Urſæ,
Inceditque gravi tenuis per culmina greſſu,
Excelſos donec ſinuoſo ſyrmate clivos
Verrat, & æthereas levior ſe tollat in auras.
Sepe etiam duplici zonâ præcingere viſa
Candida ſublimem variantia nubila montem.
Mox commota duplex venti ſpiramine zona
Hæc petit occiduum, Solem petit illa recentem,
Et propriam quærit pulſa in contraria metam,
Amplaque frondoſi montis per terga feruntur.
Hujus in Auſtrali pagus radice jacebat

Martyris Auguſto Petri de nomine dictus,
Ardenti ſub ſole ſitus, nimioque calore,
Et culice, & muſcâ, nocuâque infeſtus Arachne:
Sed quem prodigiis mirum natura replevit.
Propter enim pagum longo ſe ſcindit hiatu
Et rimam tellus aperit reſciſſa profundam,
Quà ſaliens amnis ſcopulis illiditur altis,
Ac prærupta cavas effingunt ſaxa cavernas.
Hæc autem ſapiens latebris natura recondit;
Nec potis eſt ullus miros penetrare receſſus,
Ni ſcalis lapſus vallem ducatur ad imam.
At ubi planta ſolum patuli compreſſit hiatus,
Conſiſtit ſubitâ ſtupefactus imagine rerum
Obtutuque animus perſtat ſuſpenſus in uno.
Namque ſtatim, dextram fluvii labentis ad oram,
Objectat ſe oculis ingens ſub rupe cavatâ
Porticus æqua jugo, multaſque extenſa per ulnas, (*)
Naturæ conſtructa manu, ſaxoque rigenti
Sculpta olim. Tenues faſtigia lata per auras
Diffugiunt muros nullis innixa columnis;
Sed ſcopulo nodata rudi compagibus arctis
Pendula tecta volant bis denâ ab mœnibus ulnâ.
Quin etiam tecti liquidum per inane profuſi
Aerio pendent durati e fornice coni,
Penſilis in terram coni mucrone reverſo.
Non nullos autem pendenti e rupe revulſos
Horrendo, fama eſt, ſonitu traxiſſe ruinam.

Inde

(*) *Quotieſcumque* ulnarum *menſura utor*, ulnas *pro* cubitis *uſurpo*. *Vide*, *ſis*, *Faccioliatum*.

Inde gravis cunctis luſtrum ſpectantibus horror.
Præterea rupes partes diffuſa per omnes
Aſpera veſtibuli pervadit ſtrata cavati
Mobilibus ſaxis, parvïſque aſperſa lapillis.
Omnia caute rigent, murique, & ſtrata, tholuſque.
Non ita bis ſeni famoſa palatia Reges
Conſtruxere olim, faſtus monumenta ſuperbi,
Ad lætas Nili fæcundâ uligine ripas,
Cum ſibi præclarum duodenò pignore nomen
Perpetuare ardent, famamque extendere in ævum;
Ut miram dives decorat natura cavernam.
Rupis in adverſâ, fluviïque in parte ſiniſtrâ
Tollitur undoſas collis fæcundus ad oras,
Plurima quem criſpâ myrteta virentia fronde
Exornant, denſuſque tegit frondentibus ulmis
Lucus, & alituum recreat pennata ſonoris
Turba modis, vario corpus diſtincta colore.
Pica (3) tamen formâ, multiſque coloribus aucta
Unguibus e trunco pendens inverſa recurvis
Rauca ſonat, crocitatque rudi per culmina voce.
Eſt tamen adverſo multo ſpectabilis antro,
Dum virides quercus, ac frondes inter opacas
Contorquet caudam, ſinuatque volumina plumæ
Cæruleis aſperſa notis, croceoque veneno,
Totaque purpureo mirum fucata nitore.

(3) Picam *appello avem* Guacamaya *dictam* (*Ital* Rara.) *Pſittaco majorem, cauda oblonga, miraque colorum varietate diſtinctam, quod* Picæ *figuram aliquomodo referat. Neque enim aliud lingua latina verbum ſuppeditat.*

Roſcida ceu quondam pluvio Thaumantias arcu
Nubila depingit, varioque colorat amictu
Tellurem pulchro gaudens circumdare gyro;
Quòque magis terræ fumantis nubila denſat
Halitus, hòc formoſa polo nitet amplius Iris:
Haud aliter pictis pennis ſpectanda volucris
Umbroſum nitido variat nemus omne colore.
Hæc inter, luſtrum dextrâ, collemque ſiniſtrâ,
Volvitur in præceps undanti flumine rivus,
Inque imam vallem ſcopulo deſcendit ab alto:
At tanto fluvius cumulo ſe volvit aquarum,
Ut rauco vallis reſonet concuſſa fragore,
Ingentique nemus ſtrepitu, luſtrumque reclament.
Vox aures refugit, nec fas eſt verba profari,
Ni levibus placeat voces committere ventis.
Qualis in Iſiaci pingui tellure Canopi
Arva per, & cautes undantia flumina Nili
Excurrunt, ſaltuque agitur cataracta rapaci;
Horriſono quatiens montes, aureſque tumultu:
Haud ſecus horrendo ſonitu ſpelunca reſultat,
Cum crebrâ fluvius cautes diverberat undâ.
Tum lapſus patulum circùm ſe fundit in æquor
Vortice ſpumoſum torto, cunctiſque timendum,
Quòd rotet in gyrum nantes, tumuletque ſub undas.
Inde fluit præpes vallis per opaca profundæ,
Abducitque graves violento flumine truncos
Saxa repentino fodiens declivia lapſu.
Vix etenim ſaltu vallem demiſſus ad imam
Se diro noſcit concluſum carcere, & altæ

Præ-

Præcinctum rupis duris complexibus amnis,
Cum crudas ſubito conatur rumpere cautes,
Ingentemque ſodit viva inter ſaxa canalem.
Scinditur in partes rupes, fluvioque perenni
Concavat umbroſas æternâ nocte cavernas,
Solis inacceſſas radiis, muſcoque virentes,
Quas nec pes hominum tetigit, nec vafra Lyciſca
Deſertas audet timidâ contingere plantâ.
Has inter rapidus celeri pede labitur amnis
Adverſis paſſim perrumpens flumina ſaxis,
Extremas donec cautis delapſus ad oras
Præcipites iterum demens agat impete fontes.
Namque pavimenti perrumpit ſaxa barathrum
Vorticibus flexis, gelidâque undante tremendum,
Tartara cui ſubter, Plutonis regna, propinquant;
Et foveam tenebris circùm nigrantibus umbrant:
At foſſa ingentem facile diffuſa per orbem
Undique pro muris ſcopulis præcingitur altis,
Quos montana olim ſaltu graviore pereſos
In vaſis teretem disjunxit limpha figuram,
Multaque frondoſis ramis virgulta recondunt
E laceris ſaxi coſtis exorta rotundi:
Quæ pictæ quandoque, loci dulcedine captæ,
Arguto volucres hilarant certamine cantus.
Imminet huic barathro rupes, altiſſima rupes,
Et quam lapſuram profunda horreret abyſſus.
Hinc violentus aquis rurſus labentibus amnis
Mittitur in foſſam præceps, ſummaque ruit vi.
Tunc latices fluvius tumulo delapſus ab alto

Diſtrahit in minimas venti ſpiramine guttas
Inque levem totus caſu diſſolvitur imbrem.
Undique limpha volat, ceu nubes cana, per auras.
Plena tamen gelidâ, terret quæ ſubter, abyſſus
Perſtrepit horrendum, circum ſpumante barathro,
Undaque curvatas ripas corrodit avara
Abſorbens torto disjunctas gurgite cautes.
Ceu mare, cum validi permiſcent æquora venti,
Nunc undas tumidum faciles jaculatur in aſtra,
Ut cœlum credas jamjam contingere pontum;
Nunc fundum retegit, diſſectis fluctibus, imum
Tartareas ardens ſonitu terrere cavernas:
Tunc rabido cautes cœdit, muroſque furore,
Abſorbetque cavas ſinuoſo vortice pinus:
Non aliter vallo ſaxi præcincta cavati
Unda ferit crudas, deglutitque anxia rupes.
Incolit hunc amnem proles Thaumantis in arcu,
Quem lapſu fingit celeri quandoque ſonorum
Flumen inaurato percuſſum lumine Solis.
Scilicet ut Phœbus curſu petit aureus æquor
Heſperium, feſſoſque regit temone jugales,
Tunc demiſſa polo Junonis Nympha ſereno
Inſidet effuſis placide Thaumantias undis,
Objectatque amnem radiis, ut luce refractâ
Oſtentet varios, Phœbo mirante, colores.
Ut vero Nymphæ pictos excuſſit amictus,
Arroſitque altam repetito verbere foſſam
Amnis, agit latices ſcopuli per terga reciſi,
Et patulum greſſu barathrum pernice relinquit.

At

At corroſus aquis, exſectâ rupe, canalis
Tartareis adeo pronus demittitur umbris,
Ut nullum fluvii murmur circumſonet aures;
Sed tacitus fundo, præpeſque adlabitur imo,
Pacifici donec pelagi revolutus ad oras
Flumina mordaci confundat dulcia limphæ.
Nobilis huc properat Guatimala tota quotannis
Tempore quo rigidis torpent Aquilonibus artus,
Brumâque immiti tabeſcunt gramina campi.
Penſilibus ſcalis ad ſaxea tecta relati
Ponte domant fluvium, donec ſub rupe recepti
Concava ſuſpenſo perluſtrent lumine ſaxa.
Omnia mirantur, montemque, amnemque, ſpecuſque.
Ore tamen preſſo nutus, & ſigna ſequuntur,
Sive ſalutatum pubes exoptet amicum,
Seu velit ad tectum prono jam Sole reverti.
Arva Parætoniæ ſileant viridantia gentes,
Ubere quæ dives fœcundat flumine Nilus:
Et ſeptem ſileat veterum miracula mundus
Garrula queis laudum ſolvit præconia fama.
Omnia convallis ſuperat portenta decore,
Rara verecundis præbet quæ umbracula Nymphis
Semper odorifero fragrantia germine montis,
Et ſuavi ſemper volucrum reſonantia cantu.

Finis libri tertii.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER QUARTUS.

Coccum, & Purpura.

POſtquam Neptuni vitreos inviſimus agros,
Regnaque Vulcani tremulis armata favillis,
Viſere fert animus roſeum cum Murice Coc-
Ac totum ſixis oculis luſtrare laborem. (cum,
Tu, quæ puniceo, Tritonia Virgo, colore
Intextos auro Regum perfundis amictus,
Et Lydam lætaris acu viciſſe puellam;
Dic mihi, quæ dederit regio tibi provida fucos,
Atque orbem Cocco, tyrioque impleverit Oſtro;
Quis legat hæc campis, quæ mittant ſemina terræ,
Et quo naſcantur regalia germina cultu.
Floret in Heſperio multò ſpectabilis orbe
Urbs populoſa viris, domibuſque ornata decoris,
Mercibus inſignis, templiſque auguſta ſuperbis,
Vallis *Oaxacæ* (1) fecit cui nobile nomen.
Undique florentem circumdant æquore campi
Immenſo, pinguique ſatis, ac divite gleba;

Fri-

(a) *Proprium civitatis nomen Anticaria (Antequera). Vulgo tamen a vallis nomine* Oaxaca *appellatur.*

Frigus ubi ardenti commiſcuit aura calori,
Temperieque levat pecudeſque, hominesque benignâ.
Perpetuis lucent diſtincti floribus agri,
Et veſtita ferax foliis vernantibus arbos
Altera maturis curvatur prodiga pomis,
Altera dum teneros fructus tibi cauta reſervat.
Hinc ſalices videas ſe criſtâ efferre comanti
In cœlum, pinguique adeo turgeſcere ventre,
Ut magno circùm gyro ducatur in orbem
Ac multas arbor ſinuetur craſſa per ulnas (2).
Hos inter dives gemmat *Nopalis* in arvis
Edita ſex ulnas terrâ, ſuffultaque trunco
Imbelli, quem nulla comis frons mobilis ornat,
Ardentem pecudi Phœbum neque ſubmovet umbrâ.
Carnoſas vero *Nopalis* vivida frondes (3)
Induit intextas duro ſubtemine fibræ,
Munitaſque rubis canis, ac pelle virenti
Obductas, ovum referunt quæ ſæpe figurâ.
At frondes quamvis fortis compago coarctet,
Interiora tamen replet circumfluus humor
Coccineis quondam paſcendis vermibus aptus.
Nec tamen hoc videas folium pubeſcere ramis;
Sed frondes frondis natas mirabere limbo,

Al-

(2) *Inter alias bene multas vidi egomet in hac valle, ad Pagum S. Mariæ de Tule, arborem amplias 40. ulnas in orbem latam.*

(3) Frondes *dico, ſatius ramos dicturus: ſed uſui ut inſerviam, receptoque loquendi modo,* frondes *appellare auſus ſum* Nopalis *ramos.*

Altera ut alterius culmen radice coronet.
Quin & luteolis veſtitur floribus arbor
E folio exortis patulo limboque ſub ipſo;
Quos ſubit armatus denſatâ cuſpide fructus
Deformem celſo tollens in vertice florem.
Hanc vero campis optes ſi figere plantam,
Planta tibi nullos adducet parca labores.
Arripe deciduas vernanti ex arbore frondes,
Arreptaſque manu latum mox projice in agrum,
Et frondes jactæ, lætis ſeu miſeris arvis,
Seu crudas inter ſitienti pondere cautes,
Ocyus educent totidem cum fœnore partus.
Hæc domus antiqua, hæc auguſta palatia vermis
Coccinei, tenerum gaudet qui haurire liquorem
Arboris, & longam foliis educere prolem.
Naſcitur hæc ramis priſcâ de ſtirpe parentum,
Moribus ingenuis, niveoque ornata colore,
Civiles exoſa neces, exoſa tumultus,
Et contenta ſuis *Nopalis* frondibus udæ
Prælia nulla movet, nulli ſuccenſa minatur,
Nec petulans hoſtes pubes invadit inermes.
Cauta genus totum ſexus partitur in ambos,
Queis propriis natura dedit ſe prodere ſignis.
Hinc marium dorſum rubro ſuffuſa colore
Parvula ſtilla notat, membris candore relicto
Femineis; veſtitque ambos tenuiſſima pellis,
Quam ſi dura tibi manibus tractare libido,
Protinus effuſo rorantem ſanguine cernes.
Hunc autem formâ ſimulat porcellio vermem;
Sed

Sed caput hic condit, cruriſque, & calcis egenus
Reptat inexpertus rigidæ per brachia plantæ.
Aſt adeo lente ſerpentia membra movebit,
Ut folio intentum, tractoque e fronde liquori
Ignavâ corpus credas reparare quiete.
Ut vero infectum rubrum bibat arbore ſuccum,
Ac proprio cives poſſit ditare cruore,
Vere novo, cum Phœbus adeſt, cum bruma receſſit,
Cum læti rident redivivo gramine campi,
Algenteſque calor Titanis temperat auras,
Educit clauſos velatis cannabe ciſtis
Quos laribus vermes induſtria cauta reſervat.
Mox varios trunci foliis diſſeminat altis
Tenuia goſſipio relegens corpuſcula blando,
Femineumque pecus maribus permiſcet opimis.
Continuo lentæ *Nopali* mordicus hærens
Ingentique vorans dulces conamine frondes
Nocte, dieque bibit pubes argentea ſuccos.
Hic maribus pigris fragilis ſe femina miſcet,
Demiſſiſque ovis immenſa examina truncis
Educat, & niveis extendit civibus urbem.
Hæc foliis reptat, patrumque exempla ſecuta
Vernantes habitat ramos, ac provida roſtris
Veſtigat, fugitque liquentia mella juventus.
Quis tamen innocuam crudeli crederet hoſte
Invadi, fatiſque feris concedere gentem?
Vix tamen arrectis pubes albeſcere ramis
Cœpit, cum ſubito vaſtis plebs turbida campis
Conſurgit, foliiſque acies inimica propinquans

In-

Infeſtis pubem telis oppugnat inermem.
Implicat infectum crudelis aranea filo,
Ventreque diſrupto fumantia viſcera ſugit:
Improba vel raptat roſtro gallina tenaci;
Ni prius adrepens trunci per brachia vermis
Exterus inſontis pubis corpuſcula rodat.
Quin etiam trucibus legio numeroſa volantum
Arripit infectum roſtris, raptique per æthram
Infanda ſublimis agit de morte triumphum.
Ut ſolet interdum rabie lupus actus ovile
Expugnare rapax, agniſque indicere bellum:
Tunc teneros matrum raptos complexibus agnos
Dilaniat ſævus, rabiduſque per arva cruento
Devorat imbelles, reliquis balantibus, ore.
Quare opus eſt nullis ſordeſcere fœcibus agrum
Putrida quæ inſectis nocuis alimenta miniſtrant;
Atque herbas omnes *Nopalem* vellere circum,
Tigna veneniferis laqueis ne ſumat Arachne.
Inde juvat magnam pueros impendere curam,
Qui pravas vigilent volucres arcere flagello,
Et quos armatos audax gallina paveſcat.
Si vero exili ſubrepat aranea plantâ
Nocte ſub obſcurâ, vermeſque cruenta trucidet,
Pelle loco ſubito, caſſeſque, & funera pelle,
Ne foliis ſerpat putris contagio mortis.
Nec ſatis eſt Coccum tetro defendere ab hoſte,
Ni ſimul a rigido ventorum flamine ſerves,
Coccineamque ſagax ſubducas frigore gentem.
Frigus enim, pluviæque graves, ventique minaces
Hor-

Horrida jucundæ portendunt fata juventæ,
Purpureoque feri perfundunt arva cruore.
Hinc plantas debes clivo fixiſſe ſub alto,
Qui geliduin vaſtâ Boream compage refrænet,
Et frigus tenerâ turbâ propellat acerbum.
Si tamen algenti pubes ſtatione prematur,
Ligna para, magniſque focis præcinge rigentem,
Ignibus ut crebris letho tepefacta reſiſtat.
Turbidus at campis cum latis irruit imber,
Grandinis aut pecori minitatur verbera nimbus,
Deſuper injectis vermes abſconde tapetis;
Ut latis velat ſtoreis gens Inda quotannis.
Gens ſiquidem ſolers tignis hinc inde locatis,
Quæ patulas celſo *Nopales* vertice vincant,
E denſis amplum ſtoreis velamen adaptat,
Quod modo ſune ſuper ducit, modo ſune reducit.
His tutatus obit virides porcellio ramos,
Menſibus ac binis ſucco nutrita recenti
Longævos referunt ſobolis jam membra parentes,
Humoremque altis quem pubes frondibus hauſit,
In rubrum gracili transformat ventre liquorem.
Qualis ubi Aſſyrio celebris ſubtemine Bombyx
Frondoſum cupidus Mori depaſtus honorem
Majores gaudet procerâ mole referre,
Quaſque habiles carpit feſtino tempore frondes
Ventre coquit tenui, coctaſque in ſerica vertit:
Haud ſecus e ſucco niveus *Nopalis* alumnus
Perficit exili regalem ventre colorem.
Mox, ubi turba levis majores induit artus,

Coc-

Coccineoque vorax opplevit corpora ſucco,
Vernantes aliquot vellit radice colonus
Ramos, albenti natorum examine plenos,
Et trabibus calidæ ſuſpendit dextra culinæ;
Aut concluſa cavis, obductiſque agmina ciſtis
A rigido Boreæ tutatur flamine venti,
Inque novæ prolis ſervat gens cauta parentes.
Tum reliquos campis plantæ ſuper alta relictos
Goſſipio munita manus legit impigra vermes
Præcipiti miſeros mactandos poſtea letho.
Agmina quippe Indus diſtendit lecta tapetis,
Innocuumque gregem calido rigat improbus amne,
Dum totum ſævo videat ſuccumbere fato.
Ni placeat niveos flammis extinguere cives
Immeritos, auri cæco exitialis amore.
Tunc ingens valido fornax accenditur igne,
Tota quoad magno rutilet flammata calore:
Fornacem pubes, ſemotis ignibus, intrat,
Toſtaque purpuream vitam fornace relinquit.
Aut Indus certe diffundit chortibus amplis
Sole ſub ardenti, torretque examina Sole.
Ceu quondam Bombyx fatis ceſſurus iniquis
Nunc rutilis Phœbi telis ſubſternitur alti,
Nunc atris jacitur concluſus vimine flammis,
Vitaque lethiferas moriens vaneſcit in auras.
His ubi ſuppliciis mactavit barbara gentem
Coccineam, traxitque cavis plebs Inda caminis,
In rubrum manſuetus abit porcellio Coccum
Puniceum condens niveâ ſub pelle colorem;

Quo

Quo Galli, & Batavi, Venetusque, Hispanus, & Anglus,
Et Russi, & Belgæ, totusque intingitur orbis.
Ne tamen hæc lucri quemquam deludat imago,
Noverit hoc Indis cœlum servasse colonis.
Sæpe etenim cives quæstus ingentis amore
Coccineos aliqui magno conamine gnatos
Frondibus aspersos avidi excevere colendos.
Ipse tamen dulces pastus porcellio fondes,
Aut magnam passus ventorum murmure cladem,
Aut propriam renuens foliis educere prolem,
Elusit domini misero tentamina casu
Desidiâ gazas consumens pravus inerti.
Indica gens autem duros edocta labores
Perferre, algentes nec mollis pallet ad imbres,
Nec rubram metuit quassantem lampada Phœbum.
Hinc omnes tolerat casus tranquilla verendos,
Et Lunam, & Solem, pluviamque, & frigus, & æstum,
Invigilatque diu Cocco noctesque diesque,
Vermibus infestos abigens candentibus hostes.
Improba cura quidem, sed tanto debita lucro!
Nunc agite, & quando cœptis Parnassia turba
Dextra favet, pontumque aperit Thetis alma serenum,
Aspera purpureum cogam per littora fucum,
Quem doluit periisse semel cum Murice Sarra;
At micat occiduo iam dudum pulchrior orbe (3).

(3) *On a parlé dans le Journal de Trevoux (Octob. 1712.) d' un petit limaçon des Indes, qu' on trouve au Sud de Guatimala, où l' Amerique Septentrionale confine avec l' isthme de Darien. Ce petit animal, dit Lemery, paroit être le Murex de*

Abditur extremis Americæ pagus in oris
Magnus, & æquoreis non multum diffitus undis,
Cui dedit Auſtrali fluvius commercia ponto,
Immenſoque leves pelago committere cymbas.
Uſque calet pagus ſerventi torridus aurâ:
Fontibus at dives, ſemperque virentibus agris
Et Solem placidâ lucorum temperat umbrâ,
Et turbæ pomis teneris refrigerat æſtum.
Hunc Indi pagum veteres dixere *Nicoyam*,
Purpura ſed famam dedit, ac memorabile nomen.
Horret enim curvo ſpumantis littore ponti
Perpetuum dorſum, rupiſque immobilis ordo
Ventorum furiis, altiſque obnoxius undis.
Mordicus his limax ſcopulis affixus adhæret,
Mole quidem parvus, ſed claro inſignis ab Oſtro,
Mobile cui tegmen ſubtilis concha miniſtrat,
Egregioſque lares, cunaſque, & triſte ſepulchrum.
Hoc Indus pelagi cupidus per ſaxea quærit
Littora, & inventum ſaxo Conchyle revellit,
Aſſervatque diu cyathis turgentibus undâ,
Reptantis donec turbæ glomeretur acervus.
Tu, prius abruptis vellas quam cautibus Oſtrum,
Suſpice, num Phœbe lumen reparata reſumat,

Exa-

---

anciens : il eſt de la groſſeur d' une Abeille. Sa conquille eſt mince, & peu dure : on le ramaſſe à meſure qu' on en trouve, & on le conſerve dans un pot plein d' eau. Mais comme il eſt rare d' en trouver beaucoup à la fois, les Indiens ſont long temps à en ramaſſer la quantité neceſſaire pour teindre un morceau d' etoffe d' une certaine grandeur. Bomare. v. Murex.

Exactoſque dies primo lucentis ab ortu.
Purpureo ſiquidem replet Conchylia ſuco,
Ardua cum creſcens extollit cornua Luna (4).
Si vero defeſſa ſuos contraxerit ignes,
Tardaque cornigero ſenſim fulgore lineſcat,
Deſine ſpumoſam reptare per aſpera concham,
Ni velis ingratum fruſtra tolerare laborem.
Nec latet hæc Indam prudens induſtria gentem:
Quærit enim pubes aſpris Conchylia ripis
Immemor omnino donantis munera Phœbes.
Non tamen inſipiens cyathis educit ab altis,
Elicietve cavo pretioſum Murice ſuccum,
Ni prius attento perluſtret lumine cœlum.
Aſt ubi Luna novis orbis faſtigia bigis
Irradiat, pubes brevibus munita lapillis
Extrahit e cyatho conchas, frangitque ſub ictu (5).
Cauta tamen dextrâ quærit; prompteque recludit
Purpureum tumido concluſum ventre colorem.
Mox detecta ſuper ducto Conchylia filo,
Murice goſſipium rutilo, vel ſerica tingit,
Littora cui numquam ſimilem Sarrana dediſſent.

(4) *Juxta Horatianum illud*; Lubrica naſcentes implent Conchylia lunæ.

(5) *Enfin on les ecraſe avec une pierre bien polie, & on mouille auſſi tot le fil de coton, ou l' etoffe dans la liqueur rouge: il s' y fait une teinture de pourpre la plus riche, que ſe puiſſe voir. Ce qu' il y a d' avantageux, eſt, que plus on lave l' etoffe, qui en eſt teinte, plus la couleur en devient belle, & éclatante: elle ne s' altere point par la vieilleſſe. Bomare. ub. ſup.*

Fulgenti, vivoque micant fucata liquore
Serica, quem nunquam vaſtat longæva vetuſtas,
Acribus aut merſum limphis lixivia delent.
Quin etiam gelidâ veſtis purgata frequenti
Clara nitet, gaudetque omnem deludere niſum
Mordicus æternum ſervans immota colorem.

Quis tamen hæc, Muſæ, primus Conchylia legit,
Et lanam rutilo docuit medicare veneno?
Fertur in horrenti Sarrani littore ponti
Divitias raptaſſe maris, Conchyle, moloſſus,
Atque avidum fuco rictum fædaſſe cruento.
Anxia tota domus percuſſum vulnere ducens
Ora vigil, roſtrumque manu rimatur anheli
Puniceam ſtringentis adhuc frendente rapinam
Morſu; conaturque undis purgare cruorem.
Sed dum labra canis rorantia Murice tergit,
Murice tota manus, vitreuſque intingitur amnis,
Purpureiſque aſperſa notis ſpectabile ſignum
Candida lina ferunt; licuit dum forte retentam
Dente venenato pretioſam vellere prædam,
Ingentemque oculis longùm luſtrare nitorem.

Finis libri quarti.

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER QUINTUS.

Indicum.

NUnc, ubi coccineum collectum frondibus altis,
Sidoniumque dedi ſublatum rupe venenum,
Indica prima ſequor (1), ruptis quæ vomere terris
Occiduæ præbet patiens induſtria gentis.
Tu, Dea nata Jovis, patrique accepta propago,
Quam cœlum delectat acu ſimulare ſerenum
Sydera lucenti fingens radiantia filo,
En tibi cæruleos perfectos arte colores,
Queis famoſa manu clarum ſuperabis Olympum.
Ne tamen ipſe tuos evertam neſcius agros,
Dextra fave, præſenſque meum moderare laborem.
Principio tractus cœli fervore præuſtos,
Phœbus ubi vires frangit ſudore liquatas,
Delige, virgultis culto jam rure ſerendis.
Nam lectos ſi forte agros horrore nivali

(1) *Indicum hocce* Guatimalenſe *dictum*, (*Hiſp.* Añil., *Ital.* Indaco; *Gall.* Indigo) *quòd in Regni Guatimalenſis provinciis colligatur, omni alio ſuperius habetur. Lege, ſis, Bomare verb.* Indigo, & *Robertſon tom. 4. Hiſt. Americ. lib. 8.*

Obſideat frigus, vexetve infeſta pruina,
Nec calamis unquam ſegetum lætabere natis,
Arida nec magnos reparabunt jugera ſumptus.
Tum vigil incultæ glebæ perpende vigorem;
Quod verſata ferat ſemen, quod dura recuſet,
Quoque tibi lucro facienda impendia poſſit
Reddere. Quæ videas nigris compacta medullis
Æquora, crede mihi, turgeſcunt ubere gleba,
Nec meliora ſatis præſtat natura ferendis.
Quod ſi denſus humum delectam lucus obumbret,
Aut crebris immixta rubis virgulta replerint,
Ocyus immitis ſylvam proſterne bipenni,
Cumque rubis aſpris frondoſa arbuſta revelle;
Quæ ſiccata vehat plauſtris operoſa juventus,
Ac multos aggeſta domi conſervet in annos.
Nec ſatis hæc campos aptabit cura reciſos,
Ni reliquum flammis lignorum vulgus adurat
Accenſoque furens per gyrum Mulciber igne
In cinerem frondes diſperſas æquore vertat.
Scilicet Ætnæo tellus tepefacta calore
Mollis hiat, gremioque ſales ſtudioſa recondit,
Pinguibus ut deinceps frondeſcat dives avenis.
Ut vero clades, ſemotis ignibus, agri
Ceſſavit, retroque pedem Vulcanus in antrum
Arripuit ſiculum, ſubmittunt dura juvenci
Colla jugo dociles, crebro qui vomere nigras
Proſcindunt glebas, & campi tecta recludunt
Viſcera collectis nuper fœcunda ſalinis:
Jugera ni potius placeat verſare ligone,

To-

Tota quoad glebis æquarit dextra ſolutis.
Tunc opus eſt campos turbâ tractare frequenti;
Auget quæ longo ſumptus operoſa labore.
Hunc tamen obliquo crebro præponit aratro
Antiquumque tenax ſervat dementia morem.
Hinc multam videas effuſam gramine plebem
Et raſtris verſare agros, & jugera dextrâ
Æquare, & ſulcos validis aptare lacertis.
Hæc ubi, præruptis agri compagibus, aptat
Æquora ſeminibus credendis illico terræ,
Agricolûm minimum (mordax quod forte Sinapi
Credideris) ſemen diſpergit turba per arvum:
Ut ſolet auratam Cererem per rura colonus
Fundere venturæ pellectus imagine meſſis.
Poſt, ubi fœcundo telluris ſemen in alvo
Intumuit, rupitque ferax præcordia matris,
Innumeris totus veſtitur campus ariſtis,
Prataque virgultis tident obducta tenellis.
Sed quamvis tanto florentia jugera cultu
Luxurient, telluſque comanti pullulet umbrâ,
Ne præceps gratere tibi: via quippe colonum
Longa manet. Nam quæ primum de ſemine pubet
Herba, adeo modicum concludit ventre venenum,
Ut raro quæſtus impendia facta rependant.
Hinc ſinit aurato curvari ſemine culmos,
Et curvâ deinceps præcidit falce juventus,
Lugentemque ſtudet purgari funere campum,
Venturam meſſem longùm expectare coacta.

Tunc ſenis tollunt ſegetes caput altius ulnis (2)
Frondibus explicitis, parvumque imitantibus ovum,
Cæruleum queis larga ſupèr natura colorem,
Atque infrà viridem mixtum flavente reliquit,
Floribus intextis ſubrubro ardentibus igne.
Ridet ager, facileſque Notus, ſi ſpiret, avenas
Undantes, tumidi ceu ponti cærula, verſat
Hac illac jactans denſata volumina flabris.
Continuo forti pubes armata ſecuri
Herboſam invadit ſegetem, pravoque labore
Culta diu læto populatur germine rura.
Non tamen imprudens omnes ſuccidit ariſtas,
Nec totos unà ſpoliabit meſſibus agros:
Quin ſolers potius campis non amplius herbæ
Arripiet, quam quod ſociûm denſata caterva
Cæruleum de fronde trahens ſtudioſa venenum
Exſecti fruticis vitreo ſuffocat in amne.
Villicus hinc binas mulas meſſoribus addit,
Quas deinceps tumidis ſupponat quiſque maniplis
Pondere præfixo gravibus, ventremque ligatis,
Inque domos etiam medio ſub Sole vehendis.
Scilicet ingratis operis conſtricta morari
Non, niſi cum cœli Titan petit arduus alta,
Limina nota redux meſſorum turba reviſit.
Intetea plebes communi ſede relicta,
Quæ pridem dominus ſolerti mente paravit,
Stagna ſitu purgat ſtudioſis provida curis.

Nam

(2) *Herba iſthac, cujus ſucco* Indicum *conficitur*, Giquilite *appellatur*.

Nam ſimul atque herbis aptantur rura ſerendis,
Colle ſub acclivi, vitreus quà profluit amnis,
Sumptibus haud parvis tollit tria ſtagna colonus,
Mole quidem variâ, ſed quæ firmiſſima vallo
Poſtea congeſtis obſiſtunt omnia limphis.
Grandius extremâ collis radice recumbens
In ſuperas effert labrum ſublimius auras,
Et reliquis adeò muro ſupereminet alto,
Ut tinctos exinde bibant ſubjecta liquores.
Hujus ſub vaſtâ protendit mole politos
Inferius muros, labroque minore receſſum
Non ita diffuſum præbet labentibus undis.
Subjacet huic minimum, ſubnixumque aggere firmo
Excipit hoſpitio purgatos amne colores.
Stagna micant intus ſudore, atque arte polita,
Omnia quæ ſolers opifex lævavit ad unguem,
Ne color exſecti latebris ſe condat hiatus.
Hæc ubi turba levis, collis per terga recepto
Flumine, ſtagna parat, fordeſque attenta relegat,
Continuo ſectis majoris labra maniplis
Opprimit, atque ſinum pretioſo pondere replet.
Ne tamen herba dein immiſſis adnatet undis,
Aut fugitiva lacu frigentia balnea vitet,
Oblongis tranſversà premit plebs cauta tumentem
Arboribus, cogitque inflatum ponere faſtum.
Vitrea tum longo deducta fluenta canali
Prompta ſupèr fundit, donec virgulta trabali
Pondere preſſa tegat, prorſuſque obduxerit amnis,
Inque diem patiens linquit ſubmerſa futuram.

Po-

Poſtera lux vero cum terris clara refulſit,
Ac flavos eduxit equos Sol aureus Alto,
Attento Cuſtos animo veſtigat inertem
Limpham; num priſcum conſervet clara nitorem;
An potius viridi referat virgulta colore.
Ut tamen unda viret, fucoque imbuta recenti
Expreſſos herbæ traxit de cortice ſuccos,
Ocyus ille amnem, labri ſiphone recluſo,
Præcipitare jubet, ſtagnique virente liquore
Subjecti ventrem juxtà replere ſupinum,
Tinctaque continuo miſceri flumina motu.
Proptèr enim ſurgit fluvio revolubilis orbis,
Qui merſum labro circùm rotat impete tignum
Armatum patulis utrâque ex parte batillis.
Hæc, ſimul atque undâ replet viridante juventus
Inferius ſtagnum, rivo de colle reducto
Penſilis ærato prompte rota volvitur axe,
Inque orbem tignum convolvens mobile, ſtagni
Flumina tincta recens fundo permiſcet ab imo;
Dum crebro jactata ſalem fæx exuat ictu,
Pondereque acta ſuo præceps petat ipſa profundum.
Principio totum ſpumis exuberat æquor
Cæruleis, magniſque tumens liquor undique bullis
Imminet audaci ripas tranſcendere ſaltu.
Sed ſenſim, ſpumâ tenues abeunte per auras,
Cœleſti fucata labris jacet unda veneno,
Præcipiteſque ruunt alto de flumine fæces
Herbarum, liquidum ſimulantes corpore cœnum.

In-

Inde coloratum fulgenti vaſe liquorem (3)
Dextra rapit, raptumque ſtatim denſare perita
Nititur; ac vaſis, digito explorante, profunda
Sæpius attrectans, coeat num limus in unum
Veſtigat, granumque abdat ſub fonte coactum.
Si nondum fundo cœnoſa reſidat amurca,
Ulterius tignis opifex agitare rotatis
Stagna jubet, rurſuſque vigil tentamen aquali
Ingeminat, dum grana cado denſata profundo
Sidant. Tunc motu prorſus conſiſtere juſſo,
Tincta tacent, longumque lacu ſtipata quieſcunt
Cærula. Mox rimam ſenſim referare magiſter
(Quæ labrum a ſummo porrecta abſcindit ad imum,
Quamque vigil cretâ pubes obſtruxerat ante)
Imperat: & ſubito vinclis, ac carcere liber,
Qua data porta ruit, præcepſque adlabitur amnis.
Poſt aliâ atque aliâ duratæ parte revulsâ
Argillæ, obſtruſum recludit dextra meatum,
Undantique ſinit limphas decedere labro,
Cæruleum dum pone lutum contendat abire.
Tunc cretâ rurſus pubes obturat hiatum,
Inque lacûs minimi gremium capulatur amurca
Fictilibus collecta cadis; ubi flumine rurſus
Purgatur reliquo, fundoque coacta reſidit.
Ipſe coloratum credas ſubſidere cœnum
Sordibus imbutum glaucis, ac fonte liquatum:
Hoc tamen ampla luto gazas Guatimala cogit

In-

(3) *Huic experimento vas argentem aptari ſolet; ſed certe fictile apprime terſum ſatis eſt.*

Ingentes, totuſque auget commercia mundus.
His ubi cœnoſas fruticis plebecula fæces
Exſiccat ſolers, denſo ſubtemine ſaccos
In conum textos tignis ſuſpendit ab altis;
Unde fluat liquidum, puro ſtagnante colore.
Mox extracta ſinu minimi limoſa labelli
Ilicet in ſaccos maſſa hæc transfunditur arctos;
Quæ ſuſpenſa diu quærens per denſa meatus
Exiles, imâ guttatim parte liquorem
Expellit, ceramque refert compacta tepentem.
Hinc tabulata ſuper facilem plebs ſedula maſſam
Expandit, Phœboque objectans ſæpe rubenti
Infectum prorſus conſumit Sole madorem.
Humida maſſa leves, alvo fumante, vapores
Evomit, & tenuis conſurgit fumus in auras.
Nec mora: duratam radiis, Zephyroque frequenti
Comminuit vulgus, maſſamque in grana reducit,
Indica vulgato patriæ de nomine dicta (4)
Quid vero, denſis veniant ſi nubibus imbres,
Indica dum radiis indurat cærula Phœbus?
Flemina tunc glauco currunt imbuta veneno,
Granaque per campos fugiunt liquefacta patentes.
Quare opus eſt, Soli ſuppoſtam obſidere maſſam

Ex-

(4) *Indici triplex eſt genus, ſupremum, medium, & infimum. Nullus autem, ne peritiſſimus quidem, unquam novit, cujus generis Indicum confecturus ſit. Eâdem quippe herbâ, iiſdem laboratâ curis, nunc ſupremum, nunc medium, nunc etiam infimum extrahitur.*

Excubiis, quæ tecta Jovis ſubjecta procellis
Explorent vigiles, pluviâque inſtante ſodales
Admoneant, maſſamque citi ſub tecta reponant.
Interea labrum putrefactis vulgus onuſtum
Exonerat calamis, magnumque attollit acervum
Exſucci fruticis; Vulcani alimenta futurum;
Pullulat unde ferox armata proboſcide muſca
Auſa manus hominum, pecudumque invadere tergum,
Purpureumque fero flumen deducere roſtro.
Hinc perſæpe manus rorantes ſanguine cernes,
Cruraque per gyrum violentis ſaucia plagis.
Quin etiam levibus deducta per aera pennis
Occupat audacter penetralia celſa domorum,
Invaditque dapes tetris advecta popinis
Deturpans menſas epulis admixta paratis.
Omnia peſte gemunt, mœrent homineſque, pecuſque.
Non ſecus atque olim luco delapſa nigranti
Invaſere Phryges ſubitò Stymphalia monſtra,
Ac prædata dapes fœdarunt omnia turpi
Proluvie, triſtique implerunt pectora luctu.
Ut tamen immitem poſſit ſolertia peſtem
Flectere, & ingratos vitare proboſcidis ictus,
Tegmine turba manus, & lævi crura papyro
Præmunit; ramoſque tholis ſuſpendit ab altis
Glutine perfuſos lento, quos denſa volantum
Ore petat legio, pedibuſque infauſta ligatis
Promeritas ſubeat crudeli funere pœnas.

Finis libri quinti.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER SEXTUS.

Fibri.

QUid moror aſtutos telis invadere Fibros (1),
Ac varios animo gentis verſare labores,
Ingeniumque ſagax, atque altis oppida muris,
Delicias nemorum, ripæq. undantis honorem.
Tu Dictynna potens, gravidis aſſueta pharetris
Per nemus, & campum Fibros agitare fugaces,
Dic mihi, quæ fuerit cautæ ſolertia gentis,
Quis labor, & vires, quæ dotes, raraque membra:
Et quos ad fluvium Fibros confixero telis,
Hoſce tibi ſacras mactabo pronus ad aras.
Occulit in ſylvis ingens America vetuſtis,
Qua Nova-frigentes-Hiſpania vergit ad Urſas,
Agmina denſa feris ſylvarum tecta receſſu:
Quas inter cautum, præſtantique indole Fibrum (2)
Sor-

[1] *Caſtores.*

(2) *On trouve des Caſtors en Amerique depuis le trentieme degrè de latitude nord juſqu' au ſoixantieme, & au delà. Bomare. v.* Caſtor.

Exploratum etiam eſt mihi, in novo Mexici regno fibros in-

Sortitum magnas turpi ſub corpore dotes.
Huic ternas vegetum corpus non longius ulnas
Flexibiles duplici circumdant ordine crines:
Subter enim durâ rorantes pelle capillos
Exilis latitat non major pollice villus,
Villus ab auguſto decoratus vertice Regum,
Mollia quòd blando ſuperet prope ſerica tactu.
Ille caput quadrum, parvoſque attollit ocellos,
Exiguamque aurem, quæ ferme clauditur orbe,
Et rictum longis mordacem dentibus armat,
Robora queis cinctus ſylvis annoſa recidit,
Ac diris palmas compreſſus morſibus urget.
Tum natura manus digitis inſtruxit aduncis,
Unguibus & digitos munivit provida curvis,
Plurima quos vigiles adhibent ad munia Fibri.
Aſt alio donat deform[illegible] munere calces;
Nam teretes fortis digitos membrana revincit,
Ut magnos quadrupes temnat fluvioſque, lacuſque.
Hinc etiam miranda tibi rariſſima cauda
Undique multiplici ſquamâ veſtita rigenti,
Atque oleo, aut craſsâ ſemper pinguedine fuſa,
(Quam cautus loculis tectis ſub ventre recondit,
Et cui *Caſtoreum* dixit de voce Machaon.)
Obſiſtat nocuo prolixa ut cauda madori.
Sed turpes quamvis, inſuetoſque induat artus,
Attamen ingenuos ſortitur bellua mores.
Hinc, nec dente ferox proprios in prælia poſcit
Invi-

ventos, pauciſque ab hinc annis in Septentrionali Californiæ parte aliquot fuſtibus occiſos.

Invida quos rabies in ſe commoverat, hoſtes,
Nec nimiâ fragilis pellecta cupidine rerum
Inſomnes dubiò nutrit ſub pectore curas.
Non irâ, aut odio, ventriſque furore movetur,
Non rabie ultrici, non curis angitur ullis:
Ac niſi libertas pretioſo tangat honore,
Nulla Fibrum poterit curæ proſternere moles.
Aſt ſi ferratis captivum dextra catenis
Vinciat, aut caveâ ſervet violenta retentum,
Protinus ingenti transfixus corda dolore
Angitur, & querulis caveam clamoribus implet:
Nec prius a tanto ceſſabit bellua fletu,
Quam notos repetat prærrupto carcere lucos.
Hunc etiam placuiſſe Fibris mirabere morem,
Quod vigil ingenium, ſolerſque induſtria ripis
Hoſpitium populo, fluviiſque repagula condat,
Ingentemque urbem tranquillâ pace gubernet.
Vix etenim Phæbus, rapto in ſublimia curtu,
Lampade ſuccendit fulgenti Sydera Cancri,
Cum ſubito pecudes, ſylvarum pube coactâ,
Conveniunt, urbiſque parant attollere molem,
Perfugium ſociis, & propugnacula bello.
Explorant ſaltus, fluvioſque, & amœna paludis
Littora, ubi tacitæ frondeſcant arbore ripæ.
Area tranquilli non raro ad fluminis undas
Deligitur; gaudetque amnes habitare juventus.
Ne tamen alluvies ædes inopina revellat,
Concutiat ſocios, urbemque a culmine vertat,
Ante domos ripis ponat quam callida turba,

Obji-

Objicit e truncis denſata repagula rivis,
Illuviem ut frœnent, æquataque flumina ducant.
Incipit umbroſum pubes corrodere truncum
Vertice ſublimem, ripiſque, undiſque propinquum,
Qui queat adverſum lapſus contingere littus.
Corruit annoſum, ſectâ radice, ſalictum,
Oppoſitaſque ſuper conſidens fluminis oras
Adnectit ripam, ceu pons aptatus, utramque.
Littora cuncta ſonant, magnoque excita fragore
Sæpe cavis Echo reſonat vocalis in antris.
At Fiber impavidus ſalicem tellure revulſam
Conſcendit, tenſique recidit brachia trunci.
Ut ſolet interdum teneris bellator ab annis
Fundere tela gravi ſonitu raptata per auras:
Turba repentino jaculi ſtridore paveſcit;
Ille tamen ſævos fertur generoſus in hoſtes:
Haud ſecus impavido labentis murmura corde
Excipit, & pubes urget nemoroſa laborem.
Impigra mox ripas ſe fundit turba per omnes:
Quiſque ſuas explet partes, ſua munera quiſque.
Pars findunt teretes frondoſo littore truncos,
Pars lentos cædit viridanti ex ilice ramos,
Et pars argillæ cumulos humentis acervat.
Fervet opus, Sylvamque cohors operoſa fatigat.
Ut vero prudens operi jam cuncta paravit,
Omnia traducit fluvii torrentis ad oras:
Hic ramos, hic dente ſudes mordace prehenſas,
Hic vehit argillam ſinuatæ ſyrmate caudæ;
Cætera quæ pubes vectat feſtina ſub undas,

Pontis ubi molem ripæ ſtupuere ſaligni,
Cunctaque ſudanti populo ſtudioſa miniſtrat.
Ad ſalicem denſo glomerantur in agmine fabri
Objectare vagis meditata repagula rivis.
Intrat inacceſſas pubes animoſa ſub undas,
Quâ ripas nectit tenſum ſuper alta ſalictum,
Et ſubtus manibus fundum cavat illa fluenti,
Ungue quoad rigido foſſam confecerit altam.
Cætera tum pubes longâ ſuper arbore ſidens
Robora ſubjectis immergit pinguia limphis,
Dum merſum foſſor, directâ cuſpide, tignum
Includit foveæ, circumque adſtringit arenam.
Tigna ſolo ſidunt, feriunt ſed vertice pontem,
Pondere qui molem fluvii defendit ab ira.
Ut primam fixere trabem ſub ponte juventus,
Unguibus ulterius fodiunt, & cætera figunt
Tigna ſolo, flumen donec premat ordine recto
Truncorum ſeries, totamque interſecet undam.
Fixa dein teneris adnectunt robora ramis,
Argillâque opplent objectæ molis hiatus.
Mox aliam atque aliam præciſâ ex abiete firmant
Arboream ſeriem, ramis, ac glutine vinctam,
Nullam quæ preſſi guttam ſinit ire fluenti.
Præterea moles raram ſortita figuram,
Adverſis qnà firma trabes objecerat undis,
Dejectu facili declivis conditur amne.
Quà vero rapidum tignis detrudit ab altis
Torrentem, moles elatâ fronte ſuperbit.
Hinc patulâ videas denas radice per ulnas

Ex-

Extendi, ternaſque ſuperbo vertice molem.
Mox ſuper argillam, ramoſque, & robora clauſtri
Aptatos aperit pubes operoſa meatus,
Quos minuente premit, creſcentique explicat amne,
Abluat ut ripas æquali flumine rivus.
Ac veluti pelagi cum gens prædives in undis
Cautibus e ruptis altam prope littora molem
Objectat ponto, lembiſque exponit aſylum:
Ille minax crebro molem diverberat æſtu,
Nec tamen adverſam potis eſt abrumpere meram:
Haud aliter Fibri ſpumantia flumina frænant.
Si quando laceret contexta repagula limpha,
Diruat aut pravus venator calce frequenti,
Ingeſtis acies ramis everſa reſarcit.
His ubi turba citum compreſſit ſedula flumen,
Magnificam genti, munitamque extruit urbem,
Littus ubi plenum fræna tas exhibet undas.
Protinus in parvas legio diviſa cohortes
Argillam ripis, ramoſque, & fragmina rupis
Colligit, & raro condit penetralia cultu
Ipſa ſuper vitrei ſtagnantia littora rivi,
Eluat ut ſemper tranquillo mœnia lapſu.
Hæc manus ovatam laribus dat gnava figuram,
Illa domos gaudet muris habitare rotundis;
Utraque firma tamen tecti fundamina ponit
Argillâ, & ſaxis, truncique innexa reciſis
Et quæ ventorum ludant immota furorem.
Hinc ulnis binis pingues mirabere muros,
Ac multos tectum ripa firmare per annos.

Nobilis in varios ſedes diſtincta penates,
Infernas, ſuperaſque ſimul complectitur ædes,
Aptaque ſolerti præbet penetralia turbæ.
Horrea præterea tuta intra ſepta domorum
Exhibet; at ſemper populi ſecreta cubili.
Hæc binæ decorant inſueta palatia portæ,
Altera, quæ fluvii compreſſas reſpicit undas,
Altera, quæ lucos offert adverſa ſilentes.
Ampla tamen fluvio ſemper convertit hiatum
Sedula quam muris concinnat turba, feneſtra.
Deſuper hanc molem fornix curvatus obumbrat
Textilibus ramis, udâque adſtrictus arenâ,
Quem neque præcipites diſſolvunt fluctibus imbres,
Nec rapido ſævæ verſant Aquilone procellæ.
Quin etiam pubes grati ſtudioſa nitoris
Perpolit agreſti tectorum mœnia luxu.
Quare udo manibus limo per rura coacto
Conficit experti mixtum durabile plantis,
Irroratque domum caudâ, duratque, politque.
Ut ſolet interdum penetralia celſa potentum
Obturare opifex, muroſque, & tecta polire,
Turpibus obſiſtant auratæ ut ſordibus ædes,
Ocyus aut labes lævi de fornice pellant:
Haud aliter Fibri, nitido gens inclyta cultu,
Flumineis quærunt laribus, ſervantque nitorem.
Inde locum gnavi propria intra mœnia lectum
Obducunt, ramiſque apte frondentibus ornant.
Gaudet enim luco pubes aſſueta virenti
Lucorum ſpeciem juxtà intra tecta locare.

Non

Non ita formoſo magnatum tecta decore
Reſplendent, muri quamtumvis ſerica geſtent,
Argentumque, aurumque unà laquearia velent.
Si quando tantis operis vexata juventus
Viribus effætis ſuccumbat fracta labori,
Provida tunc ſociis occurrunt agmina feſſis,
Ac totum ſubito pondus deponere juſſis
Indulgent placidâ vires renovare quiete.
Ut vero finem tectis poſuere ſuperbis,
Privatæ ſtudio vitæ nudata caterva
Tota ſodalitio rurſus ſe prompta reſignat.
Prænoſcit luces, menſeſque experta futuros;
Horrida queis campos devaſtat frigore bruma,
Albeſcunt frondes, glacieque aſperſa rigenti
Sæpe gelu torpent prærrupto flumina curſu.
Arida tunc abies, umbraque exuta comanti
Nulla requirenti demittit paſcua Fibro.
Hinc ne tota ruat miſero reſpublica caſu
Impigra dumoſos perluſtrant agmina ſaltus
Pabula matùre rigidis lectura pruinis.
Quiſque ſuum ſectatur iter; fuſique per arva,
Ocyus ut virides populentur frondibus agros,
Diverſi diverſa petunt, quà lucus odorus,
Ruraque ſollicitos allectant frondea truncis.
Hic teneros vellit florenti ex ilice ramos,
Hic truncos avidus vernanti cortice nudat,
Exuviaſque omnes nemoris ſub tecta reponunt.
Turba dein complet dapibus de robore ſectis
Horrea vaſta domus ſocio fabricata labore;

Ordineque arboreas epulas inſomnis acervat,
Aptius ut ſocii lucorum fuſta reſumant.
Qualis ubi albenti ſuccidit rure colonus
Immenſam ſegetem, tectumque opplevit avarus,
Atque alias aliis imponens cautus aristas
Rite locat tectis numeroſum meſſis acervum:
Haud ſecus optata replet cum bellua fronde
Horrea, conciſos diſponit in ordine ramos.
His tandem magno populi ſudore peractis,
Quæque cohors proprios habitat tranquilla penates.
Quatuor hæc cives, ſenos domus illa recludit,
Biſque ſimul denos tectum quandoque tenebit.
Utque annos pubes reveretur prona ſeniles,
Infirmis ſuperas linquit ſenioribus ædes,
Infernaſque ſibi tribuit moderata juventus.
Natio tunc placidæ cedit nemoroſa quieti,
Pabula depaſcit communi credita tecto,
Et prolem gaudent ſimilem generare parentes.
Nulla domos unquam præceps diſcordia miſcet,
Nulla movet pravas contentio turbida lites;
Nec fœdis unquam ſpoliantur tecta rapinis,
Sed cives almâ tranquilli pace fruuntur.
Quod ſi quando domûs ſolers granaria latro
Impetat alterius, meſſiſque expilet acervum
Aut turpare lares immundis ſordibus auſit,
(Quippe aliqui peccent, ingens ubi turba, neceſſe eſt.)
Pellitur ille domo, perditque urbemque, domumque
Compulſus nemorum rigidos habitare receſſus.
Interea populus fluviali ſede relictus

Al-

Alternis corpus vento recreabit, & amne.
Nunc ſiquidem patulis effundit membra feneſtris,
Jucundaſque capit, Zephyris halantibus, auras,
Nunc gelidas fluvii poſtica immergit in undas
Membra cohors, ulnaſque feneſtræ in limine ponit.
Sic ignava diu pubes operoſa laborem
Præteritum ſarcit, limphiſque refrigerat artus.
Quælibet at legio proprios educere fœtus,
Progenieque novâ certat protendere gentem.
Fœmina conſtanti ſemper jucunda marito
Poſt quatuor Lunas, cum terris bruma receſſit,
In lucem mittit partus enixa gemellos,
Ni ternos conjux generet fœcunda parenti.
Educat illa genus laribus ſubducta benignis,
Progenies donec matrem jam pone ſequatur,
Eliciatque ſuo teneras e limine plantas.
Tunc ſociata novâ genitrix ſuaviſſima prole
Sedula vernantes, legio ceu cætera, lucos
Advolat, & cruſtas truncorum paſcitur udas.
Impiger at genitor, ſimul ac vernantia flore
Prata novo rident, tectis ſe furripit altis,
Crudeliſque domi ſobolem cum matre relinquit.
Nec repetit caros gens errabunda penates
Ni Libram ſolito Titan fervore reviſat.
Sæpe etiam placidis fluvii de finibus acti
Apricos habitant campos, ſylviſque pererrant,
Quos ſocii exilio damnant ob crimina cives.
Aut quos compellunt venantes, urbe relicta,
Et ripâ, & caris pavidos excedere tectis,

Palanteſque diu lucos habitare ſilentes.
Hæc ubi turba ſubit, tantum averſata periclum,
Nec fluvios deinceps frœnat, nec limina condit,
Sed contenta vadis habitat diſperſa cavernas,
Stagna queis ſolers addit torpentia pubes.
Semper enim foveam rivi labentis ad oras
Effodiunt Fibri, blando qui flumine limen
Irroret, propriâque fluat gravitate ſub antrum.
Hic Fiber undanti corpus refrigerat amne,
Et vitam degit nigris extorris in umbris.
Dum tamen egregiam placidus Fiber incolit urbem,
Aut antro latitat patriis expulſus ab oris,
Exciti ſævi variis de finibus hoſtes
Mœnia perturbant, miſcentque timore receſſus.
Sic Vulpes, ſic Marta ferox, Carcajus, & Urſus,
Plebs armata minis, cæcoque agitata furore
Imbellis valido laniabunt viſcera morſu.
Acrius at nullus Fibrorum caſtra fatigat,
Quam violentus homo, telis metuendus & aſtu.
Hinc pecus in ſylvis arrectis auribus aſtat;
Et ſimul ac cupidas hoſtilis fertur ad aures
Rumor, qui fluvio forſan demerſus in alto
Membra lavat ſocius, caudâ diverberat amnem,
Inſuetoque urbis ſonitu penetralia replet.
Angitur imbellis trepido reſpublica ſigno,
Et magno miſcens ſublimia tecta tumultu
Turba ruit pavitans foribus feſtina ſuperbis,
Tuta petit curſu, pedibuſque ignava ſalutem
Quærit, & impendens vitat verſuta periclum.

Nam

Nam quamvis ſubito moveatur prompta fragore,
Vafra tamen technis hoſtem deludit acerbum.
Callida rimatur, quà ferreus hoſtis in urbem
Tendat; num ſylvas penetret, num flumina tranet:
Retia ſi norit lucorum tenſa latebris,
Arripit illa fugam fluviali concita portâ,
Ac ſubmerſa vado vitrei petit ima fluenti,
Evaditque necem celeri gens cauta natatu.
Oppida ſi vero tranando territet hoſtis,
Protinus adverſis excedunt agmina valvis,
Telaque diffugiunt obſcuris abdita lucis.
Nec reduces flumen, tectumque amiſſa redibunt,
Ni prius e notis hoſtis deceſſerit oris.
Quare opus eſt rigida Fibros invadere brumâ,
Cum nix algenti prætexit vellere campos
Fluminaque Alpinâ glacie concreta rigeſcunt:
Gens præcincta viris linquit nemoroſa penates,
Et, quà duratum flumen recludit hiatus,
Quos dudum tacito venator foderat aſtu,
Volvitur in fluvium, tectiſque adlabitur undis.
Venantum ripis patienter turba moratur,
Et fraudes gaudet pecoris tolerare ſagacis.
Mox niveas amnis præpes diſperſa per oras
Occupat abſciſos latitans ſub fronde meatus:
Cum vero gelido diſcedunt aggere Fibri,
Perque cavum feſſi tollunt capita alta foramen,
Obtruncat ſubito venator colla bipenni,
Aut manibus certe per mollia crura prehenſam
Extrahit inſignem concreto e gurgite prædam

Mul-

Multa reluctantem, fatumque aſtumque gementem.
Territus at crebro venator frigore, & imbre
Munitos renuit cives invadere ferro
Retia contentus vafræ diſponere genti.
Explorat prudens, quâ degant agmina ſylvâ,
Quos inhient paſtus, quas undas illa frequentent:
Et queis adduci cruſtis, Fibrumque teneri
Comperit, hiſce ſagax venator retia tendit.
Advolat ille plagis menſæ pellectus odore
Infelix, fraudem imprudens nec ſentit iniquam:
Sed dum mella vorax exſecti corticis haurit,
Incidit in laqueos tectos ſub fronde malignâ,
Implexuſque gemit luco ſine fine ſub alto,
Venator donec compreſſi colla bacillo
Comminuat, jugulumque ferus mucrone recidat.
Qualis ubi nurui demens aconita noverca
Præparat in cyatho, cyathumque urbana propinat;
Illa dolum potat, tantique ignara pericli
Funus inexpletis deglutit faucibus atrum:
Non aliter falſo decepti munere Fibri
Tranquillam mutant violento funere vitam.
Sæpe tamen laqueis aſtutam fallere gentem
Venantes tædet, magnoque angore fugacem
Exſpectare diu, ſylviſque abſumere luces.
Hinc juvat umbroſos canibus præcingere ſaltus
Verſutoſque procul cives invadere telis.
Ut ſiquidem pavidos fidi cinxere moloſſi,
Fulmineum ſubito jacitur magno impete plumbum,
Effunditque ſolo morientem vulnere Fibrum.

Ca-

Caſtoreum primùm quatuor medicina crumenis
Extrahit, ægrotis aptum latura juvamen;
Quod mox in tetrum deformat cana venenum
Omnia quæ facile ſuevit mutare vetuſtas.
Membra dein pecoris pretioſo vellere nudant
Venantes, ſpoliiſque feræ vaga turba potita
Nunc caput elatum cingit, decoratque galero,
Nunc caligas feſſis ſubtiles cruribus aptat,
Nunc etiam toto pellit de corpore frigus.

Finis libri ſexti.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ

LIBER SEPTIMUS.

Fodinæ
Argenti atque Auri.

JAm mihi visa lacûs fluitantia rura per undas;
JAm juga *Xoruli* ruptis flammata caminis;
Et salientis aquæ magno cataracta fragore;
Jam Coccum legi, Tyriumque, Indumque nitorem;
Arduaque astutis posui penetralia Fibris:
Nunc cœlum linquo, nunc terræ lapsus ad ima
Aggredior cantu, Plutonis regna, fodinas;
Regna refulgenti semper radiata metallo,
Et quæ divitiis complerunt prodiga mundum.
Tu, qui pennatis telluris viscera plantis
Sæpe subis, clarâ munitus lampade dextram
Advenias, monstresque viam, lumenque ministres,
Obsecro; dum cæcos libeat lustrare recessus,
Argentumque, Aurumqùe, & subterranea regna.
Tollitur occiduâ telluris parte supina
Clivorum series, series longissima visu,
Radices totum patulas diffusa per orbem,
Et quæ mole gravi prolixam subsecat oram.
Orta sub Australi terræ nascentis arenâ

Con-

Continuata jugis Scythicam decurrit ad Urſam
Innumeros glomerans ſublimi vertice montes,
Nunc pulchros ſylvis, rigidos nunc undique ſaxis,
Nunc etiam piceas efflantes ore favillas.
Hinc atque hinc vaſtæ diffundunt æquora valles
Fontibus undantes, ſimul & fluvialibus undis,
Quas ſequitur pleno Cerealis copia cornu.
Qualis odoratis pater Apenninus in arvis
Tollitur in cœlum, tractuſque interſecat omnes,
Æquora nunc dextrâ fundens, nunc ille ſiniſtrâ,
Munificuſque vagis ditat pomaria rivis:
Non ſecus immenſos ſeries montana per agros
Funditur, occiduaſque plagas ſinuata recidit.
His opulenta jugis omnes America fodinas
Occulit, educitque nitens operoſa metallum.
Quæ ſi magna tibi ferro terebrare cupido,
Ante latebroſi findas quam viſcera montis,
Præſtat inacceſſas terræ diſcernere venas;
Quæ ferat argentum, quæ fulvo competat auro;
Et quæ promittat gravidum pro munere plumbum.
Quippe ſuperficiem telluris vena ſupremam
Conſcendit, gaudetque caput ſupponere dio.
Inde per occultos nigrâ caligine tractus
Scinditur in partes, diverſaque brachia tendit,
Nunc rectà effundens montis per viſcera ramos,
Nunc demiſſa ruens centrum telluris ad imum.
Quin etiam late multas extenſa per ulnas
Multiplici quandoque riget ſtipata ſodali,
Diverſis abdens theſauros improba cruſtis.

Hinc

Hinc primum bibulæ cruſtâ ſociatur arenæ,
Dein aliâ plumbi, flavæ tum tegmine terræ:
Mox recludit opes, quas aut fornace ſolutas
Excipias, aut quæ nequeant par eſſe labori
Merces; theſauri donec tibi copia manet
Argento vivo e rupe elicienda tenaci.
Divitias perſæpe ſuas dabit altera vena
Purior, & cruſtis nuſquam comitata moleſtis;
Sed quæ mordaci nunquam duriſſima ferro
Cedat, Vulçani tantum ceſſura furori.
Quod ſi læſa ſilex primum ſolvatur ad ictum,
Oryus immenſis undabunt oppida gazis. (1)
Ut tamen argenti venas novere periti,
Incipiunt montem duro perrumpere ferro,
Effodiuntque ingens repetitis ictibus antrum.
At quæ principio clivo traxere cavato
Invenies paſſim latum neglecta per agrum.
Nam quamvis aliquæ dederint opulenta ſodinæ
Saxa ſub ingreſſum, reliquæ dant paucula grana
Argenti, nunquam faciendis ſumptibus æqua.
Divitias magnas tellus ſub corde reſervat,
Prodiga queis altùm fodientes ilia ditat.
Hinc omnes ferro certant penetrare profunda,
Theſauros donec reddat cum fœnore tellus.
Ut vero collis referat labor ille latebras,

Alta-

(1) *Debueram venarum ſigna in medium adducere. Sed cum ab optimis quibuſque metallariis ea omnino incerta eſſe noverim, unoque experimento dignoſci, ab iis abſtinere conſultius habui.*

Altaque reſcindit ſudans operarius antra,
Caligant omnes horrendæ noctis in umbris,
Nullaque per ſectas apparet ſemita rimas:
Pes titubat trepidus, nec fas eſt tendere greſſum,
Nedum conſueto paulum indulgere labori.
Tunc opus accenſis operam præcedere tædis,
Horrenteſque prius facibus pulſare tenebras,
Quam labor aſſiduo findat præcordia vecti.
Volvitur in tectum piceo glomeramine fumus,
Omnia qui nigrâ ſubito fuligine turpat:
Nigreſcunt muri, tectumque, & ſtrata cavernæ,
Foſſoreſque brevi corpus nigrantur, & ora.
Quid vero non cogat opum veſana cupido?
Inſiſtunt operi, facibuſque hinc inde locatis
Nigrantes penetrant aditus, muroſque fodinæ
Ictibus abrumpunt crebris, impreſſa ſecuti
Antra per & rupes nitidæ veſtigia venæ.
Ne vero collis, ſectâ radice, ruinâ
Corruat infandâ, tumuletque repente ſub umbris
Foſſores, pubes ſubmiſſo robore tectum
Excipit, & cameras montis per opaca recurvat;
Ni rigeat locuples immoto pumice clivus:
Tunc ſatis eſt arcûs tecto donaſſe figuram,
Ut vacet amotis operi gens dura periclis.
Rupibus abſciſſis, tenebriſque ab luce fugatis
Divitias perſæpe jugo deturbat ab alto
Invida præcipitem mittens fortuna laborem.
Sed fidens animis terræ deſcendit ad ima
Et patiens plebes ſcalarum munere venam

Per-

Perſequitur, retegat donec jucunda metallum.
Quod ſi iterum præceps theſaurus volvitur orco,
Se præceps iterum pubes demittit in orcum.
Hinc magnas ædes imitatur ſæpe fodina
Infernos complexa lares, complexa ſupernos,
Et vaſtis ſuffulta per intervalla columnis
Arte laboratis, ipſaque e rupe reciſis,
Quas domino nunquam licuit contingere ferro,
Argento quamvis fulcrum prædives abundet.
Aſt ubi congeriem theſauri turba retexit,
Conſiſtit, magnamque fodit ſub colle cavernam,
Immenſiſque vigil ſuſtentat culmina fulcris,
Ne collapſa ruant, pereatque oppreſſa juventus.
Tunc operam prudens partitur cuique Magiſter:
Alter enim tædas dextrâ, lumenque miniſtrat,
Alter inacceſſos proſcindit cuſpide muros,
Et legit e muris alter ſalientia fruſta
Secernens pingues recto diſcrimine cautes.
Foſſor opes primum, puero præbente lucernam,
Verberat, & multis lapidem quatit ictibus unum.
Saxa gemunt intus teli contuſa rigore
Totaque terribili reboat ſpelunca tumultu.
Ceu quondam Siculi maſſam Cyclopes ahenam
Ætnæis valido tractant conamine in antris,
Concutiuntque nigras magno ſtridore cavernas.
Quod ſi prava ſilex chalybi obdurata reſiſtat,
Amne reluctantem vincit conſtantia gentis.
Lucifer algentem buccis turgentibus undam
Colligit; & foſſor teretes dum more lacertos
Tol-

Tollit, quas tenet ore puer jacit impete limphas,
Miſſile flumen aquæ toties jaculatus ab ore,
Ille gravem quoties vectem ſuſpendit ab ictu,
Saxa quoad tandem muro madefacta revellant.
His vexata ſilex rabidam ſe fundit in iram
Exitiumque viris, fatumque intentat acerbum.
Vix etenim frendens, ruptâ compage, dehiſcit,
Cum tetrum quandoque vomit furibunda vaporem,
Qui vitam citius lethali vulnere rumpit.
Ut tamen e fecto foſſor cognoſcit hiatu
Surgere denſatum lento glomeramine fumum,
Corripit e muro corpus, properuſque recedit,
Mortiferæ donec foſſæ vapor ora requirat.
Si vero immotus ſiſtat, paulumve moretur,
Protinus infelix fato concedit iniquo.
Non ſecus atque olim limphâ pollutus Avernus
Ore venenatam revomens ad ſydera nubem
Infandâ ſuperas mactabat cæde volantes,
Ni peterent aliud ſinuato tramite cœlum.
Sin autem rupes auſint non cedere rivis,
Tunc decet omnino, ſcalprum ſuperare rebelles
Armatum chalybe, ac lævi mucrone coruſcum;
Quod bini verſant juvenes, urgentque laborem.
Hic etenim dextrâ lucentia ſpicula adaptat,
Hic quatit a tergo repetito vulnere cælum,
Et puer interea ſilicem rigat ore gementem.
Hiſce altum terebrant dura ſub rupe foramen,
Quod plus dimidio ſolertia pulvere complet
Sulphureo, reliquum ſabulo impletura rigenti.

Mox ingeſta premit, denſatiſque ictibus urget,
Dum cautes ſimulent, pulſuque aſtricta rigeſcant.
Aſt pulvis ſemper preſsâ conſtrictus arenâ
Sulphuream pariter, longamque foramine caudam
Demittit, rapidis arſuram poſtea flammis.
Huic foſſor tæda confeſtim ſubjicit ignem,
Ac pernice fugâ præſens vitare periclum
Præcipitat, vaſtas condens ſe pone columnas.
Tum montana ſilex ingenti exploſa fragore
Emicat, & ſaltu diverſa in fruſta dehiſcit.
Sæpe etiam cælo montis duriſſima cruſta
Obſiſtit, gaudetque omnem deludere niſum.
Aſt infracta cohors tædis accingitur atris,
Lignorumque altum rupi ſupponit acervum,
Igne reluctantis crudum victura rigorem.
Nocte, dieque nigri collis penetralia fumant,
Ætneo donec cautes ſuperata furore
Quod gremio celat, tradat ſubmiſſa metallum.
Indubium verò vitæ diſcrimen adiret,
Fumantem quiſquis vellet penetrare ſodinam.
Inde prius cautè pubes luſtrare receſſus
Cogitur; an fumus penitus deceſſerit antris,
An potius pravo condat ſe callidus aſtu.
Nam ſolet interdum foveæ petere arduus alta,
Immotuſque diu ſubter convexa latere.
Cum vero præpes foſſis immiſſa juventus
Imprudens clauſum celeri movet aera greſſu,
Paulatim fumus ſumma de caute revulſus
Omnia pervadit vaſtæ penetralia foſſæ,

Suf-

Suffocatque brevi compreſſo gutture plebem.
His mulctata jugi nigrantia viſcera pœnis
Argenti ſubito ſcopulos, aurique profundunt,
Quod ſurſum prompti demiſſo corpore geſtant
Adnixi ſcalis vulgus, queis cura gerendi;
Grandibus aut potius taurino e tergore peris
Includunt, peramque jubent ad culmina tolli.
Nam ſimul ac ſudor penetrat præcordia montis
Ulterius colles opus eſt terebrare cavatos,
Auris ut captis pulmo prælargus anhelet,
Ac tædas flatu paſcat mutabilis aer,
Utque dein patulo demiſſus reſtis ab ore
Saxea montanis abducat fruſta cavernis.
Hinc plebes rectà terebrant a culmine collem,
Viſcera perfodiunt, rectoque foramine tendunt,
Præcipuam donec contingant cuſpide foſſam,
Aera permutent antris, Solemque miniſtrent.
Deſuper artifices barathri nigrantis ad ora
Conſtituunt vaſtas ſylveſtri rupe columnas,
Antlia queis magnis trabibus compacta locatur
Ingenti circùm, tortoque incluſa rudenti
Armato paſſim vacuis è pelle cylindris.
Cumque gravis levibus verſatur machina mulis
In gyrum ductis, velox temone rotato
Altera pera cavi fauces aſcendit hiatus,
Altera dum ſectæ fertur ſubducta fodinæ.
His pubes alto lapides e colle revulſos
Elicit ad ſuperas, lignis ſtridentibus, auras.
Sepe tamen largi lacero de pumice rivi

Emanant, multiſque replent ſpelæa fluentis,
Obvia quæ grato obſtant importuna labori.
Quin etiam ſectas undanti fonte cavernas
Opplerunt quandoque amnes, quos tollere foſſis
Antlia nulla ſatis ſitulo munita frequenti:
Hoc ſiquidem collis ſudabat largius undis,
Quo mage limoſos potabat machina fontes.
Tunc decet ingeſtis foveam concludere ſaxis,
Ni veſanus opes, vitamque abſumere malis.
Eſt tamen interdum, magnæ cui copia gazæ,
Qui collem tranſverſa ferit, per viſcera largum
Effodiens aliud, ſciſſa radice, foramen.
Radicem terebrat montis, Magneteque cæcam
Demonſtrante viam penetrat præcordia ferro,
Antra quoad gelidâ vectes undantia rumpant,
Excedantque ſuo compulſæ pondere limphæ,
Æquora perfundant rivis, antrumque relinquant.
Quod ſi rupta fluat non multo flumine rupes,
Ciſternæ ſimilem limphis aptare receſſum
Eſt opus; inque ſolo puteum reſerare profundum,
Quò proprio nocui ſalientes impete rivi
Accurrant, foſsâque omnes glomerentur in unâ,
Sub longi omnino, rectique foraminis ore.
Deſuper interea ſitulis aptare rudentes
Eſt opus; ut verſis acri ſub verbere mulis,
Ima petat putei ſitulorum mobilis ordo;
Quos cœlo deinceps ſtridenti mole reducat
Antlia, turgenti vomituros ventre fluenta.
Si tamen huic renuat puteo ſuccedere limpha,

Quod

Quòd multis ſubmiſſa ulnis tranquilla reſidat,
Altera torpentes attollat machina fontes
Interiora ſuper ſpeluncæ ſtrata repoſta;
Quam pariter muli, ſubducti faucibus antri,
Inſtructam ſitulis ipſo ſub colle rotabunt,
Ciſternamque brevi replebunt tempore rivis,
Antlia quos labris educet prima ſupernis.
In ſuperum limphis eductis aera fundo,
Ignibus, & ferro foſſor ſub colle labori
Inſiſtit, dorſoque ferunt ad montis hiatum
Omnia conciſæ vectores fragmina cautis.
Deſuper aſſiduus, patuloque ſub ore fodinæ
Inſomni portam cuſtos ſtatione tuetur,
Fidus ubi collis recipit fragmenta cavati,
Et multis largè ſuccurrit promptus egenis:
Nunc animis fruſtum lapidis purgantibus offert,
Nunc Divis, Verboque Patris, caſtæque Parenti;
Donaque largitur vexat quos triſtis egeſtas.
Cætera malleolis plebi ſcindenda reſignat;
Quæ ſaxum ſaxo ſecernit divite vanum,
Atque alìò vectat madidis ſub pondere mulis,
Eruat ut venis theſauros arte peritus.
Cum vero domino penſum ſolvere diurnum
Foſſores, avidi rurſus ſibi quiſque laborant,
Dilaniant rupes, ac terræ viſcera fiudunt,
Ingentemque ſibi cumulabunt cautis acervum.
Poſtibus advectum ſuperis ad limina cuſtos
Excipit, & fidus medium disjungit apertè,
Inque duas æquo reſecat diſcrimine partes.

Ante omnes foſſor partem ſibi deligit unam,
Et cuſtos aliam domino ſub tecta reponit.
Interdum pueri (*Vulpes* quos improba plebes
Nominat) horrendi ſubeunt penetralia collis
Fruſtula lecturi cæco ſub monte relicta,
Sed monſtranda dein cuſtodi ad limina foſſæ,
Omnia qui rurſus partes ſecernit in æquas.
Provida ceu quondam pingues formica per agros
Incedit, cogitque relicti farris acervum:
Haud ſecus imbellis luſtrat ſpelæa juventus.
Aſt, ſi quod poſſunt, fruſtum ſibi quiſque reſervat,
Lucifer, & pueri, foſſorque, humeriſque vehentes
Peras, abſconditque ſagax induſtria furtum,
Horrenti quamvis pellatur turba fodinâ,
Ni prius e toto detrudat corpore veſtes,
Conceſsà tantum quæ ſervat caſta pudorem.
Hac tamen effoſſor celat ſub veſte lapillos;
Alter in effictis crudeli vulnere plagis;
Et rigidis alter prætexit fruſta capillis.
Janitor at ſolers attento examinat ore,
Perluſtratque diu velamen, vulnera, crines:
Quæ reperit domino furtim ſublata reſervat;
Quæ vero latuere, ſibi fur jure recondit,
Quin domino deinceps pœnis urgere latronem,
Aut raptata ſibi liceat depoſcere fruſta.
Scilicet has ſemper fodiunt mercede cavernas
Impatiens tolerare jugum fæx infima vulgi:
Quos inter multis, gravibuſque obnoxia pœnis
Improba gens latitat, plebique admixta laborat.

Tur-

Turpibus addictum pœnis ob crimina furem,
Crudelesque manus rorantes sanguine cernes,
Et qui perfectæ ruperunt vincula vitæ,
Gaudentes potius tetros habitare recessus,
Quam sacro submissa jugo supponere colla.
Est scelus in tuto, gestit sine vindice crimen,
Nec loca Prætor adit pœnâ exercere nocentes,
Ni velit ingentem turbam, Martemque ciere,
Ac vitam sævâ campis effundere pugnâ.
Hæc circum tetras habitat scelerata fodinas,
Divitiasque parat congestis turba metallis;
Quæ subito ad fossæ nigrantia limina vendit,
Seu merces fuerint proprii condigna laboris,
Seu potius fœdis nuper sublata rapinis.

Finis libri septimi.

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER OCTAVUS.

Argenti, atque Auri Opificium.

POſt ſectas dudum magno ſudore fodinas
Protinus advectas opulenta in prædia cautes
Comminuam, ſaxiſque vigil conabor avaris
Eruere argenti pretioſum pondus & auri,
Ac totum partis orbem complere talentis.
Tu, quæ mærentes oculis, Fortuna, ſerenis
Aſpicis, & velox gaudes ſuccurrere lapſis,
Aſpice terribili languentem membra labore,
Impenſaſque diu tanto conamine curas:
Promiſſas quondam gazas mihi fida reſerva,
Rupeque contritâ theſauros dextra revelle:
Et gemmas dum terra ferat, dum gramina campus,
Delubris ſuſpenſa tuis mea vota videbis.
Sunt procul a foſsâ florentes divite fundi
Chortibus inſignes vaſtis, ac dulcibus undis,
Porticibuſque amplis, celliſque, & grandibus aulis,
Acer ubi magnas fornaces ignis adurit,
Et piſtrina gravis, firmataque machina ferro
Oſſa terunt collis nitidis fœcunda metallis.

Huc

Huc montana vehunt nervoſi fragmina muli,
Aſpera quæ rurſus magnis exſcindere clavis
Protinus aggreditur plebes, reſciſſaque pulſu
Diſtrahit in parvos, ſaxo frendente, lapillos.
His vero ſcrupis iterumque iterumque terendis
Ardua conſurgit ferratis machina pilis
Ponderis ingentis, lucentique ære coruſcis,
Quam circum mulæ curſu pernice volantes
Aut gravido motant labentia flumina caſu.
Aſſidue impubes palis armata juventus
Subjiciunt pilis parte ex utraque metalla,
Ictibus ut crebris citius domet horrida ſaxa,
Atque aſprum moles flectat verſata rigorem,
Exilem donec reddat contritus arenam,
Et tenuis volitet ſecto de pumice pulvis.
Hunc capſæ excipiunt pilarum pondera juxta
In longum poſitæ, fortique ligamine moli
Fixæ, quas operit cautè tenuiſſima tela
Ex ære in filum ducto denſata peritè.
Improbus ille labor pueris diſcrimina vitæ
Sæpe tulit, miſeros properata morte trucidans.
Pulvis enim patulis incluſum naribus altum
Pervadit cerebrum, pectuſque adlabitur imum,
Ternaque vernantem vitam poſt luſtra reſolvit.
Quare opus eſt pretio pueros conducere magno,
Auſint ut tantum vitæ diſcrimen adire.
Saxea ſi quando ferratas fruſtula plagas
Effugiant, piliſque rebelli mole reſiſtant,
Hæc piſtrina domat replicatis orbibus acta,

Dum

Dum tenuata gravi ſinuati pondere ſaxi
Se tollant flatu, tenuis quaſi pulvis, ad auras.
Hæc ubi trita diu volitant tenuiſſima ventò,
Excipit æquato ſubito vaſta area dorſo,
Vulgus ubi attritis ſaxis effingit acervos,
Humectat limphis, madidoque ex pulvere cœnum
Conficit, & plenis aſpergit deinde ſalinis.
Poſtera lux terris ut Phœbi lampade fulſit,
Calce terit densâ craſſum ſalſugine limum,
Admiſcetque ſali præfixo tempore vulgus.
Tunc omnes limi languores arte peritus
Explorat morbis crebro torpentis acerbis;
Scilicet, an gelidis tabes cruciatibus ægrum
Urgeat, an potius peſtis febrilis adurat. (1)
Hinc *vivo argento* ſalſum cratere reſolvit
Limum; dein prudens miſſis examinat undis,
Undique vaſa movens, acto in contraria limo.
Tum digito preſſum ſubſidens vaſe metallum
Incipit algentis plumbi ſimulare colorem,
Et gelido limum morbo languere revelat.
At ſi lacte fluat, turbetque albedine limphas,
Ægrotum retegit magrâ tabeſcere febri.
Sed morbis præſens aptat medicina levamen.
Cœnoſum frigus vexet ſi forte metallum
Doctus Apollineâ gelidum fovet arte Machaon.
Saxa cupri contrita diu ſale condit acerbo

Ira-

(1) *Hac eadem metaphora tamquam artis propria metallarii utuntur.*

Iratis mixtum cocturus poſtea flammis,
Donec aquæ infuſum tabum, ſaniemque referre
Viderit, ac tetrâ fœdare putredine fontes.
Tunc ægrum rutilo tendit ſub Sole trementem,
Deſuper aſpergit cuprum, morbumque repellit.
Tardius ægroti migrat de corpore febris:
Nam ſimul atque ægrum cognovit chorte jacere,
Argentum-vivum dextrâ capit ille peritâ
Fortiter arctatum denſatis pectine telis,
Ut binis valide compreſſo e tegmine palmis
Grandinis in morem diſcedat vividus imber
Carbaſeos penetrans, ſciſſa compage, meatus.
Hoc madefacta gravi perfundit rore metalla,
Argentoque lutum fœcundat foſſile *vivo*.
Mox ſapiens medicus nocui non immemor æſtus
Pæoniâ combuſta levat præcordia calce.
Ocyus ingreditur plantâ calcare frequenti
Rurſus turba lutum, permiſcens cœna medelis,
Continuatque dies pravum bis quinque laborem.
Ut ſolet interdum tumidis undantia botris
Stringere præla dia, pedibuſque urgere racemos
Turba, quoad fluido roret vindemia Baccho:
Haud aliter pravo ſudori aſſueta juventus
Chortibus in vaſtis crebro pede calcat acervos.
Aſt ubi quiſque lutum contrivit præpete plantâ,
Continuo in conum cumulum gens provida cogit,
Impoſitâque notat coni ſuper alta papyro
Argenti vivi pondus, cuprique, ſaliſque.
Cum vero mixti, revolutis lucibus, optat

Ex-

Explorare gradum, vireſque probare magiſter,
E cumulo raptum limum diſſolvit aquali
Perfutum gelidâ. Dives deſcendit arena
In fundum ſubito, cœno ſuper alta relicto;
Quod profundit humi, prono cratere, peritus,
Et cautâ fabulum ſidens examinat arte,
Vaſcula nunc dextræ inclinans, nunc ille ſiniſtræ,
Argenti donec limbus retegatur ad oras
Jactati ſabuli. Limbum mox pollice calcat, (2)
Obſervatque vigil, digito num fimbria preſſa
Argento ſudet *vivo*; num ſicca receptum
Hauſerit, & nullâ roret tunc urceus undâ.
Si nil ſicca fluat, rurſus perfundere *vivum*
Eſt opus *argentum*, & rurſus calcare metalla.
Integrat hæc eadem prudens tentamina rector,
Dum dives gravido deſudet flumine limbus.
Si tamen *argento* compreſſa lacinia *vivo*
Diſtillet promptè, cumulo nihil additur olli,
Sed cellis miſſus fontano tergitur amne.

Eſt lacus in cellis ſublimis quatuor ulnis
Undique præcinctus ferratis orbibus alvum,
Cui medius reſidet turbo verſatilis axe
Armatus multis infracto e robore palis,
Concita præcipiti verſant quem flumina lapſu,
Quadrupes aut curſu circum pernice revolvit.
Huic tergendus aquis limi ſuccedit acervus
Chortis in immenſâ toties calcatus arenâ.
Deſuper effuſis pendenti e fornice limphis,

Dum

(2) Calcat, *inquam* pollice *manûs*.

Dum turbo celerem facilis ſinuatur in orbem,
Immiſſus rapidis limus convolvitur undis.
Ut vero lentus motu deſiſtit anhelo
Turbo, paulatim dives ſubſidere fundo
Nititur argentum, cœnumque innare per amnem;
Quod juvenis, parvo cupæ ſiphone recluſo,
Fundit humi: fluvioque iterum conſperſa recenti,
Inque orbem ductis palis cunctantia volvit
Cœna cado, rurſuſque dein cratere relegat,
Dum fundo penitus purgata metalla reſidant.
Ne tamen albenti lateat fæx ſordida maſſa,
Roboreis ipſam rurſus detergere mactris
Aggreditur pubes: vitreo quas fonte repletas
Nunc movet hâc lente, nunc velox commovet illac,
Nunc fæci admixtas undanti projicit alveo
Limphas, quoad totum pulſarit dextra fluentum,
Puraque ſiccato ſidant in vaſe metalla.
Conifer interea tigno ſuſpenditur alto
E lino denſus compacto ſtamine ſaccus,
Aptuſque argentum tardare, hydrargyro abacto:
Hic tracto mactris aperit ſe ſaccus acervo,
Argentumque tenax retinet ſubtemine purum,
Et *vivum* gremio majori ex parte repellit,
Quod clauſum pateris vulgus ſub tecta reponit.
Demiſſis terræ celſo de robore peris,
Argentum tandem gremio depromit avaro
Exultans tractare manu plebs ductile pondus,
Indeque colludens varias effingere formas.
Ceu quondam teneris puerorum cœtus in annis

Ce-

Cecropiâ gaudet feſtus colludere cerâ,
Et genio indulgens graciles formare figuras,
Nunc dextrâ vitulum fingens, nunc vaſcula formans,
Nunc parvam ciſtam, nunc alto culmine montem:
Haud ſecus argento facili plebs infima ludit.
Quiſque tamen gravidas ingenti pondere lamnas
Conficit, aut tenerâ globulos de mole figurat.
Ut vero e globulis poſſint hydrargiri abire
Reliquiæ, ſuavis denſata in crate locatur
Argenti moles, æratâ caſſide tecta,
Et ſuprà pubes Vulcano effundit habenas.
Flexilis hinc flammæ veſano maſſa furore
Argentum vivum ſubjectis ponit ahenis,
Argento puro, ſolidoque in crate relicto:
Præmia quæ tandem reddit fortuna laboris.
Flammatis etiam non nunquam turba fluentis
Theſauros ſectis educit provida venis,
Arida quò! rupes ingenti exuſta calore
Sæpius imminuat permixta calce talenta.
Hinc limum patulâ plebes ut chorte madentem
Calcat, & *argento* perfundit ſedula *vivo*,
Protinus Aſſyrio latices immittit aheno,
Imponitque atro crepitantibus igne caminis.
Illa tumet ſubito, clademque minata lebeti
Æſtuat, & labris flagrat ſpumantibus unda.
Tunc tritum pubes infundit prompta metallum,
Arentemque levat limphis ardentibus æſtum;
Ut ſolet interdum verſatus Apollinis arte
Febriles calidis ignes compeſcere thermis.

Per-

Pervigil interea limphas examinat arte
Conſuetum geminans opifex tentamen aquali,
Qui fidus moli doceat nihil addere limo,
Aut ollam potius replere hydrargyro adaucto.
Cum vero cœnum pateris poſuiſe talenta
Indicat expertus repetito examine crater,
Continuo ſordes opifex depromit ahèno,
Deſuper interdum puero ſedante fluentis
Iratam cyatho maſſam, cyathique furorem.
Divitias fundo lotas tunc cacabus alto
Occulit, & miſſo cautus ſub fonte recondit.
Aſt opifex longo cochleari armatus avarum
Invadit cyathum, ſenſimque evellere fundo
Curat opes, maſtræque ſimul, quæ proxima, donat.
Reliquias limi vitreis tum tergit in undis,
Ac demum argentum flagranti caſſide purgat.
Si vero ſolvenda cavâ fornace metalla
Traxeris e foſſis, fornaces conſtrue binas,
Diſjunctaſque ſimul longo connecte canali.
Utque graves tulerint abſciſſo e colle rudentes
Pinguia ſaxa, terat repetitis machina plagis,
Grandiaque in parvos reſcindat fruſta lapillos,
Quos plumbo ſocio calidâ in fornace recondas
Deſuper aſperſis argillæ ſuavis arenis.
Tunc Vulcano omnes plebes immittit habenas,
Quin tamen ignitas effundat neſcia prunas
Fruſta ſuper: tumidis ſed flammæ follibus actæ
Pervadunt totum, mixto ſudante, caminum.
Fruſtula clauſa diu flammiſque afflicta tremendis

Mol-

Mollia ſolvuntur, rorantque ardentibus undis,
Quæ longum penetrant, ceu quondã limpha, canalẽ,
Fornacemque petunt greſſu pernice propinquam.
Concava deſcendit reſolutum ſtrata metallum
Torrida jam flammis, cinefactaque arbore tecta.
Follibus acta dein fornacem flamma pererrat,
Pabula cui pueri ſiccatâ fronde miniſtrant,
Dum ſordes opifex flammato in fonte natantes
Inde trahit dexter, virgâque educit aduncâ.
Interea rutilo liquefacta metalla camino
Ardenti jactata foco cava littora fluctu
Concutiunt, bullitque furens argentea limpha.
Ceu mare, cum valido jactantur flumina vento,
Nunc valles undis aperit, nunc ſydera pulſat,
Nunc quatit horrendo curvatas verbere ripas:
Haud aliter flammis argenteus æſtuat humor.
Aſt ubi colluvies calidâ fornace recedit,
Torrentique vorax Vulcanus decoquit igne
Argentum, extemplo fundo devolvitur imo
Tota ſuperficies, fluctuſque immota ſerenos
Oſtentat: ſubito folles arcentur, & ignis,
Ac nigrâ vulgus lamnam fornace revellit.
Non ita ſollicito pueros ſudore fatigat
Progenies Phœbi, Phœbique ſimillima proles,
Cæteraque exſuperans Aurum fulgore metalla,
Cui fortuna potens habitare palatia donat,
Auguſtoque thronum firmare in vertice Regum.
Præ reliquis Aurum mortalia pectora raptat,
Quod dominum citius ditet, parcatque labori.

Vix

Vix etenim moles æratis horrida pilis,
Ac ſolido trivit piſtrinum pondere ſaxa,
Cum *vivum* plebes *argentum* mittit arenis,
Admiſcetque gravem ſinuatâ mole per orbem.
Tunc opulenta fluit pretioſo terra metallo,
Quod gaudens recipit gremio piſtrina profundo.
Hinc tractum pubes immiſſis abluit undis,
Exprimit ablutum peris, & caſſide mundat.
Qualis ubi armatus fertur mucrone maniplus,
Invadtque virum generoſo ſanguine natum,
Mox aditus circum ſepit, ſeptumque fatigat,
Ingeminatque audax ictus, mortemque minatur;
Ille nequit contra telis obſiſtere turbæ,
Sed prudens tantum curat vitare periclum
Audaci ſubito ſubmittens colla catervæ:
Non aliter fulvum Phœbi de ſtirpe metallum
Crudeli cedit, pronâ cervice, latroni.
Non nunquam binis etiam de more paratis
Purgabit clarum pubes fornacibus aurum,
Augeat ut quæſtum domino, ſumptuſque recidat.
His ita continuo vulgi ſudore peractis,
Argentum tractum, tractumque examinat aurum
Præpoſitus curis Hiſpano ab Principe miſſus.
Hic parvos globulos lamnam glomerabit in unam,
Indeque mordaci convulſum forcipe fruſtum
(Quod ſibi pro dig â curæ mercede reſervat)
Igne probat, quantumque rapax abſconderit auri
Argentum proprio commixti pondere, noſcit.
Mox auri pretium pariter perpendit in igne,

Et quintam Sceptro partem de jure reponit.
Unde ſigillata argentique, aurique metalla
Continuo dominus cautè ſub tecta recondit.
Si tamen ipſe velis fugitivos cudere nummos,
Eſt opus argentum primum divellere ab auro
Albaque luteolis removere metalla metallis,
Arte viam ductante novam, flammiſque miniſtris.
Nec tamen ipſe tuas poteris ſecernere gazas:
Nulli quippe licet doctum exercere laborem
Servatum lectis auguſto ab Rege miniſtris.
Grandibus hæc lamnis argenti turba receptis
Accingunt operi. Pars frondes admovet igni,
Pars vitreas lamnis ampullas deligit aptas,
Et pars ſuppeditat flumen rodentis aquai.
Fruſtula mox lamnæ Stygiis commixta fluentis
Excipit in vitreum tumefacta cucumbita ventrem,
Sedula cui prunas pubes ſupponit edaces,
Et magnis acuit ſuccenſum follibus ignem.
Intus aquæ fervent, pretioſaque fruſtula rodunt,
Argentum donec, reſolutà mole, liqueſcat,
Percurratque nitens ſpumanti flumine vitrum.
Provida tunc cupreum portendit dextra bacillum,
Immiſſæque vitri ſcitè per colla retorti
Ardentem virgæ contingit cuſpide maſſam.
Illico ferveſcens intus (mirabile viſu!)
Maſſa ruit præceps, æſtuſque repente quieſcit.
Ima petit purum calidis ſub fluctibus aurum,
Argentumque tenet flavo propiora metallo,
Deſuper illuvie, ac limphis, cuproque relictis.

Ut

Ut vero vitrum ſemotis ignibus alget,
Diſjunctas lamnas, fectâ compage, recludit,
Ac finem tanto ponit fortuna labori.

Finis libri octavi.

RUSTICATIONIS MEXICANÆ

LIBER NONUS.

Saccharum.

SEcretas telluris opes, opulentaquæ terræ
Viſcera vulgus amet. Luteis me dulcia formis
Cogere mella juvat: non quæ Sicania campis
Carpit apes, trunciſque cavis ſtudioſa recondit;
Sed quæ Mexiceus prælis expreſſa colonus
Atque recepta cadis igni condenſat ahenis,
Fictilibuſque trahit candentia ſacchara conis.
Tu, puer, incurvi ſolers monſtrator aratri,
Ruſtica qui validos formas ad munia tauros,
Adſis, O! ruptiſque agris, glebiſque ſubactis,
Semina nectareæ ſulcis deponere cannæ, (1)
Flaventeſque dein ſegetes proſternere falce
Inſtrue; & aurato ſpumantia dolia melle
Candida coctilibus metis in ſacchara verte.

Mel-

(1) *Canna ſaccharifera arundinibus notis valde ſimilis brevioribus tubis, crebrioribuſque articulis diſtinguitur. Candida illi medulla, ac ſucco plena dulciſſimo, tenuis cortex, ſed durus. In quolibet articulo germen habet ciceri non diſſimile magnitudine, ſed oblongum, unde frutices poſtea pullulant.*

Melligenis poſtquam calamis legit arva ſerendis,
Aut nemus exuſſit flammâ crepitante colonus,
Continuo fortes, lectique ad aratra juvenci
Proſcindunt altis ſolicia jugera ſulcis
Et patulos volvunt repetito vomere campos.
Omnis hiat ſulcus, fi flammque oſtentat apertam
Uſque pedes binos; ubi tres, aut quinque recumbant
Saccharei nodi, ſi campi gleba maligna
Germina rara ferat, cultumque ingrata recuſet.
Nam quò terra magis ſucco langueſcit inerti,
Hòc mage mellitâ repletur arundine ſulcus,
Quin denſis veſtita comis canneta recondat,
Prolixæque premant naſcentia germina frondes.
Elicibus crebro ſudore, atque arte reclufis,
Africa turba cutem ferventi Sole peruſta,
Viribus inſignis, duroque infracta labore,
Torrida quam nobis mittit Naſamonia tellus (2)
Melligeros raſtris culturam jugiter agros,
Ilicet ac luces æquabit Libra tenebris,
Maturis cultro cannis extrema recidit,
Queis foliata parat feſſis alimenta juvencis.
Inde aliud truncat geminato vulnere fragmen,
Abſconditque ſolo, ceu quondam ſemen, aperto;
Non rectos, ut ſæpe recens defigitur hortis
Talea; ſed tenſos calamos per rura ſerendo. (3)

(2) *In Angola, Guinea, & Congo Æthiopes innumeros emunt Angli, quos deinde in America vendunt magno pretio. Iis & cannarum cultus, & ſacchari opificium ſæpiſſime injungitur.*

(3) *Pro regionum varietate aliter & aliter ſeruntur cannæ,*

Hinc tria (vel quatuor) cannæ fragmenta reciſæ
Sternit humi, ac foſſis altis ſejuncta viciſſim
Componit, ternoque ſimul locat ordine dextra.
Mox alias aliis directo limite cannas,
Extremis extrema addens, ac fruſtula fruſtis,
Adjungit. Quales pugnæ diſcrimine adactus
Inſtruit æratas mirâ Dux arte phalanges,
Partiturque ſagax, ac terno milite denſat.
Ut vero dulci complevit germine ſulcos
Turba, ſupinatas foſſam devolvit in altam
Glebas, obducitque omnem velamine terræ;
Quin tamen obductas glebarum pondere plantas
Opprimat, atque adeo meſſes incauta retardet.
Unde manu terram ſenſim componit avarâ
Abſconditque levi diffuſas ceſpite avenas.

Poſtera cum tenebras reparato lumine pellit
Clara dies, formamque orbi cum Sole reducit,
Continuo rivi propter canneta fluentis
Curſum promptus agit celerem ſuper arva colonus,
Aſtutuſque vetat proprio ruere impete limphas,
Viſcera ne campi rapiant, ac femina nudent:
Sed tenui rorat prægnantes murmure glebas
Conſulto patiens, undâ ſtagnante, liquorem
Pingui tranquillum longùm tellure morari,
Arva quoad fuſum rivum madefacta recuſent.
Quod ſi terra vagis obſiſtat prava fluentis

Ac

ac ſaccharum conficitur. Eam ego ſecutus ſum methodum, quam in America ſeptentrionali in more poſitam novi; præterquam in inſulis, ubi aliam ſerendi rationem ſequi ſolent incolæ.

Ac riguum ſorbere amnem durata negarit,
Sæpius arentes rorabit flumine campos,
Germina dum videat ventrem abrumpere terræ,
Jugeraque umbroſâ latè pubeſcere fronde.
Roſcida ſed tandem, ter quinis lucibus actis,
Luxurie canneta videns velara comanti,
Ac totum teneris veſtitum frondibus agrum,
Protinus Afra manus propriis accingitur armis,
Et curvâ runcare parat ſata læta ſecuri,
Ruſtica ne fætus accreſcens herba novellos
(Ut ſolet interdum furiis agitata noverca)
Suffocet, nocuoſque tegat longo agmine mures.
Hinc terram videas totam nigreſcere turbâ,
Inque atrum ſubitò viridem mutare colorem.
Torrida namque amplum pubes diffuſa per agrum
Runcat inexhauſtis canneta virentia curis
Atque imis nocuam vellit radicibus herbam,
Luxuriare ſinens naſcentia germina plantæ.
Mox iterum recreat ductis per jugera rivis,
Et rurſus lolium fæcundâ ex matre renaſcens
Arripit, alternoque diu colit arva labore,
Luteolis donec ſylveſcat campus avenis.
Tunc longis horrere haſtis mirabere ſulcos
Ruraque duratis circùm frondere ſagittis.
Ceu quondam natæ ſerpentis dente cohortes
Proſiluere, ſatis abruptis cuſpide terris,
Torquentes manibus primùm lucentia teli
Spicula: tum pinus ferrum deduxit in auras,
Gramine dum medio tandem conſurgeret haſta,

Horrentemque daret ſegetem, ſylvamque minantem:
Haud aliter dulces pubeſcunt æquore meſſes
Inque haſtas abeunt longas, dum Luna per orbem
Ardua protendit bis nono cornua motu. (1)
Poſt, ubi luteolis meſſis maturuit haſtis,
Ambroſioque tubos ſucco replevit ariſta.
Impigra frondoſum rurſus diſperſa per arvum
Armatos pubes invadit falce miniplos
Ac totam mœſto populatur funere terram.
Pars denſum cædit geminatis ictibus agmen,
Pars cæſo currus onerat, pars urget onuſtos,
Pallida arundineo rorantes ſanguine rura,
Indulgentque omnes, vel cœlo ardente, labori.
Africa ſed pubes Phœbo vexata furenti
Illudit dulci Solaria tela liquore,
Quem morſu compreſſa dedit ſylveſtris arundo.
Dente potens calamos ingrato cortice nudat,
Et niveam retegens, ceu cultro armata, medullam
Robore ſub nigro contritam ruminat ore,
Expreſſoque levans arentes flumine fauces
Lethiferum pellit tetro de corpore Phœbum.
Tu tamen æſtivo Titanis torridus æſtu
Nectareo ſiquando velis te paſcere ſucco,
Flaventes potius ſolers tibi delige cannas:
Ac primum nudare ſtude candentia cultro
Viſcera, corticibus crudis, foliiſque recifis:

Mox

(1) *Pro regionis temperie tardius, aut citius canna matureſcunt. In regionibus calidis poſt menſes duodeviginti meſſis colligitur: in temperatis vero ad viginti quatuor differri ſolet.*

Trapetum commune.

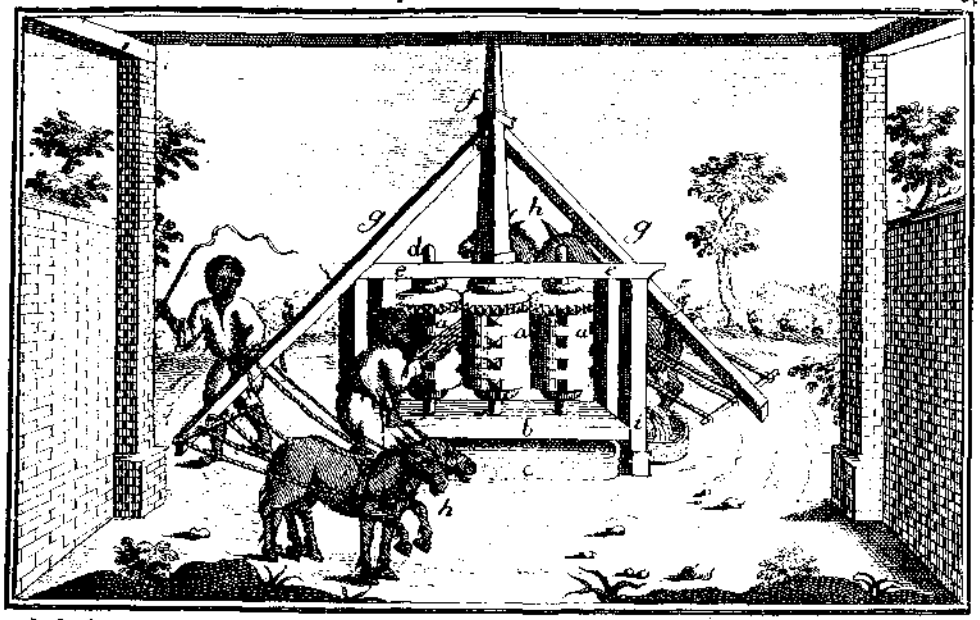

L.C. f.

Mox in fruſta ſeca, crebriſque a fuſte remotis
Articulis, dulces placido trahe dente liquores,
Et flammis combuſta feris præcordia leni.
Hæc animo ſecum reputans incautus ephebus
Præſentis vanâ deceptus imagine lucri
Melligero ſpoliare jubet cannета decore
Cuncta ſimul, nodoſque omnes ſubmittere prælo;
Quin tantam poſſit deinceps reparare ruinam,
Divitias quamvis breviori tempore multas
Cogat. Nam ſiccum corrumpunt otia prælum,
Totaque tranquillo torpet languore juventus.
Quare uſu doctus longo ſua præla colonus
Cautus arundineo durat ſudantia melle,
Alterniſque jubet ferro exercere novales:
Ut cum flava ſeges agris percuſſa recumbat,
Altera luxurians unà ſe tollat in auras,
Tertiaque effuſo ſenſim de ſemine ſurgat;
Ut denſata cadis exſudent mella quotannis.
(*) Sed prius aurato roret quam dulcis arundo
Nectare, tecta ſubit magno latiſſima gyro,
Fortis ubi grandi conſurgit machina mole
Fixa ſolo penitus, terniſque extructa (*a*) cylindris
Ære coronatis, ſolidoque ex robore ſectis.
Quiſque petit cœlum verſo in ſublimia (*d*) collo,
Arrectuſque terit proprio revolubilis axe

Sub-

(*) *Præoculis habe trapeti communis typum obſignatum litteris reſpondentibus iis, quibus ejus partes in deſcriptione notantur.*

Subjectum (*b*) pontem robustâ ex arbore scissum, (5)
Cui grandis tumulata solo submittitur arca, (*c*)
Hospitio dulces large exceptura liquores.
Sed tenues adeo sylvestria tigna trapetum
Recludunt aditus, ut tergis terga propinquis
Immineant, digitumque queant urgere rotata.
Tum vero medius, surgit qui ponte, cylinder
Dentibus infractis horret, quibus ipse volutus
Admordet reliquos, unàque intorquet in orbem.
Nam quamvis alii vix (*d*) collo tigna (*e*) superna
(Machina quæ acri firmatur concita motu)
Vincant, ast proprium (*f*) medius protendit in altum,
Rumpereque axe domûs prolixo tecta minatur.
Inde trabes (*g*) binæ compactæ mordicus axi
In terras obliqua fluunt, terræque propinquant,
Ut circùm flexæ præcinctis pectora (*h*) mulis
Immensos glomerent gyros, secumque revolvant
Aeriis spiris axem, mediumque cylindrum;
Qui reliquos juxtà mordaci dente premendo
Inflectat, magnoque omnes stridore rotentur.

(*) Si tamen ipse velis robustis parcere mulis
Atque minore graves sumptu versare trapetes,
Flumina convolvant gravido labentia casu;
Et trabibus prorsus frendenti ab mole remotis,
Orbita (*a*) tunc (*b*) axem tignis compacta profusum

Am-

---

(5) *Tabulata, quibus cylindri innituntur, pontis nomine appellari solent.*

(*) *Præoculis habe trapetum aquarium variis etiam literis signatum.*

I. C. f.

Trapetum aquarium.

Ambiat, aeriumque adeo diffusa per orbem
Dentibus in terram versis volet aspera circùm
Ære renidenti, ferratisque orbibus arcta,
Ac totum vacuo prælum librata coronet.
Sed simul ingentem præli extra tecta repostam
Ingenio compone (*c*) rotam, quam plurima parvis
Capsula (*d*) distinguat circùm penetralibus auctam,
Excipiatque ruens constanti flumen (*e*) hiatu.
Hanc verò mediam transfigat fervidus axis (*f*)
Ære laboratus, studioque politus ad unguem,
Quique rotam duplici sublatam cardine verset,
Ac longo mucrone domûs penetralia lustret.
Inde axis longâ producti cuspide cinge
Extremum breviore (*g*) rota, quæ dentibus usque
Duratis ferro dentes admordeat orbis
Aere librati medio, qui præla coronat.
Ocyus ipse undis objecta repagula tolle,
Libera ut ingenti volvantur flumina casu,
Quæ magnam violenta rotam, lævemque volutent
Axem: & continuo miraberis axe rotato
Et minimum sinuari orbem glomeramine lento,
Et morsu torquere rotam per inane volantem,
Murmure quam magno confestim præla sequuntur.
Interea vectas utrâque ex parte juventus
Irrequieta gravi prælo submittit avenas,
Incumbitque vigil noctesque diesque labori.
Hic cannas rimis flaventes ingerit arctis,
Ille studet pressis iterum complere meatus,
Et fractos calamos prorsus siccare premendo,

Fru-

Fiuſtula dum rigidi reddant exſucta trapetes,
Exuviaſque rogis exhauſto humore pararint.
Saccharеum rorat ſubjectam flumen (i) (b) in arcam,
Ac totum limphis circùm ſpumantibus undat.
Væ tamen huic, digitos cui moles forte momordit!
Quippe manus digitos ſequitur, ſequiturque lacertus,
Integrumque dein abducunt brachia corpus.
Tunc opus eſt retro mulas agitare per orbem,
Aut labentis aquæ ſubito compeſcere pondus,
Seu potius ferro cubitum reſcindere preſſum,
Ne fera dente terat crudeli machina corpus.
Ah! quoties fato truncati membra maligno
Indolui ſortem transfixus ſæva dolore!
Hinc decet alternis nocturnum fallere ſomnum
Vocibus, aut vigiles nectes æquare canendo.
Hæc ubi ſacchareo ſudarunt præla liquore,
Mactraque ſpumoſis exundat lignea labris,
Inde per oblongum dulcis deducta canalem
Unda fluit, præcepſque petit, ceu rivus, ahenum
Fornice ſuſpenſum, flammæque ardore peruſtum,
Ingenti quod mole domus vicina recepit.
Continuo ſuccus magno exultare furore
Torrida concutiens undanti littora fluctu,
Ferventeſque diu fæces innare per undas.
Providus aſt totam cribro capulator amurcam
Egerit, ac verſans turpatum flumen ab imo
Innanti rurſum detergit dolia ſorde.
Olla dein gremio latices vicina reſumit
Ardentemque iterum Vulcano exaſperat iram;

Se-

Sedula queis pubes toties lixivia miſcet,
Infectis quoties ſordes innaverit undis.
Tunc magnis videas bullis caneſcere mella
Fæcibus immixtis, queis nuper flamma pepercit.
Namque furens ſubito purgant lixivia flamen,
Et minimas etiam ſordes ſuper æquora jactant.
Non tamen has opifex longùm finit ire per æquor:
Quin potius creber fluitantes egerit alto,
Pura quoad rutilans aurato limpha nitore
Inde alium ſubeat, cyathis capulata, lebetem.
Sed cave, ne calido largus lixivia melli
Plus æquo infundas: aſpris onerata fluentis
Mordicus obſcurum retinebunt mella colorem,
Quem nunquam mollis potis eſt abſtergere creta.
Ut vero purum cannarum tertia ſuccum
Excipit olla ſinu, ſubjectis frondibus ignem
Integrat ingentem pubes, purgataque nuper
Addenſare ſtudet renovatis mella caminis.
Quare opifex magnum promptus cochleare recludit
Longo munitum capulo, quod dextra juventus
Verſat utrâque manu, laticeſque attenta revolvit,
Nunc calidum ſummo confundens æquor ab imo,
Nunc ſuperas tollens, fumo volitante, per auras.
Tum gyros nectit, cyathumque evolvit in orbem,
Et rurſus cœlo limpham jacit illa volutam.
Scilicet impulſu dextræ jactata frequenti
Denſantur citius, coeuntque fluentia mella.
Poſt, ubi limpha gado ſiſtit denſata ſub alto
Inque atros ex parte abiit tenuata vapores,

Pro-

Protinus in gelidum rurſus capulatur ahenum
Totque cremata rogis tandem refrigerat æſtum.
Ut ſolet æſtivo Titane viator aduſtus
Algentes intrare umbras, æſtumque levare:
Haud aliter rigido mellita excepta lebete
Juſcula ferventem ponunt tepefacta calorem,
Incipiuntque gelu ſenſim concreſcere cupri,
Ac gluten denſata dein, viſcumque referre.
Interea pubes magnum glomerabit acervum
Fictilibus ſtructum formis, ardente recoctis
Vulcano, quarum reſerata foramine cuſpis
Sidat humi, cœlumque baſis ſatis ampla requirat.
Hinc primùm cretâ præcludit dextra foramen,
Aſſeribuſque locat bifidis recto ordine formas,
Cuſpide ut inde fluant ſtillantia mella reclusâ.
Tum denſum formis condit cochleare liquorem
Sepoſitumque ſinit contracto frigore cogi.
Hæc ubi coctilibus conis compacta reſidunt
Sacchara, nec cyathis latices undare videntur,
Continuo meræ, conversâ cuſpide ſurſum,
Obſtruſi primùm parvi reſerantur hiatus,
Sacchareumque uterum ferro terebrare laborat
Palmari pubes, non dum coeunte repurget
Ut formas humore omnem fluitante per alvum.
Hàc ſiquidem proprio devexus pondere rorat,
Exceptuſque cadis alios ſervatur in uſus.
Non tamen albeſcent fulgenti pura nitore
Sacchara, ni cretâ conum velaveris atra.
Ideirco argillâ, vitreo jam fonte liquatâ,

Tin-

Tinge ſuperficiem metæ, cruſtâque madenti
Sæpius ora baſis nuper denſata reconde.
Omnia creta ſubit dulcis penetralia coni,
Viſceraque interius mundat, melliſque fluentis
Reliquias toto demum de corpore pellit,
Candida vicenis exactis lucibus ora
Recludens, niveoque ferens ornata colore.
Quis tamen hæc, Muſæ, nobis arcana retexit?
Unde homines traxere artis primordia tantæ?
Fertur in aurato cono lutulenta columba
Turpatos fixiſſe pedes, roſtroque frequenti
Tenuia fruſta dein mellis prædata coacti:
Mox vero furto volucris, dapibuſque potita
Æthera ſupremum pennis petiiſſe fugata
Sordida luteolo linquens veſtigia cono;
Quæ ſenſim Phœbi radiis exſucta furentis
Induerant niveum, dudum fuſcata, colorem.
Scilicet arcano detecto furta rependit
Dulcis avis, docuitque luto caneſcere formas.
Non ſecus atque olim rigido Conchylia morſu
Forte premens catulus perfudit murice rictum,
Purpureoque dedit veſtes fucare veneno.
Poſt, ubi caneſcunt repetito ſacchara limo
Albaque nigrantes poſuerunt ventre liquores,
Fulgenti ſub Sole locat tabulata juventus,
Atque relegatis luteis in limina metis,
Deſuper imponit candentes ſedula conos
Marmora pyramidum ſimulantes alta Canopi.
Tota repercuſſis radiis argentea maſſa

Cla-

Clara micat, circûnque almo veſtita nitore
Errantes fulgore oculos perſtringit acuto.
Sol teneras penetrat ſenſim fervore meduſlas
Ac pulſo penitus candenti ab mole madore,
Quem reliquum limus conclusâ fecerat alvo,
Indurat prorſus, conoſque in marmora vertit.
Ut tamen incertos fiectat ſolertia caſus,
Et nocui poſſint detrudi finibus hoſtes,
Dives inacceſſis præcingitur area muris
Mobilibus velata ſupèr ſine pondere tectis.
Exiguis inſtructa rotis vaga tecta per amplos
Diſcurrunt muros; longoque agitata rudenti
Nunc Auſtrum motu tepidum veloce ſequuntur,
Nunc gelidum repetunt Septem-regreſſa trionem.
Hiſce locat pubes tectis tabulata ſub altis,
Quæ duro tolerent urgentia ſacchara tergo.
Cum vero Phœbus, nimbis ardore fugatis,
Extollit claro fulgentem lampada cœlo,
Ilicet illa trahit tereti laquearia fune,
Albenteſque nivis conos candore revelat.
Si tamen è nigris impendat nubibus imber,
Tecta trahens retro, fune in contraria ducto,
Marmora denſatis obducit cana tenebris.
Aſt, ubi fumantem repetito Sole madorem
Expulit, & coni tenues truſere vapores,
Confeſtim niveas in cellam turba reponit
Pyramides, conciſa legit fragmenta, domumque
Divitiis replet magno ſudore paratis,
Ampla quibus fauſtæ tollit commercia terræ,

Lu-

Lucraque dives herus, pretium ſudoris, adeptus
Delicias largus menſis Regalibus offert.
Sed prius umbroſam penetrenr quam ſacchara cel-
Sæpe vorax ſylvâ lapſus latrunculus atrâ (lam,
Invadit Turdus candentia fruſtula roſtro.
At miranda tibi ſolertia rara volucris.
Ille rapit furtim mellis fragmenta coacti:
Ne tamen hæc tenues corrodant aſpera fauces,
Sed delapſa fluant guttur reſoluta per altum,
Sæpe ſagax ales undis intingere viſus.
Ore tenens furtum nunc purum mergit in amnem,
Nunc rectus ſorbet manantes inde liquores:
Mox iterum tingit limphis, iterumque liquatum
Ebibit humorem ſubiato ad ſydera roſtro.
Nec contenta ſatis niveo candore volucris
Excipit inſidiis etiam flaventia fruſta
Exiguis formis, limoque coacta remoto.
Cannarum ſiquidem cultis ignobile vulgus
Conſurgit perſæpe agris, quibus aurea condi
Mella decet, flaviſque cados implere placentis.
Quare altas poſtquam prælo contorſit avenas,
Ac flammis ſolers purgavit mella juventus,
Ante furens quam plus æquo denſaverit ignis,
In gelidum capulat cochleati abſterſa leberem,
Juſculaque oblongis miſcens ferventia contis
Addenſat, paulumque cado ſubſidere donat.
Tum formis brevibus nuper denſata recondit,
Quæ durata ferunt calido ſub Sole placentas.
Ore ſubobſcuram, ceramque referre recentem

Advertas maſſam: mirum at, quàm læta coemptis
Exiguo pretio vilis plebecula plaudat.
His onerat dapibus menſas, epulaſque coronat;
His quoque probrosâ validos trahit arte liquores,
Ebria queis plantâ graditur titubante per urbes.
Hinc facile exilio non nulli candida pellunt
Sacchara, & obſcuras gaudent denſare placentas:
Scilicet ut pretio merces breviore parandæ
Allicerent plebem, nummoſque augeret avarus.

Finis libri noni.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER DECIMUS.

Armenta.

Pinguia vernantes late diffusa per agros
Anguſtis armenta juvat concludere ſeptis.
Nunc opus infracto, natoque ad dura bubulco,
Agmina qui pecudum cogat palantia campis,
Montanoſque bobes regnis detrudat avitis.
Vos campos, Nymphæ, vos ſaltus cingite, Divæ,
Et curſu celeres damas captare ſuetæ
Arva per, & ſylvas pecudes agitate fugaces;
Et quas Pegaſco nobis contingere curſu
Inſtabilis Fortuna negat, vos claudite vallo;
Fundere ni telo placeat ſtridente rebelles:
Et juvenum primis ſidus comes additus ipſe
Vobis ſacra jugo Parnaſſi templa locabo.
Prædia Mexiceis late florentia terris,
Divitias quæ larga ſinu tellurís opimo
Haſtenus agricolis magnas, populoque pararunt,
Non parvos arctis concludunt ſepibus agros;
Plurima ſed partes circùm diffuſa per omnes (1)

(1) *Hæc menſura plurima prædia metiri quiſque poteſt: quam tamen etſi multa non attingant, innumera excedunt.*

Ter denis *leucis* volvuntur jugera in orbem
Aurea nunc plantis, nunc denſis abdita ſylvis,
Nunc aprica ſolo, vitreis nunc uda fluentis.
Pinguia nervoſus ferro movet arva colonus,
Et gramen pecori, ſylvaſque, amneſque relinquit.
Hinc paſſim videas nullo rectore per arva
Progenie ſociata novâ pecuaria ferri.

Hæc inter facilè tumidus præcordia faſtu
Præſtat equus niveus caudâ ſpectabilis atrâ.
Ille per auratos, herboſa ſedilia, campos
Impexis per colla jubis, per terga, per aures,
Arrectâque ſimul caudâ, colloque retorto,
Quadrupedante ferox ſenſim quatit æquora paſſu,
Poneque denſatum candenti corpore equarum (2)
Agmen agit, campoque vigil ſpatiatur amœno.
Quod ſi lenta ſequi quædam contemnat euntem,
Ocyus hinnitu ſonipes urgebit acuto,
Cunctantemque dolens iterumque iterumque vocabit.
Femina ſi vero parere immota recuſet,
Sæpius ille petet furiali dente morantem
Inque agmen ſubito preſſam terrore reducet.
Nec tamen uſque gregi pœnas intentat acerbas:
Quin etiam vigili rediviva ad paſcua curâ

Ille

(2) *Equorum armenta equabus conſtant viginti quatuor, quibus præeſt emiſſarius. Hæc armenta pro magnitudine prædiorum, ac divitiarum ad quadraginta, vel octoginta eſſe ſolent. Sunt tamen aliqui, quos maximopere juvat equas cujuſlibet armenti ejuſdem eſſe coloris cum emiſſario.*

Ille movet ſecum teneris cum fœtibus agmen
Femineum, ducitque ſitim ſedare fluentis:
Dumque redux turbam fœcunda ad prata revexit,
Allicit annoſis umbram captare ſub Ornis.
Inde tot ardentes generoſo ſanguine creti
Quadrupedes, Solis rapidas augere quadrigas
Promeriti, paſſimque agris ſine lege vagantes,
Dum ſenos Phœbi currus compleverit orbes.
Quippe vireſcentis frondoſo gramine campi
Nec premit arva gelu, nec frondes bruma nivalis
Concremat, aut duro concreſcunt frigore rivi;
Sed cœlo ſemper rident arbuſta benigno.
Si vero alipedem rigidis cicurare lupatis
Ardeat inſignis nota virtute bubulcus,
Continuo e gregibus delectum pluribus unum
Chortibus elatis propter penetralia tecti
Sedulus includit, ſociûm adſpirante catervâ.
Tum laqueo perſæpe manu ſuper alta rotato
Prendit equum, totoque adnixus corpore firmat,
Dum loris aliis pubes ſociata revincat
Torva reluctantem, rictuque, & calce petentem,
Circumdetque agilis nodoſis ora capiſtris.
Mox dorſum, phaleris quod turba inſtruxit obeſum,
Scandit eques, miſſumque dein è chortibus imis
Barbarus alipedem patulos agit ille per agros.
Aſt equus inſanus dorſum in ſublime retorquet,
Et nunc arrectus manibus, nunc cernuus auras
Calce ferit, tergoque ardet vibrare ſedentem.
Poplite ſed bino domitor ſpumantia ſtringit

Terga feri, manibuſque regit ſublimis habenas;
Queis modo frænat equum, modo longum flectit in orbẽ,
Calce citat crebro, mediâque coercet in herbâ,
Quadrupedem donec repetito examine fractum
Compoſito doceat metiri gramina paſſu.
Plurima cum vero cogunt armenta bubulci
Matribus immixtis arcta intra ſepta morari,
Zelotypi ſubito rabie ſuccenſus amoris
Calcibus & rictu tegit emiſſarius agmen
Quiſque ſuum, flagratque irâ, pugnamque laceſſit.
Dentibus exſertis vigilem petit arduus hoſtem
Intrepiduſque ciet mediis fera prælia clauſtris.
Concurrunt rabidi, pedibuſque arrectus uterque
Alter in alterius deſudat torva ruinam,
Pectora nunc lanians manibus, nunc dentibus aures,
Nunc reliquos denſis diſcerpens calcibus artus.
Tum pronâ cervice minax hinnitibus inflat,
Et rurſum plantis, rictuque inſurgit in hoſtem,
Dente quoad rabido ſudantia colla premendo
Hoſtem fundat humi, victumque extendat arenâ.
Inde pedem retro, parto contentus honore,
Victor agit, latoſque comâ volitante per armos
Protinus armentum repetit, matreſque reviſit.
Non ſecus ac claro generatus ſanguine miles
Irrequietus amat turmam ſuperare minantem,
Cedere ſed gaudet votis, ac parcere victis.
Sed jam preſſa diu ſeptis armenta recluſis
Vernantem cuſtos rurſus finit ire per agrum.
Aſpice, ut immixtis agmen procedat equabus,
An-

Angustisque petat turmatim gramina valvis:
Sed quam sollicito proprium emissarius æstu
Agmen ab agminibus, matresque a matribus arcens
Providus in campos, ac pascua nota reducat.
Væ tamen huic pecudi, sociis quæ rure relictis
Alterius commixta gregis se matribus addit,
Clamorique sui renuit parere mariti.
Præpes enim pedibus Zephyri superantibus alas
Fertur equus, strictoque petens pecuaria dente
Omnia confundit, limphatusque omnia turbat,
Dum sociam mediâ commixtam plebe repertam
In proprium revehat repetitis morsibus agmen.
Sæpe etiam gregibus, Sileni pignus, asellus
Terribilis rictu, patulâque inglorius aure
Præficitur. Sed, quem genus alto a sanguine Regum
Nobilitat, regioque frequens Madurensis honorat, (3)
Non nisi ferventes nobis, ceu fulmina, mulas
Procreat insignes pedibus, gressuque quieto;
Queis longum metimur iter, perque aspra viarum
Vincimus aerios superantes nubila montes;
Et quibus aurati magno splendore per urbes
Difficilesque vias currus, & plaustra feruntur.
Hæc quoque ponderibus proles assueta biformis
Assiduo peragrat campos, montesque labore
Proscinditque gravi duratas vomere glebas.

(3) *Madurenses magno honore asinos prosequuntur, quòd Reges suos ab asino quodam oriundos autument, inque asinos nobilium animas transmigrare.*

Dum vero campis armento mixta vagatur,
Dux gregis inſomni ſobolem cum matre tuetur
Curâ, ac torvus equos propriis a paſtibus arcet.
Quod ſi luxuriantis equi, aſpernata maritum,
Femina blanditias, vocemque incauta ſequatur,
Dentibus armatus, rabieque accenſus aſellus
Bella movet, rictuque procum petit efferus aſpro,
Effunditque ſolo miſerandâ voce gementem,
Et crebro fuſum morſu, manibuſque fatigat.
Ut ſolet abjectâ maculatus origine puber,
Egregium poſtquam ſuperavit viribus hoſtem,
Exultare ferox, teloque extinguere victum.

Nec tamen ille gregis curis exhauſtus amaris
Immenſum Solis curſum metitur in agris:
Quin etiam juſſus pingue ad præſepe morari
Venturum paſtu vires reſtaurat in annum
Frumento nutritus edax, lactiſque liquore,
Diſtinguat dum prata novum ver roſcida gemmis.
Ut tamen arva toris rident herboſa novellis,
Denſatos aſinus renes detonſus & armos
Sæpe madet Syrio ſucco fragrantis olivæ,
Et priſco pecudum rurſum perculſus amore
Armentum repetit veſano fervidus æſtu.

Haud ſecus ardentes, natique ad fortia tauri,
Ruricolæque bobes, docilisque juvenca vagantur,
Errantesque diu ſaltus & rura frequentant,
Quin noctis redeant nigras ad ſepta ſub umbras,
Aut molles tectis unquam ſtabulentur opimis.
Cum vero mediis enixa puerpera campis

Po-

Pone trahit vitulum, ſylviſque obducta recondit,
Continuo captum, multum lugente juvencâ,
Sollicitus condit parva intra clauſtra bubulcus,
Ingentemque domi vitulorum cogit acervum, (4)
Ubera ne ſiccent avidi turgentia matrum,
Utque parens ſobolis nativo abſentis amore
In mulctram veniat, ſeſeque in tecta remittat.
Quod ſi vacca ſuum contemnens perfida natum
Frondoſis lateat nemorum defenſa tenebris,
Inque ædes remeare neget lactare tenellum,
Ruſtica tunc pubes conſcendit terga citorum
Quadrupedum, quos non flagrans præcederet Æthon,
Quæſitamque diu nemoris per frondea vaccam
Acris agit curſu, ramiſque excedere cogit.
Hinc equitum numeroſa cohors avulſa cubili
Protinus ac cœlo tenebras Aurora repellit,
Et nemus, & pratum, fonteſque attenta reviſit
Quotidie, pecudeſque movens de rure rebelles
Sepibus excelſis, ſobolis prope tecta, coercet.
Tum vitulum gemitus amiſsâ matre cientem
Confectumque fame reſerato carcere tollit.
Ilicet aſſiduus queſtu vocat ille parentem,
Et nutrix prolem tenero clamore ſalutat.
Vix tamen aure ſonum clamantis buculus hauſit,
Cum ſubito curſu confuſa per agmina matrem
Veſtigat, donec geminatâ voce vocantis

Ube-

(4) *Cogi ſolent in ſeptis vituli centum, & amplius pro prædii magnitudine.*

Ubera feſtivus matris lactantia fugat.
Sed diram vitulo rabiem compeſcere ventris
Armatus prohibet crudeli fune bubulcus.
Nam ſimul ac natus diſtentis labra papillis
Admovet, ac niveum cœpit guſtare liquorem,
Ille renitentem materno ex ubere raptum
Fune tenet ſubito, matriſque ad crura revincit.
(Bucula quippe negat celatos arte malignâ
Nectareos fontes abſente recludere nato.)
Inde cadum profert annosâ ex arbore fectum,
Uberaque alternis preſſans turgentia palmis
Arboreum cyathum candenti nectare replet,
Fluminaque exundant plenis ſpumantia labris:
Unde fluit pleno butyri copia cornu,
Totque orbes lactis prælo ſtridente coacti.
Sed prudens uni parcit tamen ille papillæ,
Quæ vitulum lactet vinclis mox plena ſolutum.
Poſt aliam atque aliam munctas de more juvencas
In campos tandem clauſtris effundit apertis
Carpere gramen agris, æſtumque expellere rivis.
Providus aſt vitulos, puero cuſtode, tenellos
Sepoſitis mittit campum tondere ſub Alnis,
Maternoque vetat ſitientes lacte levari.
Aſt ubi majores vitulus ſe tollit in artus
Infenſiſque tegit porrectas cornibus aures,
Ocyus anguſtâ concludit chorte bubulcus
Natorum ingentem turmam jam rure vagantem,
Mollia deſignet flammato ut tergora ferro.
Ille bobis laqueis obſtringit crura novelli,

Ob-

Obſtantemque diu facili protendit arenâ.
Tum proprio fundi, flammaſque imitante ſigillo
Terga renitentis ſignat combuſta juvenci.
Bellua crudeli ferri commota rigore
Æſtuat impatiens ſpumantis fluctibus iræ,
Invaditque ferox, nodoſo fune ſoluta,
Collectam juvenum media intra ſepta cohortem.
Sed fævis gaudet pubes illudere plagis,
Et ſaltu vires crebro laſſare petentis.
Interdum rabidos etiam mirabere tauros
Submitti, facileſque globum concurrere in unum.
Vix etenim lucem reddit mortalibus almam
Phoſphorus eois ſurgens redivivus ab undis,
Alitibus cum fortis equis advecta juventus
Obſcuras penetrat ſylvas, campoſque peragrat,
Diſperſumque pecus repetitis curſibus urget.
Pars cogit tetro tauros diſcedere luco,
Pars agit in pratum celſo de monte ruentes,
Et pars invigilat medio jam rure coactis,
Immenſum donec taurorum congerat agmen.
Quod ſi aliquis celerare fugam, turmamque paravit
Linquere, continuo laxatis puber habenis
Calce fatigat equum crebro, ſequiturque volantem,
Dum longo feſſum curſu, caudâque prehenſum
Flectat in adverſum, taurumque effundat in agro;
Unde gravis monitum pœna ad pecuaria ducat.
Mox pingues pubes ſeponit cauta macello,
Et fortes, queis colla toris robuſta piloſis,
Provida vertendis agris ad aratra reſervat,

Ac

Ac reliquum medio dimittit gramine vulgus.
Ut vero ſubigat lectos ad rura juvencos,
Caſtratos primum ſociali fœdere bobus
Admiſcet, nexoſque aliis jam forte ſubactis
Ire jubet, rabiem donec, moreſque ferinos
Exuerint, & colla jugo demittere norint.
Iccirco bobus binis adjungit arator
Indocilem, ternoſque jugo ſupponit eidem:
Ut cum taurus agrum rabie commotus avitâ
Ardeat inſanus celeri percurrere plantâ,
Vomeribus pridem ſueti, qui hinc inde laborant,
Indomitum frœnent, æqualique æquora paſſu
Metiri ſenſim doceant, flectantque furentem.
Aſt ubi compoſito glebas proſcindere greſſu
Edoctus taurus violentum corde furorem
Expulit, & doctis novit parere magiſtris,
Tertius actutum duro temone juvencus
Pellitur; & longo detentum cornua fune,
Quem retro ſolers capulo connectit arator,
Lenta movet taurum conantem plurima fruſtra,
Dum magnis operis, duroque aſſuetus aratro
Noverit inceſſu glebas renovare quieto.
Aſt ſolet interdum taurorum turma rebellis
Uſque tenebroſis nemorum ſe condere ramis,
Quos gramen campi, Solemque, auramque peroſos
Non niſi tonſa nigris viridis juvat herba ſub Ornis.
Nec potis eſt ullus turbam detrudere luco,
Ni ſitis arentem compellat noctis in umbris
Quærere tranquillos aprico gramine fontes.

Sed

Sed pubes noctu tauros operosa fugaces
Invadit cursu, fessosque in gramine cædit.
Insignes siquidem plantâ pernice juventus
Aptat equos, propriisque audax accingitur armis:
Hic rapit æratâ munitam cuspide pinum,
Ille renidenti lunam quatit ære bicornem,
Cetera dum pubes caudis adstringit equorum
Taurinâ pridem tortos è pelle rudentes. (5)
Ut vero de more cohors sua tela paravit
Se campo fundit patulo, sub nocte silenti,
Tempore quo Luna replet fulgentior orbem,
Et taciturna locis passu cunctante propinquat,
Unde feros novit prodire ad flumina tauros.
Tunc manus umbrosas nemoris distracta per oras
Frondentem vigili lucum statione coronat,
Exspectata petat fontes dum præda quietos.
Ast ubi nigrantes saltusque, umbrasque relinquit
Incessuque gravi latum bos prodit in agrum,
Prompta cohors equitum ferrato calce citatos
Quadrupedes urget, sequiturque fluenta petentem.
Hic prior armatâ taurum prosternere pinu,
Ille pedes certat curvatâ scindere lunâ,
Ni prius alter agat celsa inter cornua funem,
Adnexumque bobem caudâ refrænet equinâ.
Bellua terribili subito correpta furore
Alipedem curvâ celerem petit ardua fronte:

Sed

(5) *Bubulcis Regni Guatimalensis mos est ligato ad equi caudam taurino fune tauros illaqueare, & quocumque volunt illaqueatos ducere. Alii aliter tauros innectunt.*

Sed conſultus eques curſu declinat anhelo
Cominus urgentem, lethumque, ictumque minantem,
Dum ſocii ferro bacchantis crura recidant,
Aut propiora volans ipſe intra ſepta reponat.
Continuo pubes, circùm diffuſa, juvenci
Lymphati loris taurinis crura revincit,
Eripit enſe cutem, coſtaſque, & pectora nudat;
Unde domum vectat, flammiſque trementia torret.

Finis libri decimi.

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER UNDECIMUS.

Greges.

ARmentis ſociare greges per rura vagantes,
Lanigerumq. pecus, capraſque, hædoſq. petul-
Atque ſaginatos aurato germine porcos (cos,
Muſa jubet. Procul hinc, Nymphæ, procul eſte, Napææ:
Nil mihi vulnificis ferro lucente ſagittis,
Nec viſco, aut laqueis fallaci gramine tectis
Eſt opus. Expertis tantum paſtoribus utar,
Erranteſque agro pecudes in ſepta moloſſis
Ducam, torva quibus diſcedat bellua campis.
Tu, qui Mænaliâ, Capripes, modulatus avernâ
Et campo, & nigrâ ducis pecuaria ſylvâ,
Paſtorumque frequens demulces pectora cantu,
Protinus ante oculos reſonis pecus omne cicutis
Accerſe, & blandâ paſtores voce vocatos
Naturam pecorum variam compelle docere:
Et tibi ſeptenos avulſos ubere natos
Ocyus ipſe tuis libabo cernuus aris.
Non omnes armenta juvant, ſtrepituſque bubulcûm:
Alter enim placidas ardet tondere bidentes:

Al-

Alter amat celſis errantes collibus hædos
Tergore nudatos fuſis condire ſalinis,
Ac vario mollire hirtam medicamine pellem;
Dum porcos alius curat pingueſcere fundo
Et largus genti convivia lauta parare.
Prædia, quæ pecori paſcendo addicit ovillo
Dives herus, patuli circumdant undique campi
Paſtibus obducti teneris, & gramine multo,
Flumina quos paſſim vitreis undantia limphis
Irrorant, gelidoſque ferunt ſitientibus hauſtus.
His tamen alternas agris interſerit umbras
Denſatum quandoque nemus, quandoque comanti
Luxurie in medio ſurgentes æquore quercus.
Nam quamvis nullas norint pecuaria caulas,
Libera ſed campis ſemper ſpatientur apertis,
Aſt cautus pecudes, fido aſpirante moloſsûm
Agmine, paſtor agit nigræ ſub robora ſylvæ,
Seu flammas Phœbus cœlo jaculetur in orbem,
Seu denſo terras quatiat Saturnius imbre.
Paſtor enim ternis ſociis comitatus adhæret
Erranti pecori, noctesque dieſque per arva
Fidus oves, vigileſque canes moderatur eundo. (1)
Vix etenim pecudum nudatis vellera coſtis
Sollicitus ferro tondet candentia paſtor,
Cum ſubito abducit recluſis agmina caulis

In

(1) *Prædia educandis ovibus deſtinata viginti quinque ut minimum gregibus inſtructa eſſe debent. Omnis autem grex ovibus, aut arietibus bis millibus conſtat. Aliter fundus prædii nomine indignus cenſetur.*

In campum, cautuſque pigro per gramina paſſu
Carpit iter longum (2), calidis quò pinguia terris
Rura vocant, editque algentes frigore tractus.
Agmina procedunt campis, quin patribus agni,
Aut mollis poſſit miſceri ſponſa marito.
Hic agit ante alios tonſas per prata bidentes;
Ille patres ducit, quà Sol feſtinat in undas;
Alter amat terris verveces ducere eois;
Atque agnos alter ſubeuntes pone per æquor.
Hinc fuſis videas gregibus caneſcere campum
Implerique vagis tremulas balatibus auras.
Hæc ubi corripuere viam, pecorumque caterva
Procedunt agro, paſtorum turba morantem
Perſequitur baculo pecudem, pœnaſque minatur,
Gramina ut herboſo detondens æquore, cœptum
Pergat iter, greſſuque pari comitetur euntes.
Ni prudens magno Solis ferventis in æſtu
Cautus agat nemoris denſas pecus omne ſub umbras
Quod ſi nulla toros ardentes fraxinus umbret,
Optatæ juſſus grex indulgere quieti
Siſtitur, inque globum diſperſum cogitur agmen:
Utque pecus Solis flagrantia ſpicula vitet,
Mutua quæque ſagax ſibi certa levamina curat;
Ac pronâ cervice caput ſub ventre recondens
Alterius, dorſum telis incauta recludit.
Aſt vero tacitæ celſis ut montibus umbræ

(2) *Iter hocce ad milliaria* 100, *aut etiam* 300. *extendi ſolet, quo greges a frigida in regionem calidam autumnali tempore traducuntur, ibique hibernant.*

Præcipitant, orbemque tegit nox atra tenebris,
Villicus actutum, latis qui præsidet arvis,
Ulterius pecudes prohibet per rura vagari,
Palantesque greges medio consistere campo
Imperat, ac fessos placido dare membra sopori.
Tunc tacet omne pecus, catuli, pecorumque magistri,
Herbosisque toris turba inclinata recumbit,
Dum somno pressam Phœbi lux alma revisat.
Sed prius infirmos quam pastor providus artus
Fronde super viridi, nigrâque sub ilice ponat,
Mollia carnivoris partitur frusta molossis,
Ardoremque famis, rabiemque extinguit edendi.
Fida canum subito plebes diffusa per herbam
Intrepidisque armata minis pecuaria cingit
Prompta fero quoscumque hostes invadere rictu.
Æquore tunc medio cameram sibi pastor adornat
Curvatis fictam storeis, & gramine sufus
Tranquillum proflat rauco de pectore somnum.
Quod si forte greges invadat latro sub umbras,
Aut lupus è sylvâ nuper digressus ab altâ
Iratus cladem jejuno ventre minetur,
Protinus insomnis latratu turba molossûm
Bella parat, pecorumque duces in tela vocabit.
Collecti è somno, raptisque ex æquore membris
Vulgus in arma ruit, circumque armenta peragrans,
Nunc virgulta movet, nunc nigri montis ad oras
Accelerat gressum, quà fervet vividus Umber,
Nunc ipsas pecudes fumanti lampade lustrat,
Toto quoad sævum pulsarit rure latronem.

Inte-

Interea calidis tangit pecuaria telis
Blanda Venus, levibuſque urgens præcordia flammis
In furias, ignemque patres, matreſque procaces
Præcipitat, magno campos turbante tumultu.
Tunc ſubito accitos ſemoto ex agmine patres,
Proceræ queis molis honos, viridiſque juventa,
Matribus admiſcet pubes ſtudioſa petulcis
Admixtamque regit deinceps per prata catervam,
Pinguia dum tenero turgeſcant viſcera fœtu.
Ut vero toto palantes æquore finem
Impoſuere viæ pecudes, calidoque ſub axe
Pervenere locos, vernant ubi paſcua Sole,
Crebraque nigranti ſe tollunt robora fronde,
Aſſiduo tondent viridantia pabula dente
Ac totum craſsâ velant pinguedine corpus.
Nectare mox niveo diſtentis femina mammis
Quæque ſuos gremio fœtus educit in auras,
Pignora cara gregis, notum quæ ſanguine nomen
Lanigeræque decus tollant per ſæcula gentis.
Hæc ubi diſſecto florentia gramina ventre
Excipiunt, blandiſque toris excepta reclinant,
Infauſtam credas vitæ præcurrere mortem,
Et matres utero natis finxiſſe ſepulcrum.
Tantùm ſub tenero langueſcunt corpore vires!
Aſt ubi membra parens abſtergit mollia linguâ,
Et blandis Zephyrus durat languentia flabris,
Agnus inexpertis plantis conſiſtit in agro,
Continuoque petit nutanti corpore mammas
Nectareas, flexoque genu, caudâque frequenti

Lactea compreſſis placidis trahit ubera labris.
Mox curvata movens ſenſim per gramina crura
Paulatim vires agnus confirmat eundo,
Auſit ut exiguo gramen ſubmittere ſaltu,
Sæpius & ſociis lætus colludere campo.
Si tamen in mediis partus enixa tenellos,
Immenſum dum pergit iter, profuderit agris
Mollis ovis, paſtor robuſtis excipit ulnis
Invalidos, gremiove fovet pudibunda puella,
Aut pueri, aut conjux campis hærere marito
Sueta, quoad proles conſiſtat fortis in arvo
Palantumque legat matrum veſtigia greſſu.
Cum vero violenta lues pecuaria vexat,
Aut premit infauſtis morbus male ſaucia plagis,
Ilicet incolumi ſemotas agmine cuſtos
Alter agit pecudes, febrique, aut vulnere læſis
Apta parat cautus magnis penetralia ſeptis,
Quæ teneri ſubeunt nullo diſcrimine nati
Et matres unà, vervexque, arieſque petulcus.
Huic molli cingit nutantia crura Machaon
Faſciolâ; tenues olli de vulnere pellit
Vermiculos; herbiſque ſagax lenimen adaptat.
Quod ſi blanda parens morboſo lacte tenellum
Nutriat, aut, prorſus ſiccatis ægra mamillis,
Pignoribus jucunda ſuis alimenta recuſet,
Imbellem cuſtos, matre intra clauſtra retentâ,
Nutricis curæ gnatum committit alendum.
Hinc illam firmat, mammiſque extenſa refertis
Labra ſimul figit multùm ſitientis alumni,

In

In natum donec nutrix adſciverit agnum,
Aut paſtor reddat valido jam corpore matri.
Floribus interea ridens ver dulcia pingit
Arva novis; molliſque puer, caſtæque puellæ
Exultant pictis velati tempora gemmis.
Florea tunc paſtor rurſus per jugera ducens
Pingue pecus, ſenſimque viam dimenſus amœnam,
Conſilio nectente moras, in tecta reducit,
Radere terga manu niveis rorantia lanis.
Sed prius impexum quam pubes tondeat agmen,
Lanigeras prædives herus numerare cohortes
Imperat, ac denâ toto de prolis acervo
Sacratis aris confeſtim parte ſolutâ,
Mox alios denos teneris à cætibus agnos
Invitos removere jubet; quos villicus agri
Pro dignâ tanti teneat mercede laboris.
Inde gregem juſſus concludit paſtor in arctis
Quiſque ſuum caulis, tecti prope limina ductis;
Et ſubito juvenum ferro præcincta caterva
Fune ligat, funditque ſolo de more bidentes,
Vellera divellit coſtis, ac tergora nudat.
Vellera quæque globum pubes convolvit in unum
Aſſervatque ſagax, ut cum perſolvere penſum
Cogat herus, nummos totidem, quot vellera, pendat.
Hæc vero aſſiduo peragit dum turba labore,
Arma movet, gaudetque aries concurrere cornu.
Quiſque ſuum telis armatus provocat hoſtem,
Ac totis urget ſeptis, laſſumque fatigat.
Fortis enim greſſus retro gladiator uterque

Alter ab alterius ſimulans ſe proripit armis:
Sed ſubito rabie ſuccenſus quiſque malignâ
Inviſum, ceu tela volant, volat acer in hoſtem,
Ac duras duris frontes cum frontibus urget.
Mox iterum retro porrectâ greſſus arenâ
Rurſus in arma ruit, rurſuſque inſurgit in acrem
Hoſtem Sylva fremit tanto vicina tumultu,
Et tremulus reboat duratis ictibus aer.
Sed cito paſtores compeſcunt prælia ferro,
Lymphatamque domant rigida ſub forſice plebem.
Poſt, ubi clamoſum radit pecuaria vulgus,
Continuo magnum, ſemotis patribus, agmen
Addenſat matibus, prudens quos paſtor in eſcam
Olim caſtrarat juvenes, pingueſque macello
Inde relegat, iter doctâ monſtrante capellâ.
Sed jam rus video niveis albeſcere capris
Barbigerumque pecus ramos tondere comantes.
Horret enim fundus maculoſis agmina ſignis,
Quæ vario natura linit fœcunda colore:
Noctis enim dum grata quies animalia feſſa
Occupat, & ſomnum tranquilla ſilentia ſuadent,
Tergora picta gregis, variiſque coloribus aucta
Percutiunt magnâ pecudes formidine preſſas,
Agminaque umbroſis fundunt palantia ſylvis.
Quare omnes paſtor maculas expellit ab agris
Lacteolumque gregem cygni candore micantem
Tutus agit, cogitque virens caneſcere gramen.
Ut ſolet interdum niveis albere pruinis,
Argentique diu lamnis effulgere pratum:

Haud

Haud aliter canis albescunt æquora capris.
Dum tamen halantes errat de more per herbas (5)
Improbaque herboso sedat jejunia campo
Irrequieta pecus, saltusque, agrosque peragrat,
Nunc frondes pedibus summis arrecta recidens.
Nunc saltu veteris conscendens brachia quercûs,
Aut riguum quærens etiam sitibunda fluentum.
Agmina sed fidis custos dispersa molossis
Cogit iter longum totis urgere diebus.
Ut tamen aurato curru lux alma recessit,
Noxque pecus celat densis obducta tenebris,
Villicus actutum gregibus consistere jussis,
E silicis venis excussum colligit ignem
Frondibus, ingentemque rogum mox suscitat arvis.
Tunc circum flammas effusum protinus agmen
Omne recumbit agris, positoque pavore quiescit.
Si tamen umbrosis jaculatus nubibus ignis
Aera perfundat telis, tonitruque resultent
Horrida montanis concussis collibus antra,
Licet hirsutæ correptæ horrore capellæ
Æquore palantes toto, clademque timentes
Accelerant cursu densis se condere sylvis:
Nec potis est pastor, vigilans nec turba molossûm
Præcipitem prohibere gradum. Replet arva tumultus,
Ductorisque graves agitant præcordia curæ.

(5) *Caprarum greges idem, quod oves, iter conficiunt, eademque ratione gubernantur, iis exceptis, qua singillatim addimus.*

Aſt, ubi reſtituit rebus lux alma colorem,
Ocyus ille vagum parvo ferit æthera cornu, (6)
Et campum, & ſylvæ frangit clangoribus oras,
Dum ſonitu errantes capræque hircique recepto
Gramina nota petant, totumque coiverit agmen.
Non ſecus ac pavidas lituis in caſtra vocaret
Dux aciés, hoſtis quas dudum fuderat armis.

Tot perfuncta cohors paſtorum ſedula curis
Urget iter cœptum; Veneriſque ardore crematis
Armentis armenta jubet, caproſque capellis
Miſceri, unde genus referat barbata propago.
Dum tamen halanti cuſtodes rure vagantur
Quiſque virescenti conciſis arbore Palmis
Innumeros torquet, ſudanti cortice, funes;
Mollia vincturus parituræ pignora turbæ.

Vix etenim partus pendenti ventre propinquat,
Cum paſtor promptus concludit gramina ſeptis
Dumoſis; intuſque ſudes affigit in orbem.
Poſt, ubi turpe pecus fœtus emiſit in auras;
Funiculis ad rigna capram cum prole revincit,
Dum mater ſobolem noſcat, ſoboleſque parentem;
Ac plenis ſueſcant lactentia labra papillis.
Cum vero blandis vinclis utrumque ligavit

Pe-

(6) *Cornu iſtud* (Gamitadera *dictum*) *è ligno conſtructum ſolido, pollices non amplius quatuor longum eſt, foramine tantum recto perfoſſum, ſonumque reddit ſtridentem, & acutum. Eo in primis venatores utuntur ad cervos, aliaſque feras ad ſe vocandas.*

Pectus amor, matremque urget jam cura tenelli,
Capreolo semper larga intra septa retento,
Incomitata parens aprico rure pererrat,
Bisque venit fœtum materno pascere lacte.
Ut tamen a pastu reducem sub claustra capellam
Pastor agit; matri plaudit balatibus hædus,
Emicat in campo creber, luditque per herbam.
Quod si pastor amet, curæ pertæsus iniquæ,
Enixam cum prole recens educere campo,
Immemor ingeniti prorsus plebs vilis amoris
Nec mater gremio vecors demulcet aluminum,
Nec proles confecta fame petit ubera matris.

Hæc ubi difficili complevit turba labore,
Continuo bimo turbantes agmina cornu
Incumbit castrare capros; patresque resignat,
Parva quibus non dum velarunt cornua frontem.
Tunc totam subito videas pingueſcere gentem
Semimaresque capros, hædosque, hirtasque capellas,
Et magnum turpi lanio portendere quæstum.

Interea niveis vernantia prata liguſtris,
Frugibus & variis hortos Pomona decorat.
Vix tamen arva novo florent ridentia vere,
Ignitis cum tota movens pecuaria terris
Rursus iter peragit, rursusque invictus obesa
Rure trahit lente, ducitque in prædia pastor,
Magnus ubi populus totâ regione coactus
Infenso mucrone greges laniare paratur. (7)

Vil-

(7) *Greges caprini totidem esse solent in prædiis, quot ovilli; totidemque caprii, quot ovibus, greges constant.*

Villicus hinc primum binas præcingere caulas
Sepibus excelſis, arctiſque ad limina valvis
Præcipit, & proprium partitur cuique laborem.
Hunc jugulare jubet pecudes, hunc tergore coſtas
Exuere, atque artus illum condire ſalinis.
Hæc ubi præſes agri conſultâ mente paravit,
Semimares pubes raptatos paſtibus hircos
Includit caulis, ac prima in ſepta remittit.
Oſtia tunc pleni prævertunt arcta caprilis
Hinc atque hinc bini juvenes, mucrone recluſo:
Alter obeſt, ne uno plures ſe limine fundant;
Fuſum alter cornu prendit; promptuſque prehenſi
Enſe ferit jugulum, læſumque in clauſtra relegat
Alterius caulæ rorantem ſanguine multo.
Mox alium atque alium nullo diſcrimine dextra
Verberat, & ferro candentia colla reſolvit.
Barbiger interea crudeli ſaucius ictu
Tollitur in cœlum gemitu, ſaltuque fugaci
Interdum ſepes altas tranſcendere viſus,
Purpureumque vomens lethali è vulnere flumen
Tranſmittit flavam curſu bacchatus arenam
Infelix, dum tota fluit cum ſanguine vita.
Protinus, exanimis ſecto plebecula ventre,
Exuit hirſuto fumantia tergore membra,
Diſcerpitque artus, adipis velamine primum
Nudatos ferro; partemque a parte remotam
Excipiunt prompti juvenes ad munia lecti
Quiſque ſuum munus jamjam complere parati.
Pars ſale conciſos aſpergit corporis artus,

Pars

Pars vario macerat rigidas medicamine pelles,
Et pars incumbit ſevum compingere pilis:
Omnia quæ præſes legat mox inde ſub urbem.
Nunc agite, & vires quando, mentemque ſecundam
Sufficit alma Pales; pingui ditiſſima porco
Prædia, ſetigeroſque greges ab origine dicam. (8)
Principio conſulcus herus prope tecta domorum
Includit celſis apricum mœnibus agrum,
Et binas ſumptu fingit prædivite chortes
Æquore diffuſas, vitreoque liquore paratas.
(Nam, niſi pura pecus recrearit fluminis unda
Setigerum, nunquam dorſo pingueſcit obeſo,
Hordea ſæpe vorax quamvis flaventia paſcat.)
Altera chors, fœtis colitur quæ matribus, æquor
Undique præcinctum contractis ædibus offert.
Altera, quam vulgus rediens ex rure frequentat
Femineum, immenſis conſtratis pulvere tectis
Cingitur, & tutæ jucunda cubilia præbet.
Inde etiam maribus, disjuncta in prata remotis,
Intus haris totidem, limphiſque, ac divite chorte
Inſtructas videas immenſis ſumptibus ædes,
Unde agros abeant turmæ tondere recentes.
Sed prius ardenti rodant quam mollia rictu
Arva ſues; dum mane novum, dum Lucifer undis
Exoritur, campoſque redux Aurora reviſit,
Munera ſollicitus largâ Cerealia dextrâ
Diſſeminat cuſtos, flaventiaque hordea fundit,

Agmi-

(8) *Prædia porcis educandis deſtinata ad* 10. *vel* 12. *millia porcorum educere ſolent.*

Agmina queis avidi ſolvant jejunia ventris.
Mox ſatiata petunt, pueris rectoribus, agrum
In plures diſtracta greges, effuſaque campis
Nunc tranquilla metunt ſinuato paſcua dente,
Nunc lætis luſura toris diſperſa feruntur:
Nec potis eſt gentem cuſtos cohibere fugacem,
Pinguia ni rigido proſcindat terga flagello.
Aſt ubi diffuſum campis pecus omne coegit,
Et medio Phœbus properat ſublimis Olympo,
Ocyus inſtructo rurſus longo agmine turmam
Circunſtante manu ſociûm, ſub tecta reducit.
Illa renidentis Titanis torrida flammis
Chorte recepta ſuâ vitreos petit anxia fontes,
Et gelidis æſtum gaudet relevare fluentis:
Ceu quondam cervus curſu vexatus anhelo,
Vulnere quem læſum longæ ſitis ardor adurit,
Exhaurit promptis undantia flumina labris.
Mox terris paſtor nitratis æquora chortis
Perfundit, cogitque pecus, ſaturatque ſalinis,
Ac tectis umbram mittit captare ſub altis,
Dum vires Phœbus curru impendente remittat.
Tunc armenta movet, mollique abrepta cubili
Vernantes iterum paſtus jubet ire ſub agri,
Et gramen tondere novum; ſpumantia donec
Mergat equos feſſos præceps in cærula Titan.
Ilicet ille greges opulenta ad tecta retorquet
Largaqueper chortem reclusis hordea ſaccis
Objicit, ac multo ſolatur viſcera paſtu.
Vix tamen hæc avido conſumit pabula dente
Cum

Cum subito plebes obducti claustra suilis
Pulverulenta petit, tritâque volutat arenâ
Artus, prolixamque capit per membra quietem.
Sæpe etiam fortes experta Cupidinis arcus
Agmina sollicitat flammis Vulcania conjux;
Ferventesque mares sejuncto è rure vocatos
Femineo pecori permiscet villicus agris.
Non tamen ille diu confusam gramine turbam
Imprudens patitur, mixtamque in chorte morari;
Quin etiam patribus lectis ex agmine denas
Præfigit luces; queis magno examine prolem
Suscipiant, repleantque novâ penetralia gente.
Post, ubi porca tumens ingenti mole gravatum
Ægre uterum gestat, porrectisque arva papillis (9)
Verrere visa, statim communi chorte remota
Hospitio paritura brevi concluditur arcta,
Grandis ubi pridem gentem manet arca fœtam,
Infelixque latet diuturno carcere porca.
Hinc aliam atque aliam fœcundo pondere pressas
Angustis concludit haris studiosa juventus,
Enixisque replet contracta suilia turmis.
Interdum nec prata Sui vernantia fœtæ,
Nec propriam quandoque licet percurrere chortem.
Farra tamen videas totis fusa aurea cellis
Et vitreo puros undantes fonte canales,
Languida queis mater, prolisque caterva recentis
Torquentem placare famem, dirumque bibendi

Ar-

(9) *Papillæ supra modum porrectæ porcam indicant illa die pariturum.*

Ardorem poſſit nitidis extinguere limphis.
Mox, ubi progeniem repetiris nixibus edit
Turba ſuam, cautis oculis examina luſtrat
Villicus; & quos tenues, aut mole minores
Reperit, immeritos ſubito dat prodiga pullos
Dextra neci, quinis tantum, terniſve relictis,
Quos plenis fœcunda parens alat uſque mamillis.
Parva tamen legio clauſis jucunda recluſis
Effundit ſeſe, bis denis lucibus actis,
Et teneros luſura ciens per clauſa ſodales
Atria, præcipiti gaudet concurrere planâ.
Inde volutabro juvenilia membra revolvit,
Et lutulenta petit detentam carcere matrem,
Uberaque exhaurit labris conferta tenellis.
Æquora tum chortis repetit, tum limina matris,
Itque reditque viam totis feſtiva diebus.
Quatuor ut vero numeravit cornua Lunæ
Chortibus excedit ſubito numeroſa juventus
In plures diſtincta greges, latoſque per agros
Improviſa ruit paſtus tonſura virentes.
Maſcula ſed pubes, nunquam viſura ſorores,
Acta loco longè, campis, ubi turma parentum,
Pellitur, & tectis hæres ſuccedit avitis,
Femineis pullis muliebri in chorte relictis.
Villicus hìc caſtrare jubet matreſque, patreſque,
Atque ſaginandas aurato ſemine turbas
Providus obſignat, patreſque in rure futuros,
Quos poſtrema dedit porcos fætura novellos.
Cum vero caſtrata ſabis armenta ſaginat,
Nec

Nec pecus, ut quondam, lætis ſpatiatur in arvis,
Gramina nec deinceps campi florentia mandit;
Chorte ſed ignavum noctesque dieſque moratur
Dente fabam crebro, flaventiaque hordea paſtum,
Tertia decreſcens acuat dum cornua Phœbe.
Tunc artus magnâ circùm pinguedine tectos
Lenta trahunt pecudes. Sed largus villicus inſtat
Indica denſatæ frumenta obtrudere genti,
Dum quæſita prius moveat faſtidia menſa
Luminaque aſſiduo ſuccumbant victa ſopori.

Haud mora: continuo ferro præcincta juventus
Agmina craſſa movet, raptiſque ex agmine porcis
Hic jugulum duro tenerum mucrone reſolvit,
Ille adipem ſoleis ſubjectis purgat ahenis,
Artubus aut piſis farcit de more ſagimen,
Cetera dum condit denſarum turba cruorem.
Fervet opus, menſaſque parat laniena ſuperbas,
Queis opulentus herus repetat cum fœnore ſumptus.

Finis libri undecimi.

RU-

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER DUODECIMUS.

Fontes.

NOn mihi præcipites violentis fluctibus amnes
Pinguia maturis populantes meſſibus arva
Cura ſequi. Blando vitrei me murmure rapit
Uſque redundantes niveo de pumice fontes, (tantum
Tuta, queis Nymphæ captant ad littora ſomnum.
Numina, quæ tacitas ripas habitare ſueta
Fronde ſub umbroſâ frigus captatis opacum,
Lacteaque alternis recreatis membra fluentis,
Dicite, quo duras proſcindant impete cautes,
Ac rupto ſaliant reſonantes marmore rivi;
Munere ſi veſtro manant è rupibus undæ.
Æthereas quà ſacra domus ſe tollit in auras
Turribus inſignis, vaſtiſque auguſta columnis,
Religione virûm multis cumulata talentis;
Cujus inauratis nitidas fulgoribus ædes
Ornatas gemmis, argento, auroque recocto
Cœlituum Regina tenet *Guadalupia* Virgo,
Plurima quæ largâ partitur munera dextrâ;
Hàc rivus mediis ebullit ſaliſus arenis

Im-

Impuris limi commiſcens fæcibus undas,
Quæ fauces alveo ſitientes turpiter arcent.
Scilicet infectis tetrâ ſalſugine campis
Ebibit ingratos labris fons ille liquores.
Aſt ſi lenta tibi febris præcordia rodat,
Divinoſque velis pulſare Machaonas omnes
Ipſe tui factus languoris doctus Apollo,
Arripe turpatum commixtis ſordibus amnem
Deſpectoque gravi limique, ſaliſque ſapore,
Ebibe cœnoſo certam cum fonte ſalutem.
Hinc etiam medio putei miraberis alveo
Impete ſic magno luteas erumpere limphas,
Ut plenum credas amnem fluere inde per æquor.
Vix tamen alveolo diſcedit ſordibus humor,
Cum ſubtilis aquæ reptat per gramina vena.
Quippe undas furialis agit veſania venti
Carcere concluſi tetro, rabieque malignâ
Per rimas agri cœlum quærentis apertum.
Nil autem nomen peperit præſtantius undis,
Quam facto miranda novo ſublimis origo.
Joannem poſtquam Didacum *Vadalupia* Virgo
Mexiceaſque palam clemens inviſerat arces,
Inſolitis Indus (1) mentem turbatus & ora
Prodigiis, amiſſa negat ſe ſigna locorum,
Quos plantis Regina ſuis ſacraverat antè,
Poſſe ſequi; mediiſque hæret ſuſpenſus in arvis
Incertam ducens ſociûm per devia turbam.

(1) *Indo Mexicano, cui* Guadalupana *Virgo apparuit, Io: Didacus nomen erat.*

Cum ſubito ruptis ſalſi compagibus agri
Terra ſalutiferos (dictu mirabile!) rivos
Ructat, certa loci quondam monumenta futuros,
Virgineos cui Diva pedes inſculpſerat olim. (2)
Ut ſolet interdum Princeps, cum ſedibus hoſpes
Succedit, cumulare amplis penetralia donis,
Hoſpitibuſque ſuum teſtari gratus amorem:
Haud ſecus hoſpitio Virgo ſuſcepta benigno
Prata ſalutigeri decoravit munere fontis,
Æternumque urbi pignus conceſſit amoris.

Hocce quidem patiens laudis viduatur honore
Dulcis aquæ rivus vicina ad tecta redundans
Exigui pagi, *Tzapopan* nomine dicti.
Sed quæ rara polus fonti portenta negavit
Donorum fœcunda parens natura rependit.
Funditur immenſus ſiccata per æquora campus,
Nullus ubi effuſis humectat rivulus undis
Jugera preſſa ſiti, quam non compeſceret Iſter,
Totaque flammatis Solis fervoribus uſta.
Non ibi cultus ager flaventia ſemina reddit,
Nec natis arbor curvatur frondea pomis:
Ac niſi canta ſolum velaret gramine tellus
Horrida vel pecudes ſiccis arceret ab arvis.

Qua vero exigui ſurgunt magalia pagi
Tzapopæ, binas in partes ſcinditur æquor,
Imbreque manantem largo recludit hiatum.
Intus enim gremio foſſæ penetrabilis alto,

Egre-

(2) *Vide ſis, Zodiacum Marian. P. Ovicdo part. 2. cap. 1. §. 7.*

Egregios artis longe ſuperante labores
Naturâ, rectà tectum ſe fundit in auras
Pumice connexum nullo, totumque puſillis
Undique compactum globulis ſubtilis arenæ,
Abruptamque offert ſecta compage cavernam,
Non clauſam Phœbo, tenebriſque nigrantibus atram,
Sed quæ avido bibit ore diem, noctemque repellit.

Non tamen undantè quiſquam penetrare receſſum
Auſit, ni magno cœli fervore coactus
Amne velit gelido totum perfundere corpus.
Tot ſiquidem dulces protenſo è fornice guttæ
Cryſtallo ſimiles, antri per inane ruentes
Præcipitant, ruptos ut credas æthere nimbos
Subjectum rorare ſolum pluvialibus undis; (3)
Quin tamen imber humum ſimili diverberet ictu:
Dextrâ namque ſpecûs magnas faſtigia guttas
Deſſeminant; quales pluviâ impendente feruntur
In terram, ſubitumque cient per tecta fragorem.
Penſilis at vero cameræ de parte ſiniſtrâ
Deucalionæos tectum ſe fundit in imbres.
Ut ſolet irriguos, liquefactis nubibus, agros
Illuvies Auſtralis aquæ replere fluentis
Ardua concutiens pluviali tecta tumultu,
Tempore quo terras urit Leo fervidus æſtu:
Haud aliter limphis ſudant laquearia foſſæ.
Occupat hinc luſtri medium denſiſſimus imber;
Sed blandus, ſed lenis aquæ, ſed murmure lento

(3) *Deſcriptio adeo fictione vacat, ut fons iſte non alio quam pluvia nomine cognoſcatur.*

Fornicis undantis ſenſim delapſus ab alto:
Qualis ubi inflexâ nimboſus Aquarius urnâ
Diſtrahit in tenues cœli per inania guttas
Flumina tranquillo ſegetes rorantia lapſu.
Inde ſuper videas humentia ſtrata receſsûs
Æquora diffundi tumidis undantia bullis,
Quæ vitreum ſubito tacitæ glomerantur in amnem
Et totam cœco percurrunt impete foſſam.
Has tamen ingenti pluviæ diſcrimine luſtrum
Diſtinguit, varioque ſagax inſignit honore.
Nam, quæ ſæva lacum fuſis quatit imbribus, unda
Opprimit inſolito turgentem pondere ventrem.
Quæ vero è ſummo guttatim volvitur arcu
Impendentis aquæ ſimulans alterna fragorem,
Non ita difficili vexat præcordia mole.
At quæ tranquillo, tenuique adlabitur imbre,
Nata levare ſitim, Phœbique arcere calorem,
Nec plenis epota cadis levis unda nocebit. (4)
Quàm vero præſtant riguæ ſpiracula limphæ,
Flumine quæ vitreo, ſolidoque è marmore tracto
Uruapam circum facilis decurrit amœnam.
Illa urbem propter, montis radice ſub alti,
Saxea telluris violento viſcera rumpit
Impete, & horrentes linquens fugitiva cavernas
In-

(4) *Mihi perſuaſum habeo, aquas omnes dulces ejuſdem eſſe ponderis. Sed cum aliæ citiùs, aliæ tardius viſcera penetrent, Idque vulgò earum levitati, aut gravitati tribuatur, placuit Pithagoricæ ſententiæ in deſcriptione indulgere.*

Inde per ora novem ternis hiſcentia palmis,
Nec vaſto ſpatio multum diſtracta viciſſim,
Erumpit convexa tumens argentea limpha,
Aſpergitque omnes bullis turgentibus alveos.
Quiſque fugâ deinceps labris ſe ſubtrahit arctis
Fons, vaſtumque petens, ripâ crepitante, canalem
Undantem replet geminatis fluctibus amnem.
Reptat humi rivus curſu per opaca ſonoro,
Abluit *Uruapam*, campoque eductus aperto
Saxa per, & glebas barathrum declivis in altum
Accelerat greſſum; præceps ubi foſſa profundam
Vellem aperit duris horrentem cautibus, atque
Virgultis denſam rimoſâ ex rupe renatis,
Quæ pennata cohors volucrum feſtiva frequentat.
Hanc vero in vallem præceps inſtante ruinâ
Volvitur amnis aquâ cœlum volitante per omne.
Nec tamen æquali clauſtrum tranſcendere ſaltu
Torrenti natura dedit: pars quippe ſupremas
Conſcendit rupes, horrentia labra, canalis;
Indeque præcipiti ſaltu petit ima per auras,
Dum reliquum lato, limphæ ſtagnantis adinſtar,
Alveo ſubſidit flumen, ſimulatque quietem.
Nam cum dura ſilex hinc inde repagula tollens
Innumeris circùm rimis inciſa fatiſcat,
Ceu magnum denſa terebratum cuſpide cribrum, (5)
Præbet iter tectum clauſo ingenioſa liquori.

(5) *Huic fonti* Tzararaqua *nomen eſt, quod in lingua Tarascenſi, Provincia Michoacanenſis propria, cribrum denotat.*

Hinc cautes ſummo compreſos impete fontes
In jactus totidem, quot rimis dura dehiſcunt
Mænia, diviſos ludens jaculatur in auras.
Ceu tenſo quondam nervo contorta ſagitta
Impete lapſa fero vacuum proſcindit inane
Effugiens arcum magno conamine flexum:
Haud ſecus unda fluens curſu fugit alite ſaxa.
Aſpera quæ ſuperat violento mænia ſaltu
Unda tenet medium: cribroque eliſa frequenti
Hac illac fluvio ſalienti e rupibus aſtat,
Raraque divinæ referat miracula dextræ.
Inde lacum quatiunt lapſo jam fonte coactum,
Vitreus unde fluens ſinuoſis flexibus amnis
Algenti recreat pecudes, agroſque liquore.
Non ita rivus aquis unquam refrigerat arva,
Quem tetra clivus revomit *Chucandiras* alvo.
Ille per auriferæ ſilicis præcordia curſu
Præcipiti fertur cæcum terebraſſe canalem,
Magnanimoque auſu pinguem penetrare fodinam.
Ut vero torvi Plutonis regna reviſit,
Volvitur in præceps patulo fons aureus ore,
Non gelidum rigidis eructans faucibus amnem
Fertilibus campi recreandis fœtibus aptum;
Sed ferventis aquæ glebas rigat ille fluentis,
Ut limphis mollire dapes, carnemque domare,
Ac tauri poſſis coſtis avellere tergus.
Si tamen æger ames quemvis expellere morbum,
Tu ſolers propter fumantia flumina thermas
Extrue: dumque ignem furialis limpha remittit,
Mem-

Membra tepeſcentes demergas creber in undas,
Tota quoad fracto diſcedat corpore peſtis:
Tabida ni febris lento fervore medullas
Rodat, languenteſque diu tenuaverit artus.
Scilicet in certam pellit fons ille ruinam
Tabe laborantes, lethoque immergit acerbo.
Inſolitis etiam ferveſcunt æſtibus undæ
Grata ſalutifero rorantes flumine rura,
Vilia quæ tenuis cingunt magalia pagi,
Nomine quem proprio effert Bartholomæus in aſtra,
Dives erat propter ſpectandus gramine multo
Campus, ubi parvo curvantur jugera dorſo,
Tectaque viſceribus latitat Vulcania peſtis
Undique flagrantes dorſi radice liquores
Eructans, multoque immiſcens æquora fumo.
Parvus enim puteus ſubjectis ignibus uſtus
Tam violenta tumens incendia concipit æſtu,
Mœnibus ut propriis, nigriſque iratus arenis
Bulliat inſanus, cœlique ad culmina nubem
Fumantem tollat, Solemque umbrare minetur.
Aſt mirum, quantùm parvo digreſſus ab alveo
Et lætas faciat ſegetes, & largus ariſtis
Fœnore multiplici Cerealia munera donet.
Non campus gravidis fuſos de nubibus imbres,
Nec limoſa ſitit turgentis flumina Nili;
Duſtilibus roret puteus dum prata fluentis.
Nemo tamen fontis calidas ſitit amplius undas,
Quam duri gravibus morbi cruciatibus uſtus.
Nullus enim tanto vexabit membra dolore,

Nec putridis adeo depaſcet febribus artus
Morbus, quem calido non pellant balnea fonte.
Non febris, non plaga putris, non gallica peſtis,
Nec quæ perpetuis conſtringit corpora vinclis
Prava lues, unquam limphis immota reſiſtet.
Præterea crebro terebrata foramine tellus
Ardentem circum puteum, nunc ignea limphas
Ferventes revomit, cœco nunc impete fumum
Projicit, & totum cœlumque, agrumque vapore
Umbrat. Quæque tamen pretioſo provida limo
Large ſpumanti, ac tergendis veſtibus apto,
Rima verecundis ſemper ſuccurrit egenis. (6)
Indica ceu veſtes Aloe (7), potumque, ciboſque,
Tectaque Mexiceis conſtanti munere donat:
Haud ſecus accenſus rapido fons limpidus æſtu
Smegma tibi, limphaſque dabit, certamque medelam.
Nil tamen occiduos exornat gratius agros
Quàm largis rivus limphis inſignis & ortu,
Priſcus *Aticpacus* quem cœlo laudibus æquat.
Subter enim vicum tellus ſaxoſa dehiſcens
Aſpera ſublimis recludit viſcera montis,
Ingentemque aperit nivea inter marmora foſſam
Collibus hinc atque hinc ſeptam, ſcopuliſque rigentem.

Quæ

(6) *Pauperes veſtibus ſuis tergendis hoc limo pro ſapone interdum utuntur.*

(7) *Planta iſthæc* Maguei *appellata quoddam vini genus* Pulque *diſtum ſuppeditat largiſſime. Folia pro tegulis aptant Indi, iiſdemque aſſis pro cibo utuntur; ni ex eorum fibris fila dicant, telaſque conficiant.*

Quæ cyathum tereti referens curvata figurâ
Volvitur in gyrum, muſcoſoque hiſpida mento
Saxa tegit vaſis, quod non alata ſagitta
Trajiciat, nec Cola queat ſuperare natatu.
Imminet huic cyatho præcelſo vertice conus,
Arbore denſus apex, frondiſque obſcurus ab umbrâ,
Et qui ſublimi ſuperante cacumine nubes
Solus opem poſſet turbæ præſtare gigantum,
Si celſum rurſus vellet conſcendere cœlum.
Inde per abruptas reſonanti gurgite rimas
Præcipites rorant niveis de rupibus amnes
Immenſam claro qui totam flumine foſſam
Replent, & grato pulſant cava ſaxa tumultu.
Aſt adeo purus manat pellucidus humor,
Ut piſces valeas facile numerare natantes,
Calculus & fundo pateat numerabilis omnis.
Cum vero vitreis muſcoſas abluit undis
Cautes, turgenti decurrens gurgite latus
Amnis iter præbet ratibus venientibus alto,
Inceditque gravis per amœnos frondibus agros,
Nunc lucos rorans dextrâ, nunc prata ſiniſtrâ,
Tergemino donec contingat vortice pontum.
Dulcior at nobis largo fons vitreus amne,
Mollis ubi populus languentia corpora thermis
Recreat, & nocuum gaudet lenire calorem.
Non formoſus aquas viridanti culmine clivus,
Aut vomit abſciſſo ſcabroſus marmore collis,
Sed medio paulum ſubſidens æquore foſſa
Exſecta in lunam, viceniſque amplior ulnis,

Ari-

Arida quam circùm muris argilla coronat.
Inde potens agri gremio natura recluſo
Per bis ter ſectos nullo ſudore canales
Ingentem populo cumulum permittit aquarum.
Ut tamen accepto miſceret ſeria ludo,
Alternis fontem ſolers inſigniit undis.
Hæc ſiquidem calido deſudat flumine rima;
Illa tepeſcentem facili vomit ore liquorem;
Frigida queis alio ructata foramine limpha
Succedit, variiſque replent humoribus alveum
Mobilibus ſtratum globulis candentis arenæ.
His opulentus aquis medio fons ſemper adornat
Balnea rure, gelu mixto jucunda calori;
Quæ neque marmoreis alibi fulgentia labris,
Vana nec argento quondam radiantia puro
Ductilibus potuere unquam ſuperare fluentis.
Ah! Quoties olim tepidis demerſus in undis,
Ebria cum tumidis undat vindemia botris,
Fracta ſalutiferis recreabam corpora thermis:
O! utinam feſſo rurſum mihi priſca liceret
Balnea, cryſtalloque pares inviſere fontes,
Et cœlo, terrâque iterum gaudere benignis!
Sed quoniam truculenta negat Fortuna levamen
Omne mihi, facili modulatus carmina plectro
Dulcia rura ſequar, doctaſque Heliconis ad undas
Turbida ſylveſtri ſolabor tædia cantu.
Vos rupes, Nymphæ, vos veſtros pandite fontes,
Et patrii miranda ſoli referare profeſſi
Mexicææ majora Deæ portenta canamus.

Pa-

Pagus erat latis *Iſſlanus* nobilis agris
Et riguis opulentus aquis, ac divite glebâ,
Quam partim cupidus raſtris domat uſque colonus,
Armentis partim largus concedit alendis.
Hinc lætas videas meſſes flaveſcere terrâ,
Ac paſſim tondere altos pecuaria paſtus.
Divitias agri mediis effuſus arenis
Illimi fons auget aquâ, quæ jugera circum
Funditur, egregiumque ſibi per ſæcula nomen
Fecit. Namque per abruptum fons miſſus hiatum
Cum vagus effuſos campos riget amne perenni,
Attamen alveolo quiſquam ſi forte propinquet
Obtutu luſtrare vigil miranda fluenti,
Protinus unda pedem, veluti ſuffuſa rubore,
Cauta refert retro, greſſumque exterrita torquet; (8)
Moxque iterum latici vitreas producit habenas.
Ut ſolet herba toro ſurgens *Pudibunda* virenti
Ingenti bifidas luxu deprimere frondes;
Si tamen ipſe comas unquam temerarius auſis
Incautâ tractare manu, tunc illicet omnes
Herba plicat frondes, roſeo correpta pudore: (9)
Non ſecus unda pudens oculos fontana refugit.

Quod

(8) *Hic aquarum regreſſus, quolibet ad fontem accedente, adeo notum eſt in omni provincia Michoacanenſi, ut nullus ſit, qui dubitet.*

(9) *Herba Pudibunda, ſeu verecunda dicta, lippis ac tonſoribus nota eſt in omni America ſeptentrionali; de eaque diſſerte agit Polignac.*

Quod ſi tantillum rivi digreſſus ab alveo
Ingenioſus ames paſſus iterare relictos,
Cunctantemque priùs repetito examine fontem
Aſpicias, fluitans non amplius unda moratur,
Sed curſu reptat celeri fugitiva per agrum.
His autem majora tibi portenta recludit
Crebra jugis, Phœboque flagrans *Guaſteca* furenti.
Non pavidas undas, nec ſtagna fluentia vitro
Jactat; ſed limpham, promptas quæ vocibus aures
Porrigit, ingratoque furit commota fragore.
Tollitur è calidæ gremio telluris amæno
Tranquilla fons mitis aquâ, tenuique ſuſurro,
Culmine quem clivus ructat *Tamapachius* alto,
Tergaque delapſis rorat vernantia limphis.
Aſt placidi fontis cornu ſi forte ſonoro,
Incautuſve agites raucis clamoribus amnem,
Unda furens ſubito magnas exardet in iras,
Sævit inops animi, circumque inſana per alveum
Ducitur, & jactis putei quatit aſpera limphis
Mœnia: quòque magis lituì clangoribus æther
Perſonat, aut alto montes clamore tremiſcunt,
Hòc magis, amenti ſimilis, furit undique rivus.
Ut vero poſito tranquilla ſilentia cornu
Succedunt, aut ora ſonum, vocemque coercent,
Fons rabiem ponit, nec rurſus commovet undas. (10)

Non

(10) *En la Guaſteca . . . en la cumbre de Tamapachi eſta una fuente, que con las voces, o con ruido de trompetas, ò clarines ſe inquieta, y ſale con grande fuerza; y ſi multiplican*

Non ita flagranti veſanis fluctibus iræ
Teguacanus aquâ lætos fons irrigat agros; (11)
Sed foliis leviora parit per ſaxa fluenta,
Semina queis reddit pinguis flaventia gleba.
Amnis enim gremio miſſus telluris ab imo
Æquora nequaquam perfundit fonte perenni;
Alternis ſed enim manat mutabilis horis,
Nunc grato virides irrorans flumine campos,
Nunc, inter montis curſu ſpelæa retento,
Deſtituens parcus ſitientes prorſus arenas.
Nec compreſſa ſiti rurſus fluit unda per arva
Quin prius e ſectis horrentia flamina rimis
Præmittat, trepidoque ſonent cava luſtra boatu. (12)
Ut ſolet inſtabili rivus *Lavyelius* amne
Nunc inſtare labris, nunc furto abducere limphas,
Nunc ſuperare moras, nunc inter ſaxa morari. (13)
Nec tamen hos tractus adeo fœcunda decorat

Pro-

---

las voces, multiplica ſu furia, y en callando ſoſiega. Vetancurt Theatro Mexic. p. 1. t. 2. c. 6.

(11) *Proprius urbis nomen* Tehuacan; *vulgo tamen* Teguacan.

(12) *Entre los quales un riachuelo, que nace en* Tehuacan ..... *el qual no corre de ordinario, ſino a horas: porque ſe vè, que una hora corre .... y por otra ſe ſuſpende .... Es de manera eſte prodigio, que todas las veces que el agua aſoma por eſta boca, viene bufando, y embiando por delante cantidad de ayre, que haze eſpantoſo ruido. Torquemada t. 2. lib. 14. cap. 30.*

(13) *Vide Bomare verb. fontaine.*

Prodigiis natura ſuis, ut cætera faſtu
Æquora deſpiciens, ipſis portenta negarit:
Quin etiam diris *Nexapa* obnoxia morbis
Fontanos docuit latices manare viciſſim.
Surgit enim celſum mediâ regione cacumen
Supremâ Phœbo minitans cervice ruinam,
Cujus per latum, ſciſsâ radice, foramen
Purior argento, vitroque ſimillimus amnis
Manat, qui luces curſu metitur & umbras
Alterno, Solemque fugit, Lunamque requirit.
Vix ſiquidem flavas Solaris lampas arenas
Lumine perfundit, Phœboque effulgere fluctus
Incipiunt, cum limpha gradum taciturna retorquens,
Ceu Solis radios odio naſcentis haberet,
Continuo nigro ſe claudit montis in antro.
Aſt ubi Phœbus equos Neptuni mergit in undas,
Humida nox inſtat, Phœbeque incerta propinquat,
Ocyius inſtabilis repetit ſua flumina curſu
Fons celeri, campoſque irrorat noctis in umbris.

Larga tamen nuſquam plures natura coegit
Prodigio ſimiles fontes, quàm montis in alvo
Lenibus undanti labris, luſtriſque frequenti,
Quem populi priſcâ *Quincum* de voce vocarunt.
Nunc ſiquidem videas fluitantes amne cavernas
Dulci; nunc liquido ſudantes ſulphure; fontes
Nunc etiam ſalſos nitrato flumine, cujus
Candenti ſpumâ faſtigia dura renident.
Hæc gelidâ rorat celſo de culmine foſſa;
Illa per occultos calido fluit amne canales;

Ni

Ni mordax revomat per rimas cautis alumen.
Undique limpha fluit vario medicamine mixta
Congrua deliciis, & morbis nata mederi.

Finit libri duodecimi.

RUSTICATIONIS MEXICANÆ

LIBER DECIMUS TERTIUS.

Aves.

INdigenas cano ruris aves, (1) quas prædia lucis
Uſque renaſcentes donant obſonia menſis;
Et quas umbroſo ramorum nigra receſſu
Sylva tegit pictas vario ſplendore colorum,
Et blandas reſono modulantes gutture voces;
Ac demum quas arma juvant, & vivere rapto.
Magna quidem aggredior. Veſtras reſerate, Napææ,
Vallis opes, totoque omnes accerſite luco
Ante oculos volucres, moreſque, habituſque benignæ
Dicite, & alternos nemoris per frondea cantus.
Innumeras quondam ſylvis America volantes
Condidit inſignes nitido velamine plumæ,
Egregiaſque adeo dulcis modulamine linguæ.
Inde etiam patrias cicuratas chorte volucres
Nutrierat, multoſque ſinu complexa feraci

Edi-

(1) *De avibus in hoc libro, deque feris ac ludis in continentibus duobus dicturus monere operæ pretium duco, nequaquam mihi propoſuiſſe omnes omnino in medium adducere; quod profecto carminis hujus anguſtias prætergrederetur; ſed nobiliores tantum, atque inſignieres.*

Ediderat teneros pipienti examine pullos,
Cùm generoſa dedit nobis Hiſpania dono
Gallinas, charæque tulit convivia genti.
Ut vero Hiſpanus vectas ſuper alta carinis
Chortibus has junxit, præſtantia dona, volucres,
Gallinis reſonant paſſim gloccientibus urbes,
Prædiaque, & pagi, & miſeræ magalia plebis.
Quis tamen has memoret, poſtquam Vanierius omnes
Providus implevit pretioſo munere chortes,
Aoniamque tulit, Phæbo plaudente, coronam? 25
Chortibus hinc tutis, & chortis gente relictâ,
In nigras ſylvæ tacitus decedo latebras
Fallere ſylveſtres laqueo, viſcoque volantes.
Jamque Indum longe nemora inter frondea Pavum
Agmine denſato ſobolis, turbâque ſororum 30
Stipatum cerno gramen tondere ſub umbrâ.
Nam modo qui longo chortes examine replet,
Continuiſque agitat noſtras clamoribus aures,
Incoluit nemorum, nullo moderante, receſſus,
Principiumque trahens ſilveſtri a ſanguine patrum 35
Immortale genus frondoſo in monte reliquit.
Segnis ad effuſum volucris montana volatum
Prævalet ardenti prolixa per æquora curſu.
Illa ſagax nidos ſubter virgulta tenellos
Conſtituit, gaudetque umbris educere prolem, 40
Et totam ſociûm, Phæbo flagrante, catervam.
Ut vero auratum Titan caput extulit umbris,
Illicet in campum turbam mas ducit amænum,
Alterniſque orbes innectens orbibus unus

Accenſum ſociis intus teſtatur amorem.
Turgidus ingluviem, colloque in terga retorto
Erigit hirſutas magno conamine plumas,
Radit humum pennis, velatque proboſcide roſtrum,
Expanſoque altæ ſinuoſo firmate caudæ
Flexilis in gyrum toto devolvitur agro,
Et circum denſo cingit glomeramine Pavas.
Utque omnes petulans turbæ perſolvit honores,
Fonte levare ſitim vicina in flumina ducit
Inde reductarus nota ad virgulta ſodales.
Tu tamen ut captis agites convivia Pavis
(Quippe cohors avium, neſcit quæ ſepta domorum,
Obtegit auratâ totum pinguedine corpus.)
Sollicitus dextrâ teretes tibi ſume bacillos,
Et dum turba levis ſub frondis pipilat umbrâ,
Pelle loco denſo, productumque ejice in æquor.
Illa catervatim curſu ſe proripit acri,
Præcipitique fugâ patulum ſe fundit in agrum.
Ocyus ipſe tuis jactis in crura bacillis
Obtruncare pedes, lucoque arcere labora.
Illa pedes ſubito binos truncata queſcit,
Et gemebunda ſedet frondentis gramine campi.
Aſt ſolet interdum noctis pennata ſub umbras
Turba vireſcentes alis conſcendere truncos
Arboribuſque latens placido indulgere ſopori.
Ipſe tuos ſolers laqueis tunc cinge bacillos,
Et ſocium magna munitum lampade tecum
Educ, qui flammis Pavorum lumina paſcat.
Ut vero tacitâ laxarit membra quiete

Ali-

Alituum ſociata cohors, rumore profundum
Rumpe gravi ſomnum, flammatamque objice tædam
Turbæ commotæ, ſubitoque fragore timenti.
Illa coruſcanti ſubjectam lampada luce
Luminibus luſtrat fixis, porrectaque colla
Obtutu mirata jubar defigit in uno.
Ruſtica ceu quondam, campiſque aſſueta juventus,
Oppida quæ nunquam, nec magnas viderat urbes,
Si quando auratos liceat ſpectare penates,
Inſcia turba ſilet, mentemque per omnia volvens
Circumfert oculos, laribuſque abſcedere neſcit.
Interea quercum ſenſim conſcende comantem
Armatus baculis, cautuſque ſilentia ſerva.
Tunc Pavi collum laqueo connecte retortum,
Innexumque ſtatim ſublimi dejice trunco,
Quem ſocii ramis delapſum dextra prehendat.
Mox alium atque alium laqueatis prende bacillis,
Dum totam Pavis quercum rudaveris altam.
Mole refert Pavum criſtatus Phaſidis ales
Seu fulvus fuerit, nigrâve rubigine tinctus:
At molem facilè præſtanti corpore vincit.
Erigit ille brevi ſublimem vertice criſtam
Mollibus effictam plumis, cultuque decoram;
Ac Cyprium flavâ pennâ referente metallum,
Aut potius nigrâ pulchrum ſuperante Gagatem
Obtegit egregios artus; croceoque veneno
Crura nitent, roſtrumque audent æquare colore.
Non celeri volucris præſtat feſtina volatu,
Nec celſas audet pennis conſcendere pinus:

Sed ſuperat crebro nemorum ſublimia ſaltu
Arduaque impavidum gaudet captare ſoporem.
Tarda tamen pennis, plantis producta citatis
Æquora metitur; campoſque emenſa patentes
Eludit celeres ſubeuntes pone moloſſos.
Hinc opus eſt laqueis rapidam captare volantem,
Lædere vel jacto lethalis fulmine plumbi,
Regia ſi cupias obſonia ponere menſis:
Quippe avibus præſtat reliquis jucunda ſapore,
Lautaque *magnifico* decorat convivia luxu.
Et ſi mactandis deſint aconita moloſſis,
Ipſa tibi dirum præſtabunt oſſa venenum.
Si vero Scythicâ chortes augere volucri
Pronus ames, laribus volucris cicurata benignis
Atria tota domûs pipienti prole replebit.

Interdum binis avibus, quæ curſibus auras
Prævertunt, ſocium gallus ſe Phaſidis addit.
Altera, quæ plumbi ſimulat pennata colorem,
Garrulitate potens, *Chachalacaque* nomine dicta,
Robuſtas nunquam gallinas artubus æquat.
Altera, quæ plumâ ſordet velata nigranti,
Pava peregrino de nomine dicta colonis,
Corporeâ ſuperat gallinas mole minores.
Garrula prima ſtatim luco ſe prodit amæno,
Inſidiiſque virûm nigros indagine ſaltus
Luſtrantum capitur crocitantis murmure linguæ;
Dum ramis tacito nigrantibus ore quieta
Paſcitur interea maturos altera fructus.
Neutra tamen menſis præbebit pinguibus eſcam,

Ni

Ni ſimul ac fato volucris concedit acerbo,
Venator plumis promptus nudaverit artus,
Nudaque paulatim frigeſcant aere membra.
Viſcera ſi vero ferventi traxeris alvo,
Nulla ſatis fuerit duratum flectere pectus
Flamma, furetque datis fruſtra Vulcanus habenis.
Eminet aſt ſylvis, Latonæ ſacra volucris,
Perdix, inſigni ſemper quæſita ſapore;
Quam lætis comitatur agris peregrina Coturnix,
Solemneſque dapes menſis regalibus offert.
Utraque ſublimes impos conſcendere frondes
Propter humum celeri ſcindit ſuſpenſa volatu
Aera denſatum, vileſque abjecta penates
Incolit, & nidos ſubter virgulta locatos
Pullorum fœcunda parens examine replet.
Pinguibus his avibus ſolers hic retia tende;
Aut ſenſim tacitis figens veſtigia campis
Nocte quieſcentes, preſſaſque invade ſopore,
Si quandoque velis regali accumbere menſæ.
His ſociatus edax frondoſis agmina campis
Turdus agit, nigroſque metu correpta Palumbes
Montes innumeris avibus ſtipata frequentat,
Apta quibus licuit venatu lina parare.
Has tamen alter amet menſas, prædamq. recentē
Undique collatis apponat feſtus amicis.
Me juvat alituum cantus haurire ſonoros
Auribus, atque oculos vario recreare colore.
Ac primos dulcis tollat *Julqueus* honores,
Egregium cui penna tegit totum aurea corpus

Eximiâ formâ præſtans, ac Paſſere majus.
Guttura nigranti fulgent diſtincta colore,
Et caudâ, longiſque unà nigrantibus alis
Miſcentur pennæ pennis albentibus atræ.
Illa cito volucris noſtris cicuratur in aulis,
Inque humeros veniens ſaltu feſtiva frequenti
Ore legit Cererem, cantuque arguta ſalutat,
Et dominum variis oblectat candida ludis.
Non ſic alternis variatur nobilis ales
Paſſeribus longe major, ſed munere formæ
Inſignis, tyrio velat cui tincta veneno
Membra chlamys fluitans, totumque a vertice fuſa
Egregium roſeo decorat velamine corpus.
Ille quatit rectâ criſtam cervice rubentem
Plumis effictam levibus, oculiſque ſerenis
Educit ſuaves reſonanti e gutture voces.
Sed præſtat dulci famoſa Acredula cantu
Præſtanti forma, terniſque coloribus aucta.
Luteolis mixtas maculis cineraceus ales
Oſtentat niveo plumas candore micantes
Molliaque argutis oculis ſpectacula præbens,
Concentus, Philomela, tuos imitatur acutos.
Nulla tamen *Pito* volucris certare canendo
Aut æquare poteſt dulcis modulamine vocis.
Olli turpe caput, breve roſtrum, ac plumbea veſtis,
Et mœſtum gracili præſefert pectore luctum.
Ut vero modulis mordaces fallere curas
Incipit, & vocem ſuaviſſima colla canoram
Flectunt, ſollicitum preſſo de corde dolorem

Pro-

Projicit, inſolitâque aures dulcedine mulcet.
Hanc habitu ſimulat volucris, penniſque referret,
Quæ valles habitat pronas, ſaltuſque frequentat,
Ni longas fuco flaventi immergeret alas.
Illa tenebroſis ſylvarum condita ramis
Cymbala concentu viſa eſt pulſare ſonoro.
Principio volucris tinnitu murmurat alto,
Effuſis exinde aliis luſura camœnis,
Dulcia dum ſimili tinnitu guttura elaudat.
Non ita feſtivo reſonat triſtiſſimus ales
Cantu, *Centzontlus* fucato nomine dictus, (2)
Omnia conſimilis Merulæ formamque, coloremque;
At minor eſt cantu, gratis & vocibus impar.
Dulce canit volucris, ſed mœſto pectora luctu,
Triſtitiæque lares denſatis nubibus umbrat.
Sed quæ crudeli compreſſit corda dolore
Ille, levat dulci parvus modulamine *Riſis*
Cæruleo totum velatus tegmine corpus.
Uſque ciet modulos caveâ feſtivus in arcta;
Et ſi luce nigras noctis pulſaveris umbras,
Ille tibi blandis mulcebit luſibus aures.
Mole coloratus vario medicamine paſſer
Et gratis etiam *Riſem* concentibus æquat.
Aſt quantum rutilis præſtat fulgoribus ales!
Sydonio totam fucatam murice plumam

(2) *De vero* Centzontlo *plura dixi lib.* 1. *a v.* 216. *ſicut etiam de Paſſere Mexicano ibid. a v.* 214.

Oſtentat, violiſque caput, fucoque nitentes
Cæruleo pennas mixtas fulgente ſmaragdo.
Nil tamen exiguo novit præſtantius orbis
Colibrio dulcis ſpoliato murmure vocis, (3)
Sed claro tenues pennâ radiante per artus.
Exiguum corpus, forſan non pollice majus,
(Quod roſtro natura parens munivit acuto
Atque artus ferme totos æquante volucris.)
Induit aurato viridantes lumine plumas
Et varios miſcet tractos a Sole colores.
Ille volat rapidum Zephyrum ſuperante volatu,
Et raucum pennâ tollit ſtridente ſuſurrum.
Roſcida ſi vero fragranti educere flore
Mella velit roſtro, vireſque reducere membris,
(Quippe aliâ quacumque negat ſe paſcere mensâ)
Siſtitur in medio concuſſis aere pennis,
Nectareum donec tereti trahat ore liquorem.
Aſt adeo prompte ſubtiles concutit alas,
Ut vigiles fugiant oculos, ludantque citatæ;
Suſpenſamque putes volucrem ſuper æthera filo.
Sin autem ſylvis borealis bruma propinquet,
Pluſque vagus ſolito frigeſcat Jupiter imbre,
Frigida præcipiti linquit *Colibrius* arva
Noſtra fugâ, linquitque levi viridaria pennâ,
Et longùm montis nigris abſconditus umbris

Indul-

---

[3] *Avicula hæc* Colibri *in America Meridionali; in Septentrionali vero* Chupa-mirto *dicitur*.

Indulget placido, ceu Progne arguta, ſopori,
Dum luces Aries ſtellatis noctibus æquet,
Verque novum pratis antiquum reddat honorem.
Quos vero reſono ſuperare *Canarius* ore,
Florida quem miſit nobis Hiſpania, certat.
Ille ciet varios crepitanti gutture cantus,
Dulciaque argutus ſectatur plectra viciſſim
Inſtabilis ſaltu metitus clauſtra frequenti.
Quod ſi animum ludis feſſum recreare jocoſis
Pronus ames, caveam digito continge canentis:
Ocyius ille modis, dapibus, limphiſque relictis,
Advolat urbanus digito colludere tenſo
Oblatoſque cibos compreſſo ex ore revellit;
Inque caput volitans roſtro diſcriminat alas,
Ordine diſponit plumas, & pectora comit.
Cum vero pullis nidos aptare tenellis
Ardet avis, facili conſternit brachia pinûs
Goſſipio, molleſque parat pudibunda penates.
Sin autem matri quæſitis vellera nidis
Deſint, cauta patri denſato e pectore plumas
Avellit, duroque pater dat corda dolori.
Tantus amor volucri, & generandæ gloria prolis!
Dum moror, & vigili contemplor lumine nidos,
Obſcuris crocitat lucis en regius ales
Carnoſo pulchram vinctus diademate frontem,
Collaque purpureâ præcinctus candida torque.
Mole refert Aquilam, ſed picto ornatus amictu
Alituum præſtat Reginæ munere formæ.
Incolit audaci Sylvarum devia faſtu,

Ni-

Nigrantique gregi, ſceptro, regnoque potitus
Sylveſtri, prudens tacitis dominatur in agris.
Hinc ſociata cohors, *Zopiloti* nomine dicti,
Siquando tauri retegit ſub monte cadaver,
Ante ſuum vitat Regem contingere prædam,
Reliquias exinde vorax hauſtura cruentas.
Non ſua regali diſtinguit membra nitore,
Nec felix ullo decoratur *Tzacua* ſceptro;
Induit at varias, ceu dulcis Acredula, veſtes,
Et ſocialis amat propriæ ſuccurrere genti.
Seligit umbroſo ſublimem vertice truncum,
Penſilibuſque comas exornans provida nidis
Tota virescenti latitat reſpublica fronde.
Hinc prudens ſobolis cuſtodem deligit unam,
Quæ ſubito Ceraſi ramis elata ſupernis
Inſidias hoſtis vigili ſtatione revelat;
Quæque renaſcentes inviſens ſedula nidos
Ore ciet cantus, frondiſque reverſa cacumen
Externas roſtro volucres, aliſque repellit.
Sin Ceraſis homines, gens olli inimica, propinquent,
Protinus incautos hortatur voce ſodales,
Ut pennâ nidos celeri, truncumque relinquant:
Ut ſolet interdum demerſus flumine Caſtor
Subjectas agitare undas, ſocioſque monere.
Sed jam deſertis humanæ vocis imago
Sæpius in ſylvis reſonat, meque ipſa vocavit.
Quas ego dum reputo voces, & lumina circum
Volvo, garrit honos nemoris reſupinus in alno
Pſittacus, obductus viridanti membra colore,

Lu-

Luteoliſque notis cervicem pictus honeſtam,
Atque etiam nitidam media inter tempora frontem.
Ingenioſa domi volucris cicurata magiſtro
Verba facit, riſumque refert, cantuſque movebit,
Et lacerum morſu digitum ſcelerata cachinnis
Irridet, gaudetque domos evertere roſtro. (4)
Cum vero garrit, plauditque ſibi ipſa volucris,
Arripit incautam, plumaſque, & viſcera vellit
Præpetibus pennis, armatuſque unguibus ales.
Subter enim frondes habitu formoſa ſuperbo
Alituum Regina ferox, & gloria ſylvæ
Regnat avis, pedibus, roſtroque inſignis adunco.
Illa nigro totum corpus fucata colore,
Intextis variat plumis candentibus alas,
Quas pandit volitans bis ſenas lata per ulnas,
Et curvis digitos, ac longis unguibus armat. (5)
Incolit obſcuro nigrantes robore lucos
Sepoſitoſque agros, avibus prædaque frequentes.
Ut tamen hoſtili ventrem ſaturare rapinâ
Ardet avis, caſtriſque ſuis optata propinquat
Præda, nemus ſubito linquit Jovis armiger atrum
Erectiſque ferùm ſummo de vertice plumis,
Fulmineo prædam raptat per inane volatu,
Impatienſque famis pedibus exenterat uncis,

Seu

(4) *De Pica* Guacamaya *dicta egi lib. 3. a v. 182.*

(5) *Inter plures Aquilas, quæ Americam incolunt, præſantiorem elegi, Aquilam regiam vulgo dictam.*

Seu volucris fuerit, vitulus ſeu raptus ab agris.
Aſt Aquilæ præſtat celeri ſuper æthera lapſu
Crudelis fulvo veſtitus tegmine Falco,
Et pulchrum rubro maculatus murice collum.
Mole quidem Gallum ſimulat, ſed præpete pennâ
Exſuperat volucres obductas monte rapaces.
Vix etenim pennâ mollis petit alta Palumbes,
Cum ſubito celſas replicatis orbibus auras
Conſcendit Falco rapidis velocior Euris,
Vincat avem donec, levibuſque ſupervolet alis.
Tunc prædo, gravido ceu nimbo jacta ſagitta,
Irruit in volucrem, ſparſiſque per aera plumis,
Ungue premit tepido rorantia membra cruore,
Abſconditque vorax media inter robora ſylvæ.
Non ita præcipiti pennâ ſecat aera Niſus
Et formâ, & fuſco volucris turpata colore;
Sed pullis nido ſæpe inſidiatur iniqua,
Audacique rapit furto ſcelerata parentes.
Prædonem circum glomeratur turba volantum,
Infixiſque diu plagis avellere prædam
Tentat, ſed pinguem conſtringit prædo rapinam,
Dum tectus ſylvâ proſcindat viſcera roſtro.
Huic ſimilis formâ, fuſcoque indutus amictu,
Mole minor chortes pravus ſubvertere Cenchris
Nititur. Hinc tenſis liquidum ſuper æthera pennis
Conſiſtit firmus, placidas neque commovet alas.
Ut vero pullos ſubjectâ in chorte vagantes
Aut colubrum campis cernit fera colla tumentem,
Ilicet infeſtis pipientes unguibus ales

Arri-

Arripit, & raptos ſuperas extollit in oras,
Dilaniatque ferox artus, & viſcera paſcit.
Sin vero pedibus ſerpentem ſuſtulit uncis,
Unguibus, & roſtro diſcerpit corda furentis,
Dum rabiem vitâ ponat, fugiatque ſub umbras.
Nunc verò poſtquam ſylvæ ſpectacula noſtræ
Grata dedi, ſubitò volucrum mirabile monſtrum
Saltibus abducam denſis, circùmque per orbem
Ipſe feram, morbis laturum forte medelam.
Abdita deſertis nemoris frondentis in umbris
Degit avis, gracili ſubtilis mole, ſed atræ
Obducit tanto corpus velamine pennæ,
Ut tenui ſimulet mediocrem corpore molem.
Olli cauda brevis, crus longum, binaque plumis
Sculpta nota, alterno volucrē medicamine pingens;
Altera, quæ minio dorſum fulgente decorat,
Altera, qua pectus niveos excedit olores:
Utraque magna tamen, latumque effuſa per orbem:
Sed quas omnino turpat ſpectabile roſtrum
Aſſimulans concham, variiſque coloribus auctum;
At gravius volucri; ſiquidem propè pollice latum,
Corpore quin etiam plumoſo longius ipſo.
Perfectam vero tactu ſuaviſſima plumam
Lingua refert, cordis languoribus apta mederi.
Æger enim ſylva tractam nigrantis ab alta
Includit caveâ, vincliſve tenere volucrem
Invigilat: dumque ipſa ſitim ſedavit in amne,
Abſterſitque frequens pennatam flumine linguam,

Ex-

Excipit ille undas ſitienti ſæpius ore,
Et dirum fracto pellit de pectore morbum. (6) 380

Finis libri decimi-tertii.

(6) *Avem iſtam, qualem vidi, deſcribo; quamvis aliàs ejuſdem generis eſſe non ignorem diverſis coloribus depictas.*

RUSTICATIONIS MEXICANÆ LIBER DECIMUS QUARTUS.

Fera.

NUnc mihi luſtra diu fidis agitanda moloſſis,
Quæ ſylvis obducta nigris numeroſa ferarum
Turba colit. Pavido, Nymphæ, ſuccurrite vati
Monticolæ, lucos ſolitæ miſcere ſilentes,
Et mores, habitumque trucem, rabiemque ferinam,
Infandamque agri cladem referate benignæ;
Et quas Odryſio damas captavero plectro,
Hiſce memor donis veſtras operabor ad aras.
Sylva fuit late quercu nemoroſa frequenti
Arboreis obducta comis, atque obſita dumis,
Umbroſos cujus preſſus formidine Phœbus
Horret inauratis ſaltus luſtrare quadrigis.
Aſt circum dives patulos ſe fundit in agros
Rivis perfuſos vitreis, & graminis herbâ.
Hoc nemus, has undas, hæc gramina torvus amavit
Impexis per terga comis *Eos* ſæpe *jubatus* (1)
Dictus, & antiquo formâ ſpectabilis orbi.

Ille

(1) *Fera hæc a Mexicanis* Cibolus *appellatur. Legeſis Bomare verb.* Biſon.

Ille quidem vastâ simularet mole juvencum,
Ni majora gravi turpis curvamine terga
Flecteret, & magno sinuaret gibbere dorsum.
Fortia quin etiam tensis per membra capillis
Obtegit Attalico nervosum vellere corpus,
Et caput inflexis, ceu Taurus, cornibus armat.
Crinibus exutam prorsus sine nomine caudam,
Cæruleisque notis oculos, duo lumina frontis,
Ostentat, patulisque exspirans naribus ignem
Omne decus profert, majestatemque leonis.
Membra venenatis fixus villosa sagittis
Suscitat ardenti vesanum corde furorem,
Invaditque atrox duratis cornibus hostem,
Mollia qui rigido violavit tergora ferro.
Ast postquam flavâ rabidus prostravit arenâ,
Obtinuitque acri pulchram certamine palmam,
Prostratum pedibus longùm proculcat acerbis,
Artubus infelix maneat dum vita cruentis.
Hinc armatus eques prolixo robore dextram,
Ferrea quod cingunt lucentis cornua lunæ,
Impetit insignem spatiosa per æquora prædam:
Dumque levis campos pedibus secat illa citatis,
Avolat ille levis, celeri pernicior aurâ,
Insequiturque feram cursu, promptusque *jubati*
Bina *bovis* lunâ fugientis crura recidit.
Si tamen hic rapido teli male saucius ictu
Irruat in fortem cornutâ fronte latronem,
Seu ferro confisus eques, seu corpore duro,
Aggreditur magno sævam discrimine pugnam.

Il-

Ille petit cornu, rabie commotus amarâ;
Hic collum dexter lunatâ vulnerat haſtâ;
Admiſcentque diu propriis fera prælia telis,
Exſanguis donec fuſo ruat ille cruore.
Non ita limphatus furiali accenditur irâ,
Nec latis regnat facilis *Tapyrus* in agris. (2)
Olli denſa parat tranquillos ſylva penates,
Quæ placidos aditus vitreæ vicina paludi
Exhibeat, tectamque viam, tutamque periclis
Monſtret inoffenſâ per devia rura quiete.
Gaudet enim tacitis corpus recreare fluentis,
Et magnos celeri fluvios tranare natatu
Bellua, porcinam membris imitata figuram.
Illa capillato ſinuoſum pondere dorſum,
Arrectaſque aures, turpique proboſcide nares
Exhibet, & fuſco velatum regmine corpus,
Quod modico ſublime gerit, ceu bucula, crure,
Sæpeque lugubres educit pectore queſtus.
Quod ſi villoſam coſtis avellere pellem
Paſtor ames, corioque feræ, ſpoliiſque potiri,
(Fertur enim pellis docto macerata labore
Deridere minas, ſæviſque obſiſtere telis.)
Limoſam propter laqueos compone paludem
Abdita nodatos vicino ad littora trunco.
Bellua nodoſo collum concluſa rudenti
Conatur funem repetito frangere niſu;
Dumque reluctanti trunco gemebunda recedit,

(2) *Fera hæc in America Septentrionali* Danta *appellatur*.

Gutture compreſſo vitam ſub robore ponit.
Sed prope rugitu lucus reboare Leonis (3)
Auditur, pavidaſque ſonus pervenit ad aures.
Vaſtâ mole Leo fulvo velamine tectus,
Armatuſque pedes duratis unguibus, altâ
Extollit cervice caput, caudâque trementem
Verrit agrum, torvuſque feras dominatur in omnes.
Accenſus rabie terret campoſque, nemuſque,
Impaſtuſque diu numeroſa armenta feroci
Voce quatit, teneroſque ovium de pectore fœtus,
Aut vitulum, aut etiam præſtanti mole juvencum
Ore rapit, laniatque cruentis unguibus artus.
Sæpe etiam fulvo comitem dumoſa Leoni
Sylva dedit Tigrim; quâ non audacior ulla
Bellua ſpumantis ſemper ſitibunda cruoris,
Et quæ conſtanti nunquam cicurata magiſtro
Ardentem crudelis alit ſub corde furorem.
Pelle tegit corpus, maculis quam deſuper atris
Ornat inaurato diſtinctus lumine fucus,
Et rictum validis accingit dentibus atrum,
Prolixâque furens animis quatit æquora caudâ.

Lu-

(3) *Nonnulli Americam Leonibus deſtitutam contendunt, quod feræ illæ Leones dicta jubis careant. Sed præterquam quod Plinius expreſſe aſſerit* Leones alios eſſe jubatos, alios non jubatos, *vidi egomet Florentiæ apud magnum Hetruriæ Ducem Leones binos, & quidem non jubatos, noſtriſque omnino ſimiles; quos veros eſſe Leones nullus in dubium revocaverat. Hæc pro Leonib. Americæ Septentrionalis; quidquid ſit de Leone illo Meridionali* Puma *dicto.*

Luſtra colit, campiſque audax ſpatiatur apertis
Hircani ſuperans cladem furibunda Leonis.
Sed cæcam pubes rabiem domat ignea telis.
Vix etenim latis reſonat palantis in arvis
Pernicies horrenda gregis, fumatque recenti
Sanguine tinctus ager, ſubito cum fida moloſsûm
Agmina limphati ducunt in bella bubulci,
Præcedit pedibus velox, & naribus acer,
Dilaniare feras, & veſtigare ſuetus,
Cætera quem certat plebes æquare ſequendo.
Ut vero lacerum concreto ſanguine taurum
Invenere viri, cinctique ad bella moloſſi,
Nare ſagax ſubito delibat membra cruenta,
Cæcaque prædonis quærens veſtigia roſtro
Innumeros circum ducit per gramina gyros,
Signa pedum donec captarit fervidus Umber.
Mox rapido curſu, pronoque per æquora roſtro
Reliquias furis diſperſas ceſpite cogens
Arva petit, ſylvaſque diu, fonteſque reviſit,
Ingenti ſociûm proptèr ſubeunte catervâ,
Dum tectum luco prædonem detegat alto.
Frondea tunc omnes latratu regna feroci
Complent, & prædam circùm clamoribus urgent.
Bellua terribili trepidat compreſſa coronâ,
Maturatque citis robur conſcendere plantis.
Sed truncum rurſus præcingit murmure turba
Fida canum, denſoque inſtat furibunda latratu,
Interea reſono moniti clamore bubulci
Nigrantem penetrant ſylvam, rabieque frementes

Arma parant, canibuſque citi, truncoque propinquant.
Ille feram jacto media inter tempora plumbo
Tranſadigit, ramiſque ictu detrudit ab altis:
Ille laborantem, nigroque cruore fluentem
Irruit in prædam velox mucrone recluſo,
Obtruncatque caput rurſum fera fata minantis,
Membraque partitur feſſis alimenta moloſſis.
His etiam quandoque Urſus miſcetur avarus
Hiſpida nigranti contectus corpora ſetâ,
Ungueque deformes plantas armatus acuto,
Ac totum valido munitus robore corpus.
Sæpius ille pecus ſectatus dente voraci
Pinguia lanigero ſpoliat pecuaria fœtu:
Et, ſi tranquillum teliis, aut voce laceſſant,
Paſtores audet ferventi invadere rictu.
Inde etiam fructus curvantes pondere ramos,
Seminaque auratos paſſim diſperſa per agros
Arripit ingluvie nunquam ſaturatus iniquâ,
Divitiaſque agri rabie conſumit edendi.
Quin etiam pravo meſſis correptus amore
Quæ nequit oppletus patulam demittere in alvum,
Hæc mutata manu curvâ ſub rupe reponit.
Crimina ſed pubes juſtis ulciſcitur armis.
Ne tamen ille furens robuſtis viribus uſus
Opprimat innexis venantis terga lacertis,
Hic invectus equo, pinuque armatus acutâ
Impetit a tergo gemmata in prata ruentem,
Et plagis rabidum vexat lethalibus Urſum.
Bellua robuſtis ardet conſtringere nervis,

Ac

Ac dentes, interque manus laniare latronem.
Sed dum lenta movet ſenſim veſtigia retro,
Flectit equum, prædamque iterum diverberat haſtâ
Venator rigidâ; ſecto dum viſcera ventre
Fundat humi, veniſque fluat cum ſanguine vita.
Hos inter gracilis rictu Pantera feroci
Occupat obſcurâ denſatos arbore lucos,
Quin campis exoſa diem ſpatietur apricis.
Olli frontis honos, brevis alvus, pictaque terga,
Caudaque verſicolor ternas producta per ulnas.
Prolixis obducta pilis, fuſcoque veneno
Tincta tegit pellis præſtantia membra decore,
Quam circum maculæ ſinuatis orbibus atræ
Diſtinguunt, ſuperantque decus nigrore Gagatis.
Hoc feræ terribili circùm veſtita nitore
Pantheram magnam præclaris dotibus æquat.
Tu tamen hanc crebrâ turbans indagine prædam
Aut caput, aut pectus certis configere plagis
Nitere: quippe ſolet rigido male faucia telo
Extemplo totas iræ permittere habenas,
Invadenſque ferox vibrantem cominus ictus
Dente terit corpus, ſeponitque artubus artus,
Crudeliſque omnes latis diſſeminat arvis.
Non ita limphatus cæcâ lupus æſtuat irâ;
Sed magnam pecori portendit ſæpe ruinam.
Ille palam pecudes agris abducit apricis,
Seu crudelis amet raptos e matribus agnos,
Seu vexante fame pullos ſuſpiret equinos.
Averſo paſtore Lupus, canibuſque ſopore

Devictis, plenum ſolers invadit ovile.
Cum vero in fœtus audax irrumpit equorum
Subdolus infeſtis ſe totum fraudibus armat.
Principio gregibus paſſu cunctante propinquat,
Et tacitum replet magnis ululatibus agrum.
Continuo pullos cogunt armenta tenellos
Et pavidos forti præcinctos orbe recondunt,
Quem patrum, matrumque unà denſata caterva
Calcibus in furem verſis miro ordine fingunt.
At longo prædo pecudes educere circo
Aggreſſus rabie, nunc hos, nunc impetit illos:
Sed rabidum cœtus repetitis calcibus urget.
Ille fremens irâ ſinuatum circuit orbem,
Abrupto donec circo, nexuque ſoluto,
Territa diffundat patulas armenta per herbas.
Tunc præpes curſu pullum properante fatigat
Interea lanians iteratis morſibus alvum,
Dum laxata fluant utero præcordia rupto.
Ut vero ſciſſâ ventrem compage recludit
Prædo, gradum ſiſtit conſtringens viſcera rictu,
Totaque diſſecto ducit fumantia ventre.
Ut ſolet interdum vallatam Martius heros
Explorare urbem, denſiſque invadere telis,
Nunc dextros tentans aditus, nunc ille ſiniſtros,
Alta quoad rigido proſcindat mœnia ferro:
Mox aliquot letho ſævus demittere cives
Conſtituit, dirumque extinguit morte furorem.
Hanc tamen ipſe velis campis ſi avertere peſtem,
Retibus obductis pravum conclude latronem,

Aut

Aut citius confige acto per tempora telo.
Pinguibus hanc vero felix si ejeceris agris
Cladem, projicienda etiam tibi jure Lyciſca,
Cujus forma Lupum ſimulat, ſimulatque moloſſum,
Et quæ vulpino pellem depicta colore
Vulpinos etiam ſectatur callida mores.
Hæc ſemper tenero vigil inſidiatur ovili,
Ac plenos avibus nudat chortalibus agros.
Non vaga turba canum, pecorum non enſe magiſter
Fraudibus armatam clauſis ab ovilibus arcent.
Lenta gradu, ſylvæque nigris obducta ſub umbris,
Chortibus, aut plenis propior ſit ſedula caulis;
Dumque agnum ſtabulis, aut pullum ſurripit arvis,
Protinus illa nemus repetens feſtina profundum
Diſcerpit prædam, rictu ſpumante, tenellam.
Siquando ventrem rabies affligit edendi,
Diſparibus complet totas ululatibus auras,
Ut magnam campis credas ululare catervam.
Hanc vigil ipſe tuis cura depellere terris
Compreſſam laqueis, aut certâ cuſpide cæſam,
Ni cupias ſæva vaſtari prædia clade.
His admixtus Aper nemorum per devia denſum
Agmen agit, campoſque vorax populatur opimos.
Membra tegit nigris, duratiſque hiſpida ſetis,
Quas horrens armat candenti cuſpide telum.
Dentibus immanis rictus ſpumantibus horret;
Et magnam dorſo tollens redolente crumenam
Semper odoriferâ plenam pinguedine, (*) præceps

(*) *Hæc Apri pinguedo muſcum odore refert.*

Cætera cœnoſos imitatur bellua porcos.
Sed magnas irâ viſa eſt portendere clades
Morſibus inſanis agitans hominesque, caneſque,
Fuſaque diſcerpens crudeli corpora rictu.
Scilicet ut Phœbus medio vicinior orbi
Aurata flagrans accendit lampade terras,
Turba venenatis dentes cum dentibus urgens
Verberat horriſono lucos rumore ſilentes,
Inque orbem ſubito totum devolvitur agmen.
Tunc ſiquem longe campis aſpexerit hoſtem,
Advolat, ut tenſo nervo lethalis arundo,
Adverſumque petens curſu fera turba rapaci
Horrentes iræ limphata effundit habenas.
Ac, niſi ferratâ munitus cuſpide fluctus
Compeſcas iræ, aut jacto præcordia plumbo
Ventre trahas rupto, repetitis morſibus atram
Effundes vitam, fatumque ſubibis acerbum.
Non ita terribilis luco ſua jura tuetur,
Nec fera venantes laniabit dentibus Hiſtrix,
Quam natura novis armavit provida telis.
Olli ſylva minax dumoſo e vertice ſurgit,
Telorumque ſeges reliquos diffuſa per artus;
Altera, quæ brevior pellem tegit horrida dumis,
Altera, quæ hamatis ſe tollit longior haſtis,
Et quam ſæpe Hiſtrix magno correpta furore
Excutit, & magno dirum jacit impete in hoſtem.
Ore refert porcos, oculiſque ardentibus ignem,
Calce tamen catulum, dumoſo & corpore ſylvam.
Sed flammas oculis, ſylvamque e pelle recides,

Hor-

Horrida ſi crudo contundas ora bacillo:
Ilicet illa minas, vitamque in gramine ponet.
Quippe acres curſu declinat vafra moloſſos
Pinguia latrantum jactis in terga ſagittis.
Sed jam læta vocat rurſum me Cervus ad arva,
Cervus ab umbroſis veniens ad flumina ſylvis
Cornigeram ſecum ducens per devia turbam.
En tibi ſeptenos præſtanti corpore Cervos,
Ingentem ſuperant qui vaſtâ mole juvencum (4),
Arboreiſque caput diſtinguunt cornibus altum,
Queis caudam raduñt, contorto vertice retro.
Infando pridem Veneris ſuccenſa furore
Turba volat, ſequiturque levis per gramina Cervam,
Anxia quæ ſylvis fœtus enixa gemellos
Educat inſignes maculis candentibus ambo.
Hanc natura parens infeſtis exuit armis
Turbam, non duris præcingens dentibus ora,
Unguibus aut calces, violento aut impete cornu;
Sed ventos ſtudioſa dedit prævertere plantis,
Et pernice fugâ triſtes evadere caſus.
Hinc totam telis optes ſi ſternere turbam,
Tu clamore avidos prohibe, curſuque moloſſos,
Ne nigris denſum diffundant ſaltibus agmen,
Maturentque omnes patulis excedere campis.
Sed ferro Cervam vitâ ſpoliare labora,
Et totam figes repetitâ cuſpide plebem.
Quippe mares, cervâ telis ſuper æquora lapsâ,

Vite-

(4) *Inter omnes Mexicanos Cervos præſtantiores elegi: è quibus duo ad Regem Catholicum delati ſunt anno circiter 1755.*

Ulterius prohibere gradus, ac ſiſtere viſi,
Quin dare terga velint, aut campis linquere victam.
Tunc alium atque alium certis confige ſagittis,
Coritumque prius vacuabit arundine dextra,
Quam Cervam mittat confoſſam robore turma.
Si vero Cervum per aperti jugera campi
Videris errantem, canibus, curſuque fatiga.
Ille potens pedibus fulmen prævertit & auras,
Æquora metitur plantis arbuſtaque ſaltu
Præterit, eluditque fugâ pernice ſequentes
Pone canes. Naſi vero manifeſta latrantes
Signa pedum, curſu certant agitare fugacem.
Jamque propinquantis reſono clamore catervæ,
Et prope crura feræ rictu præcelſa tenentis
Illa levis ſaltu ſubito ſe ſubtrahit ore
Omnia deludens fidæ conamina turbæ.
Turba tamen patulos iterum diffuſa per agros
Inſiſtit curſu Cervum turbare volantem,
Donec quoad rigido, fugientis crure retento,
Sæva feram vincat, curſuſque abrumpat anhelos.
Ceu quondam frondente Jovi ſacer ales ab orno
Irruit in pavidam magno ſtridore columbam;
Mollis avis pavitans liquidum quatit aera pennis,
Itque, reditque levis, crebro glomeramine gyros
Innectens, totumque dolens expoſcit aſylum:
Aſt volucrem rapidis urget Jovis armiger alis,
Innocuamque neci demittit promptus acerbæ:
Haud ſecus imbellem ſequitur fera turba moloſſum,
Ore tenet, violatque immani vulnere Cervum.

Ocy-

Ocyus infauſtum venator liberat enſem
Vaginâ, mollique feræ ſub pectore condit.
Acrius at campis turbam vexabit anhelam
Eludetque Lepus curſu bene notus, & aſtu.
Vallis erat latos circum diffuſa per agros (5)
Uſque vireſcentes ridenti gramine, & amne
Perfuſos vitreo, florumque decore nitentes:
Sed qui perpetuo ventorum flamine membra
Inflectunt pecori, torrentque armenta calore:
Tot vero auriti Lepores hæc rura frequentant,
Ut vallem Dictinna putet ſtabula alta ferarum.
Non tamen optatam Lepori captare quietem
Turma ſinit celerûm rabido clamore moloſsûm.
Agmen enim certat veſtigia cogere greſſus,
Inſequiturque feram ventis pernicius ipſis,
Inviſam donec liceat diſcerpere morſu.
Vix tamen audaci gaudet contingere rictu,
Cum Lepus ingenti jacto in contraria ſaltu
Inde alios celerat curſus, luditque latrantes.
Saltibus hinc crebris iterumque iterumque ſequentes
Exagitat, rabiemque fugax, ac vota laceſſit,
Languida dum tetro cedit data præda furori.
Quæ tamen ardenti Cervuſque, Lepuſque pericla
Effugiunt plantâ, verſuto callidus aſtu
Declinat, proprioque illudit ſæpius hoſti
Cercopithecus, honor campi, pars maxima ſylvæ,
Ingenioque vafro decus immortale ferarum. (6)

Sæ-

(5) *Huic valli* Chicapa *nomen eſt.*

(6) *Simios noſtros, quod omnes candati ſint,* Cercopithecos *appello.*

Sæpe nigro totum circumdat corpus amictu
Omnia contectus neglectis membra capillis:
Non venter, non crura vacant, non brachia villo,
Aut caput, aut renes, aut ora, manusque nigranti.
Si verò Nicaragua tibi det prodiga dono,
Quem præcincta lacu nutrit gratissima tellus, (7)
Ille alvum certè, pectusque albescet, & ora.
Hæc vero humanam simularet bellua formam,
Ni magno contorta sinu, contorta deorsum,
Cauda feræ reliquos turparet corporis artus.
Mole tamen plures adeo se attollere visi,
Æthiopem ut primò credas spectare decennem;
Viribus at cinctum validis, hominisque vigore,
Raptandis, ut sæpe solent, uxoribus apto. (8)
Sed quem parca quidem privavit munere formæ
Ingenio prudens tanto natura decorat,
Ut Fibro possit facile præstare sagaci,
Et reliquum salibus nemorum deludere vulgus.
Hinc caudâ quandoque Alno suspenditur altâ,
Indus ubi Solem fluvii Crocodilus ad oras
Captat, & ingluviem gaudet ridere ferinam.
Vix etenim fallax frondosæ Simius Alni
Consulto ramos cœpit versare sonantes,
Cum fera clamoso ventris commota furore

Den-

(7) *In lacu Nicaraguensi, 224 milliaria extenso, parva attollitur insula arboribus frequens, omniquè amœnitate gratissima, ac variis Cereopithecis referta.*

(8) *Feminas ab hujusmodi Cercopithecis furtò in Africa abduci fertur. Apud nos autem nunquam contigisse arbitror.*

Dentibus exſertis, oris recludit hiatum
Ingentem, mimique ardet celerare ruinam.
At vafer, infauſto ſimulans procumbere caſu,
Volvitur in præceps, ceu jam lapſurus in ora;
Quæ fera confeſtim, prædam quaſi dente teneret,
Claudit; dum caudâ trunci ſuſpenſus ab alto
Simius irridet dentes, atque ora prementem.
Mox rurſus lapſum ſimulat, rurſuſque minantem
Deludit rabiem; fluvii dum bellua mimum
Aſpernata vafrum notas ſe condit in undas.
Quare opus inſidiis ſemper fallacibus uti,
Si quandoque velis ſolers illudere capto.
Arboreis ſiquidem protectus Simius umbris,
Pendulus & caudâ truncos ſe jactat in omnes,
Ac totum ſaltu percurrens præpete lucum
Aſtutus telum, plagaſque evitat acerbas.
Bina tamen poterit vacuata cucurbita ventre
Inſidias præbere tibi, fraudemque jocoſam.
Sole prius ſiccas, parvoque foramine ſectas
Deſuper, umbroſi deferto montis ad oras,
Majus ubi nugax mimorum cogitur agmen,
Non nullis intrò granis per labra remiſſis
Frumenti patrii, aut lectis ex amne lapillis,
Qui ſicco reddant concuſſi ventre fragorem.
Simius (explorare juvat quem cuncta), relictis
Frondibus, apricum præpes delapſus in agrum
Nunc iſtam luſtrat cupidus, nunc concutit illam,
Arrectâque ſonum frumenti ſuſcipit aure.
Mox reſonum manibus ventrem penetrare laborat,

Prin-

Principiumque dati ſimul obſervare ſuſurri.
Extenſis intus vaſis per inane lacertis
Grana manu prendit ſubitò, valideque prehenſa
Sæpius ex alvo conatur tollere fruſtra:
Scilicet abreptis globulis manus aucta recuſat
Ferre gradum retro, parvâque abſcedere rimâ.
Aſt licet ore premat jam prima cucurbita dextram,
Ille tamen lævâ rimatur promptus alius
Viſcera; grana premit rurſum; rurſumque retardant
Callida labra manum: cubitumque adnexus utrumque
Vertere terga fugax vano conamine tentat;
Quin compreſſa ſemel deponat Simius unquam,
Inſidiis quamquam miſerùm data præda doloſis.
Tantus amor furti, furtumque notare libido!
Tunc captum promptus venator ſuſcipit ulnis,
Ilia fune ambit, caveamque includit in arctam
Inſidias fremitu, clauſtrumque, aſtumque gementem.
Set cavet aſtutus, longæ glomeramine caudæ
Ne ſibi colla liget violentâ Simius irâ
Flagrans: quippe adeo crudeli guttura nodo
Illigat, ut vitæ facilè ſpiracula rumpat.
Quod ſi lactantes cupiat deludere matres,
Et pullos juxtà gremio raptare tenellos,
Ligna parat, multâque rogum mox excitat Alno,
Cujus inacceſſum flammato turbine centrum
Occupat infracto, plenoque cucurbita ventre.
Simius aſſiduo vexatus frigore flammas
Promptus adit, circumque atrum diffunditur ignem
Turba patrum, matreſque unà, juvéneſque, ſeneſque,
Et

Et quos cauta parens humeris geſtabat alumnos,
Gaudentes frigus tandem depellere membris.
Vix tamen optato gens indulgere calori
Incipit, & nocuum detrudere corpore frigus,
Cum ſubito ſecto tumefacta cucurbita ventre
Inſonat horrendo, ceu nubes rupta, fragore.
Tunc gelido correpta cohors nemoroſa timore
Arva per, & frondes celeri petit avia curſu,
Attonitis medio pullis in rure relictis;
Quos pavidos promptè denſis egreſſus ab umbris
Colligit, & mœſto venator carcere condit.

Finis libri decimi-quarti.

RUSTICATIONIS MEXICANÆ

LIBER DECIMUS QUINTUS.

Ludi.

LUſtra venenatis poſtquam montana ſagittis
Horrenteſque canum turbavi murmure ſaltus,
Fert animus pravum ludis miſcere laborem (1),
Et vires blandâ fractas revocare quiete.
Tyndaridæ juvenes, tenui quos ludere diſco
Sæpe juvat, duraſque animo depellere curas,
Dicite, quæ feſtis præſtet ſpectacula ludis
Occiduis emiſſa plagis animoſa juventus:
Et vidiſtis enim pueri, & referare poteſtis.
Protinus armatos generoſa in prælia Gallos
Ipſe ſequar. Nec enim fas eſt obducere pugnas,
Quæ nova limphati recludunt monſtra furoris.
Vix cervice minax, faſtuque elata ſuperbo,
Inceſſuque ferox graditur criſtata volucris
Aſſiduo gaudens ſocias invadere bello,
Cum ludi veſanus amor, cum ſæva voluptas
Chortibus abreptam parvâ concludit in aulâ,

Fune

(1) *Equidem ſcio ludos hoſce ſæpius in urbibus celebrari, ſed multotiès etiam in prædiis.*

Fune pedem retinet, ſolerſque ad prælia ſervat.
Mœret avis primum, longiſque inſana querelis
Corpus inexpertis conatur ſolvere vinctis.
Mox vero dapibus, laribuſque aſſueta benignis,
Majeſtate gravis toto ſpatiatur in antro,
Sæpius & Phœbem cantu, Phœbumque ſalutat.
Olli flavus apex criſtato vertice ſurgit,
Barba rubet, rorantque jubæ per colla fluentes,
Caudaque flexibilis criſpatis crinibus aucta
In câput erigitur flexu ſinuata decoro,
Corneaque armati retegit calcaria Galli.
Arma tamen, criſtamque truces, barbamque recidunt,
Effera qui gaudent volucres in bella ciere,
Exiguâ lævi calcaris parte retentâ,
Luſor ubi parvum, tenuemque accommodat enſem
Funiculo preſſum tereti, crurique revinctum.
Utque optata dies pugnis præfixa redivit,
Quiſque ſuum rutilo pugilem mucrone frementem
Jactantemque minas ſæva in certamina ducit.
Exſtat enim ſemper plano brevis area dorſo
Sanguineis aſperſa noris, lethoque recenti,
Ac diro Martis pridem ſacrata furori,
Plurima quæ circùm tabulata ſedilia turbæ
Offert plaudenti magno clamore triumphis,
Atque inter ſeſe certanti pignore multo.
Hæc ubi clamoſum replet ſubſellia vulgus,
Continuo mediâ binos deponit arenâ
Dextra manus pugiles lethali cuſpide cinctos.
Tunc ſubitâ accenſæ rabie fera corda volucres

Ore rubent, oculiſque flagrant, & crinibus hirtis
In pugnam celeres pronâ cervice feruntur.
Non tamen ancipiti præceps ſe credere bello,
Aut conferre manus, hoſtemque laceſſere pugnâ
Audeat, hoſtiles ni primum lumine motus
Atque omnes aditus exploret Martius ales.
Inde repentino miſſus ſuper aera ſaltu
Surgit in adverſum quatiens cum pectore pectus,
Ferratiſque ferox urget calcaribus hoſtem
Immiſcens pedibuſque pedes, atque enſibus enſes,
Quin unquam rabido ponat de corde furorem,
Enſe quoad victum flavâ proſternat arenâ.
Pluma volat, ſciſſoque fluunt præcordia ventre,
Et latum tepido perfundens flumine campum
Occumbit pugnax fato gladiator acerbo.
Victor ovat, magnâ circum plaudente coronâ,
Pictaque concutiens auratis pectora pennis
Concinit egregium ſublimi voce triumphum.
Ceu quondam toto bacchantes æquore tauri
Cornibus innexis crebro ſe vulnere cædunt,
Ingeminantque ictus armis, hoſtemque fatigant,
Ardua quoad rigido cedat victoria cornu:
Haud ſecus armatus fulgenti cuſpide Gallus
Infeſto certat palmam certamine ferre.
Si vero ignavus, letho dum volvitur hoſtis,
Expaveat victor, tenueſque e fronte capillos
Extollat, vertatque dato veſtigia tergo,
Continuo lauri, victricis præmia frontis,
Infami, ſegnique procul victore relicto,

Exa-

Eximiam potius certant ornare coronâ.
Mox aliam atque aliam summo diſcrimine pugnam
Inſtruit vulgus, medium dum Phœbus Olympum
Contingat nigriſque polum nox occulat umbris.
Prompta tamen pugnas faſtidit turba volucrum,
Si quando ſtadium levium certamen equorum
Offert, collatiſque licet contendere nummis.
Deligit illa ſagax dubia in certamina binos
Quadrupedes formâ inſignes, animiſque ſuperbos,
Ilia queis arctat gracilis ſubtilia venter,
Quos caput argutum, paculiſque e naribus ignis,
Lataque diſtinguunt prolixo pectora cruce.
Impigra ferratis ſoleis veſtigia nudant
Certantes, ipſ que jubent conſidere tergo
Imberbes pueros, contorto vimine cinctos.
Emicat exultans ſolis contenta lupatis
Lætitiaque fremit gaudens equitare juventus.
Mox ubi compoſito dimenſi jugera greſſu
Pervenere locum fixum certantibus, unde
Tentat Olympiacum curſu traducere campum
Quiſque prior, pedibus quadrupes arrectus uterque
Irrequietus amat celeri præcurrere plantâ.
Sed pueris latos dextrâ palpantibus armos,
Et pexas cervice comas hinc inde fluentes,
Quadrupedes æſtum calido ſub pectore laxant,
Et manibuſque manus, & frontes frontibus æquant.
Aſt ambo clamore tubæ, ſigneque recepto,
Ocyus imperio parent, fugiuntque per æquor.
Evolat hic præpes, ceu jactum fulmen ab æthra;

Avolat ille levis Zephyri velocior alis;
Contenduntque acres pedibus præſtare citatis,
Et curſu fixam citius contingere metam.
Cumque leves ſummo pervadunt æquora niſu,
Arvaque confuſo reboant aprica fragore,
Alter abit primus, mox primum præterit alter,
Mox ſimul accelerant æquatis frontibus ambo,
Incertiſque diu volitat victoria pennis.
Interea pueri curſores calce fatigant,
Et denſis urgent virgis per colla, per armos,
Victori donec victum prævertere curſu
Sorte datur, cinguntque decoræ tempora lauri.
Clamore excipiunt puerum, plauſuque ſalutant
Et nova feſtivi geminant certamina cives.
Nil tamen occiduis pubes ardentius oris
Optat, quam circo tauros agitare feroces.
Area lata patet duro circumdata vallo,
Plurima quæ fuſæ præbet ſubſellia turbæ
Pulchra coloratis, variiſque ornata tapetis,
Et quam ſolus adit ludo indulgere ſuetus,
Sive pedes norit tauros illudere ſaltu,
Seu flagrantis equi duris regat ora capiſtris.
His ita longævo gentis de more paratis
Protinus agreſtis procerâ mole juvencus
Elata cervice minax, oculiſque furore
Accenſis, iramque trucem ſub corde volutans
Proſilit, & rabiem ſitiens relevare cruore
Tota ferox agitat circùm ſubſellia curſu,
Alba quoad luſor depromat lintea dextrâ,

Col-

Collectamque ex longo irritet cominus iram.
Ille, velut fortî nervo contorta ſagitta,
Fertur in adverſum certus transſigere cornu
Luſorem, fixumque leves extollere ad auras.
Lintea tunc luſor duratis ictibus offert;
Corripit e ſpatio corpus, promptuſque recedens
Evadit celeri lethalia vulnera ſaltu.
Ille venenato ruſus ferventior æſtu
Connixus toto luſorem corpore contrà
Aggreditur, ſpumatque irâ, mortemque minatur.
Aſt luſor parvâ munitus arundine dextram
Lintea dum prorâ verſat cervice juvencus,
Ipſe toris velox figit penetrabile ferrum.
Tollitur in cœlum telo transfixus acuto
Et totum taurus Circum mugitibus implet.
Cum vero confixa toris divellere tela
Et curſu rabidum tentat lenire dolorem,
Robuſtis parvum torquens haſtile lacertis
Luſor equum toto ſpirantem corpore flammas
Objicit adverſo, pugnamque ardore laceſſit.
Corniger interea ferratæ vulnera pirûs
Expertus, longum ſolers hinc inde fatigat
Quadrupedem, pedibuſque attritam ſpargit arenam,
Diverſos quærens aditus. Stat fervidus Æthon
Auribus arrectis intentus fallere plagam,
Dum luſor nocuos hoſtis conſiderat aſtus.
Tum fera præcipiti plantas velocior aurâ
Motat, quadrupedemque petit, ferrumque, virumque.
Sed ſubito flexis ſolers moderator habenis

Cornipedis patulos urget calcaribus armos,
Æratâque feræ compescens cuspide collum
Sedulus interea diro se submovet ictu.
Sin autem morti repetito vulnere fractum
Demitti jubeat summo certamine præses,
Fulmineo mucrone potens athleta periclum,
Aut eques hastili pariter munitus acuto
Intrepidi subeunt, cornutâ fronte minacem
Hortantes clamore bovem, ferroque petentes.
Hic subito totam rumore exasperat iram
Invaditque virum telis, ac voce vocantem.
Tunc athleta toris capulo tenus occulit ensem,
Aut eques æratâ venientem verberat hastâ,
Et medium telo gemina inter cornua collum
Vulnerat, exanimisque genu convolvit humi bos.
Insequitur plaususque virûm, clamorque triumphi,
Contenduntque omnes palmam celebrare latronis.
Non nunquam, gladio nimium dum fidit acuto,
Tollitur in cœlum confossus viscera cornu
Conceditque acer fatis gladiator iniquis.
Ille cruentatâ corpus pervolvit arenâ;
Horrescit visu populus, sociique periclo.
Hinc aliis aliæ succedunt ordine pugnæ,
Dum juvat alternis ludos confundere ludis.
Nam solet interdum præstanti corpore taurum
Viribus insignem, clademque ardore minantem
Armento tractum pubes aptare sedendo.
Villoso juvenis constringit ephippia dorso
Instar equi, & tereti circumdat colla rudenti,

Quo

Quo mox impavidus pro latis uſus habenis
Torva reluctantis conſcendit terga juvenci
Calcibus armatus rigidis, & robore fiſus.
Ille fremens rabie partes ſe jactat in omnes,
Et præceps equitem conatur pellere tergo;
Nunc ſuperas flexis invadens cornibus auras
Tollit ſe arrectum; nunc æthram calcibus urgens
Fertur in adverſos curſu furibundus anhelo:
Dumque cavum tentat ſaltu conſcendere Circum
Omnia permiſcet trepidæ ſubſellia turbæ.
Ceu quondam Lybicus rigido Leo ſaucius ictu
Dente minax, oculiſque ferox fremit ore cruento,
Exſertiſque petit verſutos unguibus hoſtes,
Et nunc præcipiti jacitur per inania ſaltu,
Nunc velox curſu turbam pernice fatigat:
Haud ſecus indignans inſueto pondere taurus
Permiſcens Circum nunc hos, nunc impetit illos.
Aſt puer immoto taurinum corpore dorſum
Uſque tenet, crebriſque fodit calcaribus armos.
Quin etiam validâ tauro puer arduus alto
Prolixum dextrâ vibrans haſtile, recluſis
Cornigerum ſeptis alium deducier imis
Imperat, & toto gaudens agit æquore plagis.
Ille novâ primum ſtupefactus imagine friget,
Et ſocium curſu phaleratum præpete vitat.
Sed longùm dirâ ſtimulatus arundine tergum
Æſtuat accenſus rabie, cornuque ſequentem
Invadit, miſcentque ambo fera prælia cornu.
Aſt robuſtus eques dirimit certamina telo

Continuatque ardens tauros agitare per æquor,
Quoâd ponant ſudore minas, fractique quieſcant.
Tum pubes tauris curſus admiſcet equorum,
Certa queis juvenis firmat veſtigia dorſo
Calce premens dextro dextrum, lævumque ſiniſtro,
Arrectuſque ſuprà binos compeſcit habenis.
Ilicet alipedes in curſum concitat acres
Firmus eques, duriſque tenens devincta capiſtris
Ora, citum ſolers greſſum moderatur equorum,
Quadrupedeſque pari tranſcendunt æquora curſu.
Inde alios flexus ducens, alioſque reflexus
Curſores magnum volucres inflectit in orbem,
Quin plantas unquam dorſis amoverit altis.
Non nunquam populus rejectis æquore tauris
Gaudet inexpertos homines celebrare volantes.
Ardua truncatur ſudanti cortice pinus, (2)
Quæ impexâ feriat lucentia ſydera fronte.
Umbroſis deinceps tonſis de more capillis
Arbor (*a*) Olympiaco medio Cybeleia circo
Erigitur, circùmque obſepta ex fune (*b*) catenâ
Exhibet illa gradus faſtigia ſumma petenti.
Inde coronatur porrecto ex Ilice (*c*) Quadro
Innumeros apto ſinuare per æthera gyros;
E cujus poſſit medio ſe attollere centro
Viſceribus vacuata (*d*) ſudes, ac ſecta (*e*) bicorni
Vertice; quæ quadrum motu feſtina ſequatur

Op-

[2] *Præ oculis habe hujus ſpectaculi typum. Illud autem, pro ut vidi, deſcribo; non pro ut quondam a Mexicanis fieri ſolebat.*

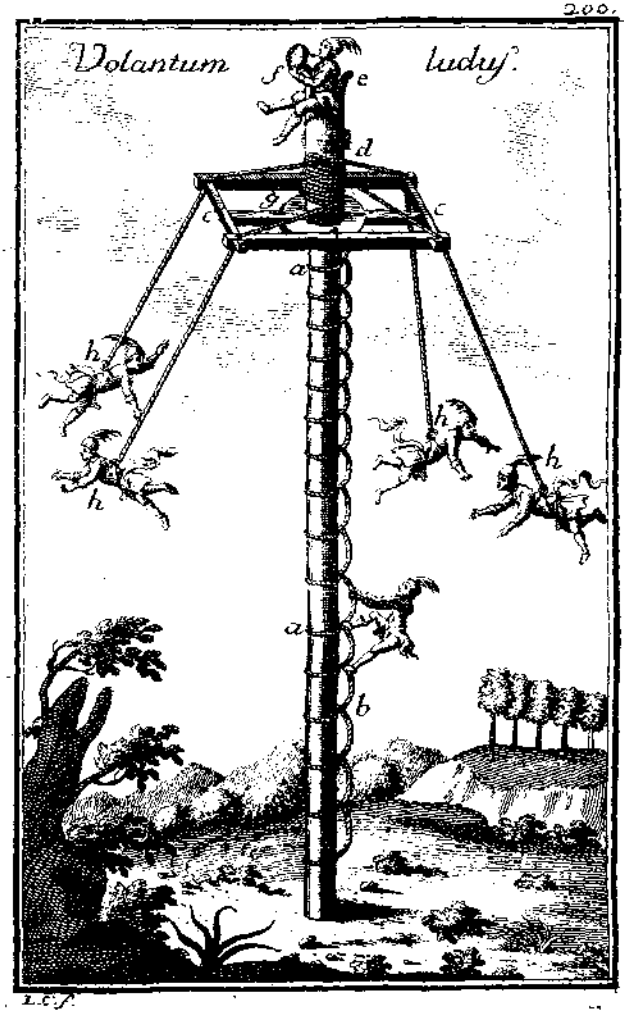
Volantum ludus.
f
e
d
g
c
a
h
h
h
h
a
b

Oppoſito, ſecumque ſedentem culmine volvat.
Huic ſiquidem (*f*) puber tigno femur aptat utrumque
Poplite terga premens & toto pectore ſupra eſt.
Sedula mox pubes replicato (*g*) fune bifurcum
Includit lignum, (fidens ubi ſidit ephebus)
Et totam loris circùm ſtringentibus ambit,
Quæ circi verrant proprio glomeramine campum
Explicito, vacuumque ferant per inane volantes.
Ut ſolet interdum cingi verſatile buxum
Funibus in gyrum ductis, arcteque rotatis;
Dum vero curvo per terram volvitur orbe,
Explicat actutum ſinuata volumina motu,
Vinclaque verſatus rumpit ſervilia turbo:
Haud aliter loris arctatum mobile tignum
Flectitur in gyrum præceps, nexuſque remittit.
Tum quatuor lecti vernanti e flore juventæ
Omnes larvati, fulgentes veſtibus omnes
Conſcendunt Quadrum plantâ veloce ſupernum,
Conſiduntque aliis alii e regione remoti,
Nectantur donec ſinuatis ilia loris.
Reſtibus ut vero novit ſe quiſque revinctum,
Præcipites ſaltu terram volvuntur in imam
Ilia ſuſpenſi (*h*) juvenes: mox machina gyro
Flectitur, & biſido evolvens revoluta cylindro
Lora, urget ſubitò producto fune volantes
Ducere lunatos circùm per inania flexus,
Nectereque immenſis immenſos orbibus orbes.
Tunc quatiunt cœlum pedibus, manibuſque ſonora
Siſtra movent, magnoque replent ſubſellia plauſu,

Impetus in terram laxis dum prorſus habenis
Ceu Baccho victos, nutanti poplite, fundat.
Huic aliud populus ſublimi vertice tignum
Subſtituit, fuſiſque ardet celebrare cachinnis.
Scilicet ut ferro pinum raditque, politque,
Utque faber totam ſolers æquavit ad unguem,
Imbuit æquatum craſsâ pinguedine lignum,
Tota quoad pinus circum perfuſa niteſcat.
Tunc medio lævis lucenti cortice truncus
Erigitur circo, dives cui ſumma coronat
Ære laborato plenus faſtigia crater.
Non tamen argentum ſtudioſum vulgus habebit,
Ni prius ingenti pinum ſudore malignam
Conſcendat, fixumque manu cratera revellat.
Hinc plures vario tignum conamine tentant
Exſpoliare bonis, aſtuque, & viribus uſi.
Funibus hic tortis nutantia crura revincit,
Certa queis fuſo figat veſtigia tigno.
Ille manus ambas clavis accingit acutis,
Cuſpideque infixo conſtringens terga peruncti
Attollit magno labentia membra labore.
Vix tamen annoſæ trepidanti poplite pinûs
Exiguum emenſi ſpatium ducuntur inani
Spe, ſubito præceps cum trunco lapſus ab alto
Corruit in terram votis fruſtratus uterque.
Lætitiâ, fuſiſque fremit vaga turba cachinnis,
Hortaturque viam rurſus tentare moleſtam
Defeſſos, lucri probroſo ingentis amore.
Acrius incumbunt illi molimine ſummo

Plu-

Plura volutantes animo, caſumque verentes.
Sed lapſi in terram miſerandâ ſæpe ruinâ
Deſiſtunt ambo cœptis, nec munera curant.
Aſt quandoque puer tanto conamine ludum
Aggreditur, tignumque adeo premit ille lacertis,
Ut dextrâ pateram ſupremo e vertice tollat.
Omnia tunc forti manibus ſubſellia plaudunt
Victori, nomenque canunt, & laudibus ornant.
Nil vero miranda magis ſpectacula præbet
Quam numeroſa vacans Indorum copia ludo.
Illa prius denſum ſudanti ex arbore gummi (3)
Cogit (cui virtus donavit elaſtica nomen),
Atque pilam vario magnam glomeramine format,
Quæ tenues ſuperet geminatis ſaltibus auras.
Tunc manus ingentem fingit ſinuata coronam;
Primus ubi grandem ſurſum jacit impetus orbem;
Quin ulli manibus liceat contingere jactum;
Sed potius femore, aut cubitis, humeriſque, genuque.
Inde, globus medium ſimul ac vibratur in æquor,
Tota manus crebro fervet ſuper æquora ſaltu.
Hic illum cubito pellit; femore ille repellit;
Hic caput objectat labenti deſuper orbi;
Ille genu promptus rurſum ſuper aſtra remittit,
Aut ferit alternâ volitans coxendice gummi.
Si vero quandoque pilam lata area tergo
Excipiat; cubito, aut genibus revocare cadentem

Eſt

(3) *Gummi illud* Ule *dictum mirâ elaſticitate preditum eſt.*

Eſt opus, inque auras æquato attollere campo.
Hìc toto videas Indos tunc rure rotari,
Dum rurſum tollant ulnis, aut poplite lapſam.
Quod ſi aliquis manibus ſphæram pulſare volantem
Auſit, & incautus legem violare ſeveram,
Ille, notam paſſus, patitur diſpendia ludi. (4)

Finis libri decimi-quinti.

RU-

(4) *Hic ludus tantum apud Nayaritas, Taraumaros, aliaſque nationes ſeptentrionales in uſu eſt hodie.*

RUSTICATIONIS MEXICANÆ APPENDIX.

Crux Tepicenſis.

HActenus in medio florentes æquore campos;
Mulciberiſque iras; undaſque è collibus actas;
Atque imbuta dedi vario velamina fuco;
Limina que alta Fibri; clivoque avulſa metalla.
Cogere mella dein, pecudumque agnoſcere mores;
Et fontes juxtà, volucreſque, feraſque ſecutus,
Feſtivis animi curas compeſcere ludis
Edocui. His autem, mutatâ mente, remotis,
Nunc tibi ſacra cano mundi monumenta redempti,
Quæ noſtris natura ſagax excudit in agris.

Ne tamen ulla meam turpet contagio mentem,
Aut violare queat cantus ſacrata profanus,
Protinus Aoniæ greſſus removete ſorores;
Caſtaliaſque undas, citharamque, & carmina vates
Delphicus amoveat præſtare ſilentia juſſus.
Tu ſola Omnipotens ſummi Sapientia Patris,
Provida quæ toto terrarum ludis in orbe
Cuncta regens uno mundi confinia nutu,
Dextra fave, dum plectra manu percuſſa trementi

Cer-

Certa tui celebrant clari monimenta triumphi.
Immensas Americâ potens diffusa per oras,
Quà late gelidam terras extendit in Arctos
Pluribus alta jugis, aut campo acclivis aperto,
Educit geminos gremio connixa tumenti
Verticis aerii montes, qui nubila collo
Exsuperant, altoque ferunt fastigia cœlo.
Hos inter vallis multum porrecta profundo
Æquore plana jacet, rigidis nunc horrida brumis,
Nunc herbis frondosa novis, Calthisque renatis,
Limina cum vernum pandit cœlestia signum:
Hanc rigat illimis lapsu per saxa sonoro
Amnis humum, mediamque citis interfecat undis.
Sed campo, & fluvio, & clivis dominatur in altis
Valle situs medià *Tepicus*, nomen adeptus
Egregium, quod fama volans exstollit in astra.
Non tectis floret sublimi mole superbis,
Marmore nec Pario subfectas arte columnas
Enumerat, nec templa manu fabricata vetustâ,
Aut auro, aut rùtilis circùm lucentia gemmis:
Tecta tamen populus cultu laudanda modesto,
Templaque perpetuis votis ornata frequentat.
Ast gemmas, aurumque fugax, fastumque domorum
Prodigio natura novo generosa rependit.
Propter enim, pagi virides felicis ad oras,
Gramen ubi campo ridens pubescit aperto,
Terra solum supra reliquum se tollere visa
Sensi excelsa pedem, pratoque elata patenti
Extendi longo quodenas circiter ulnas

Cel-

Ceſpite; quem pluſquam terno ſolertia novit
Pollice latum, altâque ſimul tranſverſa reſectum
Glebâ, quæ trunco lethalia brachia fingit,
Exprimitque crucem, divini pignus amoris.
Ceu quondam celſo ſublata cacumine montis
Arbore læta viret, lucoque obſcura nigranti
Tot tibi denſa cruces offert, quot robora, ſylva. (1)
Ridenti contecta viret crux gramine campi,
Arida quin unquam langueſcat frigore brumæ,
Aut ſaltem rigidis expalleat uſta pruinis:
Quin potius glacie pagi languentibus agris,
Sola toros proprio lætos alit uſque virore.
Si vero largis frondeſcant imbribus arva,
Luxurieque novâ progignant florida gemmas,
Ilicet herba crucis macie tabeſcere fertur
Infeßâ, triſtique diu pallore teneri,
Cætera dum rurſus deformet jugera tabes.
Ut ſolet umbroſas hiberno tempore frondes
Pandere læta ſalix, folioque induta comanti
Brachia per vacuum faſtoſa extendere cœlum;
Cumque agri denſo vernantes gramine rident,
Lurida combuſtis tabeſcere tota capillis: (2)
Haud aliter denſata comis crucis herba præuſtis

Viſa

(1) *Montem iſtum vidi egomet arboribus denſum, quorum vel minimi rami in crucis formam confecti ſunt.*

(2) *In regno Guatimalenſi notum eſt, ſalices hiberno tempore frondeſcere; æſtivo autem (quo pluviæ ingruunt) macie conſici.*

Viſa vireſcenti reliquo marceſcere campo,
Et florere iterum camporum fronde pereſa.
Nec minus inſuetum certe mirabere monſtrum,
Quo, clavis veluti ſtipes transfixus acutis,
Ternas uſque, loco clavorum, emittit avenas,
Gramine majores reliquo, juxtàque virentes.
Quin etiam perfoſſa latus crux mira foramen
Oſtentat, plagæque locum (quà corda recluſit
Lancea dira) rubro rorantis flumine ſignat.
Inde olim vitreum fama eſt manaſſe liquorem,
Arida quo febris, viruſque, & lurida tabes,
Graſſanteſque lues, & quovis languida morbo
Corpora præſentem crebrò traxere medelam,
Ultriceſque Deas properantes fata fugarunt.
Aſt ægri quondam manibus correpta ſalubris
Unda luem fertur pepulisse, ægrumque catenis
Exemiſſe quidem; ſed ſecum condita terræ
Contumulaſſe ſinu, populo lugente, ſalutem.
His excita diu celebris vicinia pagi
Religioſa crucem, collatis undique nummis,
Præcinxit muro ſemotam rure profano,
Atque frequens votis, multaque obſervat acerra. (3)
En tibi, primævo florens ardore juventus,
Cui cœlo natura dedit gaudere benigno,
Atque aures mulcere avibus, pictiſque tueri
Libratas pennis cœli per inania turbas,

Cui-

(2) *Qui hujuſmodi crucis deſcriptioni non acquieverit, hiſtoriam adeat ab Illuſtriſſimo Texada Epiſcopo Guadalaxarenſi in lucem editam.*

Cuique herboſus ager late viridantia præbet
Gramina odorifero ſemper fulgentia flore;
En tibi, queis tetras, violenti ad littora Reni,
Fallere conabar curas, atque otia, cantus.
Diſce tuas magni felices pendere terras,
Divitiaſque agri, præſtantia munera cœli,
Explorare animo, ac longum indagare tuendo.
Alter inauratos Phœbeo lumine campos
Incautis oculis, brutorum more, ſequatur,
Omniaque ignavus conſumat tempora ludis.
Tu tamen interea, magnum cui mentis acumen,
Antiquos exura, novos nunc indue ſenſus,
Et referare ſagax naturæ arcana profeſſa
Ingenii totas veſtigans exere vires,
Theſauroſque tuos grato reclude labore.

FINIS.

Vidit

Vidit D. Carolus Maria Gambarini Cleric. Regul. S. Pauli, & in Eccleſia Metropolit. Bononiæ Pœnitentiarius pro Eminentiſs., ac Reverendiſs. D. D. Andr. Card. Joannetto Ordin. S. Benedicti Congregationis Camaldul. Archiepiſcopo Bononiæ, & S. R. I. Principe.

Die 28. Junii 1782.

Imprimatur.

F. Aloyſius Maria Ceruti Vic. Gen. S. Officii Bononiæ.